

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 1

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK
VE
DEMOKRASİ KOMİSYONU

12'nci Toplantı
24 Eylül 2025 Çarşamba

Gündem:

- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfının (SETA) Dinlenilmesi
- Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezinin (DİTAM) Dinlenilmesi
- Rawest Araştırmanın Dinlenilmesi
- Kürt Çalışmaları Merkezinin (KSC) Dinlenilmesi
- Ekopolitik Kültür, Eğitim ve Araştırma Vakfının (EKEAV) Dinlenilmesi
- Ankara Enstitüsünün Dinlenilmesi
- Sosyo-Politik Saha Araştırmaları Merkezinin (SAHAM) Dinlenilmesi
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfının (TEPAV) Dinlenilmesi
- Ortadoğu Araştırmaları Merkezinin (ORSAM) Dinlenilmesi
- GENAR Araştırmanın Dinlenilmesi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 2

MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ KOMİSYONU

24 Eylül 2025 Çarşamba

BİRİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 11.12

BAŞKAN: Numan KURTULMUŞ

----- 0 -----

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın milletvekilleri, değerli misafirlerimiz; Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonumuzun 12'nci Toplantısını açıyorum.

Toplantı yeter sayımız vardır.

Hemen sözlerimin başında, 20 Ağustos günü burada, Komisyon toplantısında kendisini ağırladığımız ve görüşlerini bizlerle paylaşan İHH'nin diplomasiden sorumlu yönetim kurulu üyesi, çok değerli Vahdettin Kaygan Bey'i kaybettik, vefat etti, Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun. Bugün memleketi Bingöl'de toprağa verilecek. Burada hem Komisyona katkıları dolayısıyla, bizimle paylaştıkları fikirleri dolayısıyla hem de özellikle insani diplomasi konusunda yaptığı şimdye kadar ki hizmetler dolayısıyla kendisini rahmetle, saygıyla anıyoruz. Allah rahmet eylesin; ailesine, dostlarına ve sevenlerine başsağlığı diliyoruz.

Bugüne kadar 80 arkadaşımızı burada dinledik. Bazı sivil toplum kuruluşları bir kişiyle, bazıları birden fazla kişiyle temsil edildiler. Yaklaşık elli saati aşkın bir çalışmayı ortaya koyduk. 11 toplantıda fevkalade verimli çalışmalar yapıldı, müzakereler yapıldı. Yaklaşık 830 sayfa da tutanak tutulmuş oldu. Şimdi artık yavaş yavaş bu dinleme faslının sonuna doğru geliyoruz. Önümüzdeki süreçte, muhtemelen ekim ayı içerisinde, önümüzde, gündemimizde olan, sizlerden gelen tekliflerle gündemimizde olan diğer sivil toplum kuruluşlarının da dinlenmesini sağladıktan sonra artık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Genel Kuruluna yapacağımız tekliflerin hazırlığını yapacağız. Gerek

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 3

yasal düzenlemeler olsun gerek oluşturacağımız komisyonun çalışma raporu olsun, bunlarla ilgili çalışma döneminin içerisine gireceğiz. Bizim açımızdan planladığımız gibi hatta planladığımızdan daha disiplinli ve verimli geçen bir süreç oldu. Burada herkes kendi fikirlerini dile getirdi; kimsenin fikirlerine müdahale etmedik, konuştuklarına müdahale etmedik ve her birisi de kayda geçti. Ortak olarak söylenen hususlardan biri, eğer bu Komisyon çalışmalarını başarıyla tamamlarsa gerçekten tarihî bir fonksiyon icra etmiş olacak ve Türkiye siyaseti bakımından, Türkiye demokrasisi bakımından da çok önemli bir eşik aşılmış olacaktır. Ümit ederim ki en kısa süre içerisinde, şimdiye kadar getirdiğimiz disiplin ve çalışma bütünlüğü içerisinde çalışmalarımızı tamamlayarak Türkiye Büyük Millet Meclisine, millet adına yaptığımız bu vazifenin bir sonucu olan görüşlerimizi bir rapor olarak ifade etmek, iletmek mümkün olur.

Değerli arkadaşlarım, tabii, şunu da Türkiye Büyük Millet Meclisi adına kayda geçmeyi önemli görüyorum: Esasında, son iki gündür New York'ta, Birleşmiş Milletlerde tarihî oturumlara şahit olduk. İlk sefer Birleşmiş Milletlerde bu kadar büyük katılımlı Gazze oturumunun gerçekleşmiş olması ve 10 ülkenin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu münasebetiyle Filistin Devleti'ni tanıma kararını almış olması her türlü takdirin üstündedir. Bildiğiniz gibi, bu kararlar alınırken ülkelerin meclislerinde bu kararlar da onaylanıyor. Dolayısıyla Türkiye'deki millî iradenin merkezi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi adına, bu kararı alan ülkelerin meclislerini ve hükûmetlerini canıyürekten tebrik ediyorum. Önemli bir aşamadır, bu toplantıların Filistin davası bakımından fevkalade önemli bir geçiş dönemi olduğuna inanıyorum. İlk sefer bu kadar büyük bir kitle -herhâlde bu salonda bulunanlara birkaç sene evvel "Fransa, İngiltere, Avustralya, Kanada gibi ülkeler Filistin devletini tanıyacak." denseydi bunun neredeyse imkânsıza yakın bir şey olduğunu hepimiz ifade ederdik- uluslararası alanda, bu ülkeler de başta olmak üzere, insanlık cephesinin ortaya koyduğu fevkalade güçlü bir direniş ve İsrail'in, siyonist hükûmetin, siyonist rejimin ortaya koyduğu insanlık suçlarına karşı artık vicdanın sınırlarının zorlanmış olması, insanlığın sınırlarının zorlanmış olması dünyanın birçok yerinde Filistin'e, Filistin davasına olan sempatiyi artırmış ve siyonist rejime karşı nefreti çoğaltmıştır. Batı ülkelerinin başkentinde bile siyonist rejime karşı olan nefretin herhâlde tarihî olarak en yüksek noktada olduğunu söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Zaten

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 4

bu durum, halkların ortaya koyduğu, insanlık cephesinin ortaya koyduğu bu tavır Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna da yansımış, çok sayıda ülkenin temsilcisi de Filistin davasına destek verdiğini ifade etmiştir.

Bu çerçevede, Sayın Cumhurbaşkanımızın milletimizin hislerine tercüman olarak, milletimizin çok ötesinde, çok geniş bir coğrafyanın ve dünyanın hemen her yerindeki mazlum milletlerin temsilcisi olarak, sözcüsü olarak her iki oturumda yaptığı yani hem Gazze özel oturumunda hem Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yapmış olduğu konuşmalar tarihî nitelikte konuşmalardır, tarihe not düşülmüştür. Türk milletinin bütün olarak Filistin davasına vermiş olduğu destek bir kere daha teyit edilmiş ve bu destek de her türlü siyasi manipölasyonun üstünde, vicdani ve insani gerekçelerle ortaya konulmuştur. Bizim de Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak, Türkiye Cumhuriyeti devletinin Başkanı Sayın Cumhurbaşkanımızın her iki oturumda ortaya koyduğu bu tavrı fevkalade önemli bulduğumuzu, sonuna kadar desteklediğimizi bir kere daha ifade etmek isterim.

Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi de yaklaşık yedi yüz günü aşkın devam eden bu İsrail'in soykırımları karşısında her zaman, her önemli olaydan sonra tavrını ortaya koydu. Sağ olsunlar, bütün parti gruplarımız, istisnasız, bu konudaki milletimizin ortak duruşunu sergiledi. 5 tane önemli karar Meclis Genel Kurulumuzda kabul edilerek, oy birliğiyle kabul edilerek zaten milletimizin Filistin davasına verdiği destek ve İsrail'in bu saldırganlığına karşı tavrını uluslararası kamuoyuna ilan etmiş oldu. Ümit ederim ki bu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu öncelikle acil bir ateşkesin sağlanması, barışın temin edilmesi ve maalesef açlıktan her gün ölümlerin arttığı Gazze Şeridi'nde artık insani yardımların süratle ulaştırılmasına vesile olsun ve Filistin Devleti'nin sadece kâğıt üzerinde tanınan bir devlet değil hakikatte var olan, sınır bütünlüğü, toprak bütünlüğü sağlanmış, sınırları belli, egemenliği hiçbir şekilde tartışma konusu olmayan bir Filistin Devleti'nin kuruluşuna vesile olsun diye temenni ediyorum ve bu aşamada Birleşmiş Milletlerdeki bu toplantıların önemli bir kazanım olduğunun da altını çizmek istiyorum.

Değerli arkadaşlarım, bugünkü toplantıda düşünce kuruluşlarımız ve araştırma merkezlerimizden 10 grubun, 10 kuruluşun temsilcisi arkadaşlarımıza söz vereceğiz. İlk bölümde 5 arkadaşımıza, ikinci bölümde de 5 arkadaşımıza söz vereceğiz ve on beşer dakikalık sürelerle bu söz haklarını kullanmalarını

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 5

istirham ediyoruz.

Şimdi ilk oturumda, ilk sözü Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Dış Politika Araştırmaları Direktörü Sayın Murat Yeşiltaş'a bırakıyorum.

Buyurun Murat Bey.

SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI (SETA) DIŞ POLİTİKA ARAŞTIRMALARI DİREKTÖRÜ PROF. DR. MURAT YEŞİLTAŞ - Teşekkür ederim.

Sayın Meclis Başkanımız, sayın milletvekilleri, kıymetli meslektaşlarım, değerli basın mensupları; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bugün burada üzerinde konuştuğumuz mesele yalnızca bir güvenlik meselesi, bir güvenlik dosyası değil, aynı zamanda Türkiye'nin, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kritik dönüm noktalarından biri. Bu vesileyle burada olmaktan dolayı mutlu olduğumuzu ifade ediyor; SETA adına görüşlerimizi bütüncül bir şekilde paylaşmaktan dolayı, bu fırsatın sağlanmasından ötürü de teşekkürlerimi sunuyorum.

Elbette tarihî bir nokta olduğu konusunda bir konsensüs oluşmuş durumda ancak küresel ve bölgesel belirsizliklerin de yoğun yaşandığı bir dönemde olduğumuzu ifade etmek isterim. Orta Doğu'da süregelen krizler, küresel ölçekte yaşanan büyük güç rekabeti ve özellikle uluslararası sistemi derinden etkilemeye giderek başlayan devlet dışı silahlı aktörlerin yükselişi ve yayılışı uluslararası sistemi her geçen gün çok daha kırılgan bir hâle getirmektedir. Böyle bir tabloda Türkiye kırk yılı aşkın süredir devam eden bir terör sorununu sona erdirmeye noktasına yaklaşmış görünmektedir. Bu adım yalnızca güvenlik bakımından değil, Türkiye'de demokrasinin konsolidasyonu, büyük ve kapsamlı bir toplumsal barış, ulusal birlik ve bütünlük açısından da tarihselliği olan bir adımdır. O nedenle, tarihsel bir eşikte olduğumuzu belirtmek isterim.

Ben konuşmamı birkaç başlık altında toparlayarak sürece dair bütüncül ve stratejik bir perspektif sunmak isterim. Uzun yıllardır uluslararası terörizmi farklı perspektiflerden çalışıyoruz. Bu konuda veri temelli bir yaklaşım sergilemeye çalışıyoruz ve özellikle de terörün, uluslararası terörün, terörizmin dönüşümünü

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 6

merkeze alan bir derinleşme sağlamaya gayret gösteriyoruz. Özellikle de Türkiye'deki PKK terörünü farklı dönemlerde, farklı biçimlerde ele aldık, almaya da devam ediyoruz. Kapsamlı saha araştırmaları yapıyor ve kamuoyunun tutum ve davranışlarını anlayarak buradan hareketle stratejik bir perspektif inşa etmeye çalışıyoruz. Türkiye'deki terör sorununu incelerken aynı zamanda yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutları eş zamanlı bir biçimde okumaya tabi tutarak farklı disiplinlerin sağlamış olduğu teorik ve pratik yaklaşımları ve bunların ortaya koyduğu modelleri ülkemizin ve milletimizin ortak menfaatleri açısından daha da pratik hâle getirmeye çalışıyoruz ve bu konuda hem güvenlik-askerî boyutunu hem siyasi-ekonomik boyutunu hem de terörün uluslararası boyutunu PKK özelinde birçok konuyu ele almış ve topluma sunmuş bulunuyoruz.

Elbette birçok noktada çok farklı sorular var. Bu soruları hem cevaplamak hem de sürece dair yaklaşımımızı bütüncül bir şekilde ele almak çok doğru bir başlangıç noktası olacaktır. Tabii ki stratejik bir gelişme olması bakımından silah bırakmanın ne anlama geldiğini tam olarak anlamak ve açıklamak icap ediyor. Öncelikle terör örgütünün askerî varlığını sona erdirmesi, örgütün feshi bu anlamda çok kritik bir kazanım olarak karşımızda duruyor ancak bu teknik ve güvenlik bağlamında bir kazanım değildir. Silahların susması, siyasetin normalleşmesi, toplumsal hayatın olağan akışına dönmesi şiddetin bir siyaset aracı olmaktan çıkarılması anlamına gelir. PKK'nın yıllardır sürdürdüğü şiddet siyaseti en çok da bölgedeki Kürt vatandaşlarımızı mağdur etmiştir. Özellikle yaptığımız saha araştırmalarında toplumun ortaya çıkan bu yapısal şiddet ortamından son derece rahatsız olduğunu, toplumda büyük bir yorgunluk ortaya çıktığını her seferinde müşahade ediyoruz. Bu sadece tabii ki örgütün bitmesi değil, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşmesi, Türkiye'nin kalkınmaya ve toplumsal refaha daha fazla odaklanabilmesi demektir. Bu anlamda, stratejik bir fırsat penceresi önümüze açılmış görülmektedir ancak hepimiz biliyoruz ki silahların susması yani çatışmanın yokluğu anlamında sadece ilk adımlardan bir tanesidir. Kalıcı barışın tesis edilmesi için daha kapsamlı ve dayanıklı bir mimarinin inşa edilmesi zorunlu görünmektedir. İlk aşamada silahların ortadan kalkarak çatışmanın sona ermesi kritik ama bir o kadar da stratejik bir eşiğin, psikolojik bir eşiğin aşılması anlamına gelmektedir.

Elbette bu sürecin başında olduğumuzun hepimizin farkında olması

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 7

gerekir. Daha kapsamlı ve sürdürülebilir bir mimari tasarımın işler hâle getirilmesi için toplumun güven duyarak süreci içselleştirmesi, siyasal katılımın meşru bir zeminde daha da güçlendirilmesi, farklı kimliklerin eşit vatandaşlık temelinde kendini güvende hissetmesidir. Türkiye için asıl mesele, silahların bırakıldığı bu dönemi toplumsal barışın kalıcılaştığı bir sürece dönüştürmektir.

Bugün riskler ve belirsizlikler elbette vardır ancak Türkiye'nin elinde, geçmiş tecrübeler de dikkate alınarak birçok avantaj bulunmaktadır. İçinden geçtiğimiz bölgesel konjonktürü, uluslararası siyasetin dönüşen dinamiklerini birlikte ele alarak süreci bu eksene oturtmak gerekmektedir yani bu süreci hem bölgesel gelişmeler -bölgede, Suriye'de, Irak'ta yaşanan gelişmeler- hem de uluslararası sistemdeki gelişmelere odaklanarak ele almanın ve tasarımı, bundan sonraki süreci ona göre yürütmenin çok stratejik bir yaklaşım olduğu kanaatini açıkçası taşıyoruz. Bu anlamda, elde ettiğimiz izlenim ya da verilere baktığımız, ana trendlere, ana örüntülere, şablonlara baktığımız zaman içinde yaşadığımız dönemin bir geçiş dönemi olduğunu, bir barışsızlık dönemi olduğunu, önümüzde yaklaşan uluslararası sistemik değişimlerin de hiç iyi göstergelere işaret etmediğini görüyoruz. Bu anlamda, kritik bir uluslararası konjonktürün olduğunu söyleyebiliriz. Bölgesel ölçekte ele alındığında, yine, iç açıcı bir durumun oluşmadığını, sürecin içinden geçtiği konjonktürün de bu bağlamda bölgedeki kritik süreçleri ele alarak dikkatle yürütülmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Tabii ki bu içinden geçtiğimiz süreçte Türkiye'nin avantajları oldukça önemli ve Türkiye'nin kendine has, kendine özgü bir modeli inşa etmesi, hayata geçirmesi ve bu süreci başarıya ulaştırması açısından kritik önemdedir. Bu anlamda, devletin kurumsal kapasitesi geçmişe nazaran çok daha güçlüdür.

Yine, geçmiş dönemle karşılaştığımızda, PKK'nın askerî ve toplumsal açıdan ciddi ölçüde zayıfladığı bir dönemde bu gerçekleşmektedir. Türkiye'nin teknolojik kabiliyetinin üstünlük sağlaması terörle mücadelede bir çarpan etkisi yapmaktadır. Uluslararası konjonktür bugün daha fazla Türkiye'nin lehine görünmektedir. Bölgede Türkiye'nin almış olduğu çeşitli inisiyatifler Türkiye'nin bölgedeki güçlü diplomasi, etkin diplomasi pozisyonunu bu sürece teşmil etmesini, bu sürece taşımasını daha olanaklı kılmaktadır. En önemlisi de tabii ki Meclis çatısı altında yürütülen bu sürecin siyasal temsiliyet açısından çok güçlü olduğu, bunun bir avantaj olarak ele alınması gerektiği görülmektedir.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 8

Silahsızlanmanın kalıcı olabilmesi için, geçtiğimiz hafta da burada tartışılan, özellikle "DDR" olarak ifade edilen silahsızlanma, terhis ve yeniden entegrasyon süreçlerini dikkate alan fakat Türkiye'nin özgünlüğünü hedefleyen daha derin bir stratejik çerçeveye ihtiyacımız var. Ben bu çerçeveyi burada 7 derinlik üzerinden ele almak istiyorum ve bu derinliği açıklarken özellikle kamuoyunun, toplumun bu sürece nasıl yaklaştığını da kısaca belirtmek istiyorum.

Özellikle kapsamlı bir süreç mimarisi inşa etmek açısından birinci derinlik alanının hukuki derinlik olması gerektiği oldukça açıktır. Sürecin yönetilmesi açısından silahı bırakanların statüsünün ne olarak belirlenmesi gerektiği ya da kimler, hangi şartlarda cezai yaptırımlarla karşılaşacak, kimler rehabilitasyon programına dâhil edilecek, hangi hukuki mekanizmalar işletilecek; bunların açık ve şeffaf bir şekilde, bir çerçeve olarak buradan çıkacak olması sürecin hukuki bir derinlik kazanması anlamına gelecektir. Zaten bu konuda toplumun yaklaşımına hem saha araştırmalarında baktığımızda hem de kamuoyunun tutumlarını ele aldığımız son araştırmalarımızda katılımcılar, özellikle yüzde 62 gibi çok yüksek bir oranda sürecin başarısız olması hâlinde Türkiye'de şiddet olaylarının yeniden artacağını düşünmektedir. Dolayısıyla, bu hukuki derinlik toplumsal güveni inşa etmek, toplumsalı, toplumsal dinamikleri sürece dâhil etmek açısından son derece hayati görünmektedir.

İkincisi ise siyasi ve toplumsal derinlik, toplumsal içselleştirme. Silah bırakma süreci sadece devletin tek taraflı iradesi olarak görülürse kalıcı olmaz. Toplumun farklı kesimlerinin süreci sahiplenmesi son derece kritiktir. Bu anlamda, ortak bir anlatı etrafında toplumun bir arada olması sürecin hem siyasi derinliğini hem de toplumsal derinliğini kazanmak anlamında hayati derecede önemlidir.

Yine, toplum bu süreci nasıl içselleştirmiştir veya toplumun beklentisi nedir burada diye baktığımızda, açık uçlu sorduğumuz sorularda en çok yani 1'inci sırada toplumsal barış beklentisinin yüzde 77 oranında yüksek bir oran olduğunu, güvenlik kayıplarının bitmesinin yine yüzde 76'yla 2'nci sırada olduğunu, terörün sona ermesinin yüzde 75'le 3'üncü sırada olduğunu görüyoruz. Bu, toplumun hem barış alanında hem de güvenlik bağlamında süreci sahiplendiğini, sürece destek anlamında pozisyonunu, tutumunu, vaziyetini

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 9

ortaya koyan bir yaklaşımdır. Aynı zamanda, toplumun önemli bir kısmı, yarısı, sürece dair samimi bir tutum olduğunu yani siyasi taraflardan, devletin farklı kurumlarından sürece dair bir samimiyet anlayışı olduğunu, toplumun bunu en azından içselleştirdiğini söyleyebiliriz.

Üçüncüsü -ki bizim de çok yakından takip ettiğimiz, farklı boyutlarda ele aldığımız mesele- güvenlik derinliğidir. Bu güvenlik derinliğinin sağlanması sürecin yürütülmesi açısından da hayati derecede önemlidir. Geçmişte güvenlik-özgürlük denkleminde güvenliğin minimize edildiği, zayıflatıldığı ancak özgürlüğün güvenlikle karşılaştırıldığında çok daha geniş bir alanda ortaya çıkmış olması sürecin akamete uğraması açısından kritik bir durumdur. Ancak bugün toplumun beklentisi, özellikle de konjonktürün ortaya çıkardığı yeni dinamikler, güvenlik derinliğinin devam etmesi gerektiği noktasında. Bu, özellikle toplumun güvenlik ve istikrar noktasındaki yaklaşımını yüzde 81,7'yle en yüksek seviyeye çıkaran bir durumdur. Ekonomik kalkınma, toplumsal barış gibi ikincil noktalar da toplumun beklentisini belirleyen ana dinamiklerden bir tanesi olmuştur. Saha araştırmalarında gördüğümüz temel husus, güvenlik pratiklerinden asla vazgeçilmemesi gerektiğidir. Devletin egemenliğini çeşitli şekillerde günlük pratiklerde zayıflatacak herhangi bir durumun toplum tarafından kabul edilmediğini, bölge halkı açısından da bu durumun son derece kritik olduğunu müşahade etmiş bulunuyoruz. Yani, toplumun, herhangi bir şekilde, 2013-2015 yılları arasında yapılan çeşitli uygulamalardan son derece rahatsız olduğunu dolayısıyla devletin egemenlik ve güvenlik pratiklerinin devamı konusunda güçlü bir destek verdiğini görebiliyoruz.

Dördüncüsü ise kurumsal derinliktir. Bu da yine DDR süreçlerinde dikkate almamız gereken temel hususlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece güvenlik kurumlarını ilgilendiren bir meseleyle karşı karşıya değiliz. Sürecin sağlıklı bir şekilde ilerletilmesi açısından diğer kurumlarla Millî Eğitim Bakanlığından Aile ve Sosyal Hizmetlere, Çalışma Bakanlığından yerel yönetimlere hem derinliği olan dikey bir kurumsal derinlik mimarisi inşa etmek hem de yatay bir kurumsal derinlik mimarisi inşa etmek zorundayız. Dolayısıyla sürecin, toplumun özellikle güven duyabilmesi, sürece destek sağlayabilmesi ve ortaya çıkabilecek muhtemel implikasyonların da minimize edilebilmesi açısından kurumsal derinliğin hayati derecede önemli olduğunu söyleyebiliriz.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 10

Bir başka faktör de ekonomik derinlik, daha doğrusu bir başka zorunluluk. Ekonomik derinlik, sadece toplumun süreçten başarıya ulaşması hâlinde beklentisini karşılamak anlamında değil -ki bu noktada da toplumun ekonomik kalkınma beklentisi süreç başarıya ulaşırsa 78 civarında, turizm ve yatırım 77 civarında- dolayısıyla sadece sürecin başarıya ulaşmasıyla elde edeceğimiz toplumsal refah alanı değil, aynı zamanda sürecin bizatihi kendisinin ekonomik finansman modelinin de sürdürülebilir bir şekilde şimdiden çalışılmasının hayati derecede önemli olduğunu görüyoruz. Ancak bunun tek taraflı bir durum olduğunu düşünmüyoruz elbette, örgüt anlamında özellikle yapılması gerekenlerin, ekonomik derinliği kusursuz bir şekilde hayata geçirecek önlemlerin ve taahhütlerin verilmesinin de kritik olduğunu görüyoruz. Bu anlamda, özellikle çatışma ekonomisinin tasfiyesi sadece devletin üzerine düşen bir sorumluluk değil, aynı zamanda kaçakçılık mekanizmalarının bitirilmesi, uyuşturucu, sınır kaçakçılığı ve silah ticareti gibi hususların ortadan kaldırılması, diaspora finansmanının şeffaflaştırılması bu anlamda çok kritiktir.

Yine, mesleki eğitim programları, ekonomik derinliği sağlamak için, örgütün özellikle ayrılacak mensuplarının ekonomik gelişimi açısından ve diğer ekonomik modeller. Bu konuda, dünyada ortaya konulmuş çeşitli modeller, literatürler olmakla birlikte, Türkiye'nin kendi modelini kendi ekonomik şartlarıyla hazırlamasında büyük bir fayda bulunmaktadır.

Bir başka husus ise normatif derinliktir. Bu, süreci bütünüyle içselleştirme, barışı, toplumu bütün sürecin içerisine dâhil edecek şekilde inşa etme olarak da kurgulanabilir. Ancak burada, bizim, spesifik olarak önermek istediğimiz husus, normatif derinliğin elbette birçok kapsamı olmakla birlikte, bir barış eğitimi modelinin hayata geçirilmesi noktasında; burada, elbette, yine, farklı modeller gündeme getirilebilir. Bir müfredat katmanının inşa edilmesi, toplumsal katmanın, yine, dizayn edilmesi, yerel aktörler ve sivil alan içerisinde ama en önemlisi de bireysel katman. Bu da örgütü ilgilendiren bir bireysel katmandır. Bu anlamda, barış eğitiminin sürecin ilerleyen kısımlarında hayata geçirilebilecek şekilde dizayn edilmesi gerekir.

Son olarak ise dış politika veya jeopolitik derinlik diye de ifade edebileceğimiz bir derinlik. Yani bu 6 derinliğin, hukuki, siyasi, toplumsal, kurumsal ve güvenlik derinliğinin dışında bu meselenin dış politika ayağının da

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 11

toplumda sıkça tartışılan bir mesele olduğunu görüyoruz. Bu konuyu da yakından takip ettiğimizi ve bu konudaki görüşlerimizi de özellikle Suriye bağlamında paylaşmak isterim. Elbette, Suriye'nin, dış politika derinliğini kazanmak anlamında ve sürecin bundan sonra devam edebilmesi, sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi açısından kritik bir saha olduğunun farkındayız fakat yürütülen sürecin tamamını Suriye'ye bağlamanın sürecin yürütülmesi açısından birtakım sorunlar ortaya çıkaracağının ama aynı zamanda Suriye'den tamamıyla bağımsız bir şekilde inşa edilecek sürecin de toplumsal destekten, siyasi destekten son derece uzak bir sonuçla bizi karşı karşıya bırakacağının altını çizmemiz gerekir. Elbette, Suriye'de çok kritik bir süreç içerisinden geçiyoruz. Özellikle İsrail'in son aylarda yürütmüş olduğu siyaset, Suriye'de egemen bir ülkenin, toprak bütünlüğünü koruyan bir ülkenin, istikrarını koruyan bir ülkenin, demokratik konsolidasyonuna hazırlanmaya çalışan, anayasasını yapmaya çalışan, iç sorunlarını halletmeye çalışan -elbette başlıklar çoğaltılabilir- bir Suriye açısından en büyük risk olduğunu düşünüyoruz ve görüyoruz. Ama aynı zamanda, özellikle YPG ekseninde devam eden sürecin de Suriye'nin kalıcı istikrarını sağlaması açısından çok ciddi risklere gebe olduğunun farkındayız. Elbette, Suriye meselesinde görüşlerimiz çok farklı olabilir. Burada, benim de Suriye'yle ilgili yaklaşımımı çok detaylandırmam mümkün değil ama çok pratik 2 konuya değinmek istiyorum. Detaylı şekillerde çalıştığımızda, sahada birçok görüşme yaptığımızda bütün taraflarla, elimizde 2 tane temel modelin olduğunu söyleyebiliriz. Yani bizim sürecimizi de doğrudan etkileyen 2 model olduğunu görüyoruz.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın, buyurun.

SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI (SETA) DIŞ
POLİTİKA ARAŞTIRMALARI DİREKTÖRÜ PROF. DR. MURAT YEŞİLTAŞ -
Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Bir tanesi mevcut model ve 2012 yılından beri çeşitli şekillerde, öyle ya da böyle -bunun arka planına şu anda girmek çok mümkün değil- elde edilmiş defakto bir otonom özerk bölge ilanı söz konusu. Bu model üzerinden ilerleyebiliriz. Diğer bir model ise elbette 10 Martta Merkezî Hükûmetle

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 12

imzalanan 8 maddelik anlaşma modelinin ortaya koyduğu ama detaylarının elbette çalışılabileceği daha merkezîyetçi, Suriye'nin üniter yapısının korunduğu ve istikrarın göreceli olarak daha hızlı ulaşıldığı bir model.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız, buyurun.

SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI (SETA) DIŞ POLİTİKA ARAŞTIRMALARI DİREKTÖRÜ PROF. DR. MURAT YEŞİLTAŞ - Bunlardan ikisini de çok detaylı çalıştığımızda, istikrar testi yaptığımızda, egemenlik testi yaptığımızda, dış aktör bağımlılığı testi yaptığımızda birinci modelin her türlü simülasyonda başarısızlıkla sonuçlandığını yani daha fazla istikrar getirmediğini, daha fazla çatışma potansiyeli taşıdığını ve dışarıya bağımlı hâle getirdiğini ama ikinci modelin daha fazla istikrar, her türlü simülasyonda ise daha fazla düzen ortaya çıkardığını ve barış ortaya çıkardığını görüyoruz. Hülâsa, Suriye'deki ortaya koyulacak pratiğin, varılacak uzlaşının Türkiye'deki sürecin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi açısından da son derece kritik olduğunu belirtmek ister hepinize teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ediyorum Sayın Yeşiltaş.

Şimdi Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi adına burada iki arkadaşımız söz alacak. İlk sözü Sayın Mesut Azizoğlu'na bırakıyorum.

Buyurun.

DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (DİTAM) BAŞKANI MESUT AZİZOĞLU - Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; davetiniz için DİTAM adına sizlere teşekkür ediyorum.

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi farklı meslek gruplarından yaklaşık 50 kişinin bir araya gelerek oluşturduğu Diyarbakır merkezli bir düşünce kuruluşu. On beş yıl önce 2010 yılında kuruldu DİTAM. Bu on beş yıllık süreçte farklı konularda birçok projeler yürüttü, raporlar yayınladı. Yürüttüğü

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 13

projeler kapsamında 2016 yılında farklı şehirlerden 70'e yakın sivil toplum kuruluşu ve aktivistin içinde yer aldığı Toplumsal Barış Ağı'nı kurdu. Türkiye'nin farklı şehirlerinde Kürt sorununun konuşulduğu Toplumsal Barış Ağı toplantıları düzenledi. Bu toplantılarda Kürt sorununun çözümünde sivil toplumun rolü üzerine tartışmalar yapıldı. Ayrıca "Tigris Diyalogları" başlıklı toplantılarda da sivil toplum örgütleri ile siyasi parti liderlerini, akademisyenleri ve aktivistleri bir araya getirdi. 2024 yılında yerel seçimler öncesinde sekiz yıllık bir kayyum döneminin ardından "Diyarbakır yerel hizmetlerde neleri kaybediyor?" başlıklı bir çalışma başlattı ve bu kapsamda Yerel Hizmetleri İzleme Ağı'nı kurdu. Devam eden bu ağla, belediyeler ve sivil toplum örgütleri arasındaki iş birliklerinin gelişmesi ve ortak akıl oluşturularak sürdürülebilir bir kent politikasına katkı sunulması hedefleniyor.

Kürt meselesinde daha önce hiç yaşamadığımız yeni bir döneme girdik. Devletin Kürt meselesini çözme niyeti ve girişimiyle beraber Abdullah Öcalan'ın açıklamasının ardından PKK'nin kendini feshedip silahları bırakma kararı yeni bir durum oluşturdu. Yıllarca bu tür toplantılarda Kürt meselesinin neden çözülmesi gerektiğini anlatmaya çalıştık ama artık bugün oluşan bu yeni durum Kürt meselesiyle ilgili yeni şeyler söyleme zorunluluğunu ve imkânını veriyor herkese. Artık çözüm için yapılması gerekenleri ve bunların nasıl yapılacağına dair konuları da konuşmak gerekiyor. Yine, bu toplantılarda "Devletin bu işi çözmeye niyeti yok." ya da "PKK silah bırakmadan hiçbir şey olmaz." cümleleri bu tür toplantıların içeriğini sınırlıyordu ve çözümde ortaklaşmanın önünde hep engel olarak duruyordu, hatta belirli kesimler için çözümsüzlüğe dair sürdürülebilir bir hareket alanı yaratıyordu. Kürt meselesindeki çözümsüzlük yüz yıldır herkese kaybettiriyor, hâlbuki Kürt meselesinin çözülmesi için çok haklı ve insani gerekçeler var. Kürtler yıllardır Türkiye toplumuna kimlikleri, dilleri ve kültürleriyle ilgili yaşadıkları haksızlıkları ve taleplerini anlatmaya çalışıyorlar. Devletin cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Kürtlerin yaşadığı bölgeleri bilerek ihmal ettiğini ve bu nedenle ekonomi, sağlık, eğitim gibi hayatın hemen her alanında mağdur edildiklerini ispatlamaya çalışıyorlar fakat maalesef, bugüne kadar bu gerekçeler Türkiye'de Kürt meselesinin çözümü için çok fazla dikkate alınmadı. DİTAM, 2024 Kasım ayında "Kürt meselesinde çözümsüzlük Türkiye'ye neler kaybettiriyor?" başlıklı bir toplantı düzenledi Diyarbakır'da. O toplantıda, çözümsüzlüğün Türkiye'de ekonomiye, toplumsal hayata ve uluslararası ilişkilere

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 14

olan etkileri konuşuldu. Türkiye'nin bu alanlarla ilgili yaşadığı problemlerin oluşumunda Kürt meselesinin ne kadar etkisi var, bunlar anlatıldı o toplantıda. Toplantının raporu "web" sayfamızda var.

Az önce söylediğim gibi, Kürt meselesinin çözümü için Kürtlerin uzun yıllardır söylediği gerekçeler toplumda gereken etkiyi yaratmadı. Bu nedenle, çözümsüzlüğün Türkiye'ye kaybettirdiklerini daha görünür, daha anlaşılır hâle getirecek çalışmalar yapalım dedik. Çözümsüzlüğün Türkiye için yarattığı problemlerin görünür ve anlaşılır hâle gelmesi, çözüm için yeni gerekçeler yaratabilir ve toplumun çözüm için ikna edilmesini kolaylaştırabilir diye düşündük. Nitekim, devlet de Kürt meselesindeki çözümsüzlüğün Türkiye açısından bir güvenlik problemi oluşturduğu gerekçesiyle bu süreci başlattı.

Kürt meselesindeki çözümsüzlüğün Türkiye'ye etkileri son dönemlerde daha fazla hissedilmeye başlandı. Çözümsüzlüğün sadece Kürtlere değil, bütün Türkiye'ye kaybettirdiği görüldü ve devlet kendi açısından riskli gördüğü bu durum nedeniyle çözüm arayışına girdi. Bugün Kürtlerin yaşadığı illeri Türkiye'nin diğer bölgeleriyle kıyasladığınızda bölgenin tamamının hayatın hemen her alanında geride olduğu görülüyor. Benzer şekilde, dünyadaki genel istatistiklere ve endekslere bakıldığında da Türkiye'nin de dünya standartlarının gerisinde bir yerlerde durduğu görülüyor. Aslında bu çözümsüzlük, Türkiye'nin birçok probleminin görünür olmasını, konuşulmasını engelliyor, birçok temel problemin ötelenmesine sebep oluyor. Kürt meselesinin varlığı, hukuk, demokrasi, ekonomi, toplumsal hayat, uluslararası ilişkiler ve benzeri birçok konuda sağlıklı bir tartışma ortamı yaratılmasının önünde engel olarak duruyor. Yani, aslında meselenin çözümü sadece Kürtlerin sorunlarının çözülmesi anlamına gelmiyor, Türkiye'nin birikmiş problemlerinin çözümü için de yeni bir başlangıç potansiyeli taşıyor.

Şimdi, bunların ardından Komisyonun çalışmalarıyla ilgili de şunları söylemek istiyorum. Komisyon şimdi dinlemeleri yapıyor, Komisyondan beklentiler var. Öncelikli olarak sürecin hukuksal altyapısını oluşturmakla ilgili bir beklenti var. İkinci olarak da toplumsal rızanın üretilmesi, adalet duygusunun sağlanması ve geleceğe yönelik ortaklaşmayla ilgili Komisyondan beklentiler var. Öncelikle toplumun iknası ve adalet duygusunun tesisiyle ilgili şunu belirteyim: Çözüm için ikna edilmesi gereken kesim Türkler, adalet duygusunun

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 15

sağlanmasıyla ilgili muhatap da Kürtler. Türkiye toplumunun iknası Komisyonun önünde önemli bir görev olarak duruyor. Çünkü devlet kendisi açısından bir güvenlik sıkıntısı gördüğü için sorunun çözümüyle ilgili bu süreci başlatsa da toplum geçmişten bugüne Kürt sorunuyla ilgili olarak çözümden çok uzak bir noktaya getirildi. Bu nedenle, bu zihniyet değişimi hukuksal değişimlerden çok daha zor olacak. Toplumun Kürt meselesiyle ilgili zihniyet değişimi için uzun bir zamana ihtiyaç var. Bugünden her şey doğru yapılırsa, doğru yöntemler doğru içeriklerle bile toplumun ikna edilmesi uzun zaman alacak, hatta belki hiç ikna olmayacak kesimler bile olabilecek. Bu sorunun çözümsüzlüğünün bugün ve gelecekte yaratacağı maliyetlerin topluma anlatılması gerekiyor. Çözümsüzlük üzerinde ısrar etmenin uzun vadede oluşturacağı risklerin toplum tarafından anlaşılması gerekiyor. Maalesef, Kürt siyasetinin ve Kürtlerin toplumun iknasıyla ilgili şu aşamada yapabilecekleri sınırlı çünkü geçmişten bugüne ve özellikle son yıllarda yaşananların ardından Kürt siyasetinin neredeyse Türkiye toplumuyla bağı kesildi.

Adalet duygusunun sağlanmasıyla ilgili olarak da öncelikli olarak Kürtlerin gerekçelerinin dikkate alınması gerekiyor çünkü bu meseleden kaynaklı çok acılar çekildi. Bu nedenle adaletin o onarıcı yanına Kürtlerin daha fazla ihtiyacı var. Yapılacak bütün çalışmalar, Kürt meselesinin on yıl, yirmi yıl, otuz yıl sonra hâlâ devam eden bir mesele olmaması düşünülerek planlanmalı. Mesela, Kürtler arasında genç nüfusun oranı çok yüksek ve bu gençlerin önemli bir kısmı ne eğitimde ne istihdamda kendine yer bulamıyor. Bu oran Türkiye ortalamasının neredeyse 2 katı. Bu nedenle, gelecek için, eğitim ve ekonomi başta olmak üzere, hayatın tüm alanlarında ilgili kurumların çalışmalarını bugünden başlatmaları gerekiyor.

Her şey çok hızlı gelişti, çok ciddi bir kafa karışıklığı var. Çözüm sürecini desteklemek için konuşan biri bile üçüncü cümlesinde çözüm sürecinin aleyhine bir şeyler söyleyebiliyor. Bu kafa karışıklığının sebebi Kürt meselesinin hâlâ net bir tanımının yapılmaması. Herkes meseleyi kendi bakış açısı üzerinden tanımlıyor. Bu da farklı gerekçeler üzerinden farklı çözümlerin ortaya çıkmasına sebep oluyor. Oysa Kürt meselesi dil meselesidir, kimlik ve eşitlik meselesidir, hukuk ve demokrasi meselesidir. Bu sorunun çözümüyle ilgili herkesin kendine göre bir gerekçesi var; Kürtlerin var, devletin var, muhalefetin var. Oysa

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 16

çözümde ortaklaşmak gerekiyor. Komisyonun önceliklerinden biri de herkesin gerekçesini birbirine yaklaştırabilmek olmalı. 2 Mart 2025 tarihinde Diyarbakır'da "Kürt Meselesinin Çözümünde Ortaklaşmak" başlıklı toplantıda bu konuları konuştuk. Bu toplantının raporu da "web" sayfamızda mevcut. DİTAM'ın bu toplantılarını örnek veriyorum çünkü bugün burada anlattıklarım aslında DİTAM'ın toplantılarında konuşulanların bir özeti.

Sonuç olarak, Kürt meselesinde yüz yıllık süreçte yapılan hataları, yaşananları doğru bir şekilde değerlendirmeden diğer gerekçeleri ve talepleri göz ardı ederek sadece tek bir gerekçe üzerinden bir çözüm aramak eksik bir yaklaşım olur ve çözüme ulaşmayı zorlaştırır, çünkü bu sorunun çözüldüğü gün herkesin kendi gerekçesini bu çözümün içinde bulması gerekiyor. Umarım bu sefer bütün bu çabalar amacına ulaşır.

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; davetiniz için DİTAM adına tekrar sizlere teşekkür ediyorum ve ikinci konuşmacı olarak ben sözü Sedat Bey'e bırakıyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ederim.

Buyurun Sedat Bey.

DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (DİTAM) BAŞKAN YARDIMCISI SEDAT YURTDaş - Sayın Başkan, Sayın Komisyon üyeleri, değerli katılımcılar; öncelikle, bu davet için şahsım ve DİTAM adına teşekkür ediyorum.

1991 yılında Diyarbakır Milletvekili olarak henüz 30'umuzu doldurmuş, Meclisin en genç divan kâtip üyelerinden biriydim. Arkadaşımız Leyla Zana'nın yemin töreninde Kürtçe bir cümle sarf etmesi büyük bir infiale yol açtı. Otuz dört yıl sonra bir barış annesinin bu çatı altında farklı gerekçelerle de olsa kendini Kürtçe ifade edememesi eşit dil eşiğinin aşılamadığının açık kanıtı durumunda. Oysa, dil, bir halkın kalbidir; susturulursa ruh yaralanır. Komisyon, topluma eşitlik hissini vermek konusunda daha cesur olmalı. Kürtçenin tüm kurumlarda özgürce konuşulabildiği bir Türkiye yalnızca Kürtler için değil tüm toplum için bir özgürlük müjdesi olacak. 19'uncu Dönemden bu yana sayısız konuşma, tahlil ve uyarı tutanaklarda var, tespitler yapılmış, çözümler, yol haritaları önerilmiş ancak bazı konularda ne yazık ki mesafe alınamamıştır. Kayyum uygulamaları,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 17

19 Mart 2025'ten bu yana seçilmişlere yönelik sistematik operasyonlar, CHP de tıpkı geçmişte ve bugün olduğu gibi HEP, DEP, HADEP, HDP ve DEM PARTİ gibi anayasal güvenceden, hatta seçim hukuk güvenliğinden yoksun bırakılarak sulh ceza, asliye ceza ve asliye hukuk mahkemelerinin yargı yetkisine tabi kılınarak en somut örnek olarak bu uygulamalar gösterilebilir. Adaletin yaralandığı yerde barış filizlenme sancısı çeker.

1993 Nevroz'u bir fırsatın kaybını da ifade eder. 19'uncu Dönemde Kürt realitesini tanıdığı için DYP-SHP koalisyonuna 22 maddelik bir talep listesi - Erdal İnönü'ye- vermiştik, destekledik ancak realiteye uygun adımlar yerine güvenlik politikaları esas alınınca SHP'den de ayrıldık, destekten de vazgeçtik çünkü bu karar barış umuduna sadakatimizin bir göstergesiydi. Yine de 1993 Nevroz öncesinde Cumhurbaşkanı rahmetli Turgut Özal'ın teşvikleri, Celal Talabani'nin katkısı ve Cengiz Çandar'ın özel çabalarıyla Ahmet Türk'ün Başkanlığında bir heyetle ateşkes için Şam'a gittik ve Şam'da Sayın Abdullah Öcalan'la sembolik değerlerine binaen götürdüğümüz kalem ve kravat eşliğinde, silahların susması, barışın sağlanması ve kalıcı çözüm için görüşlerimizi etraflıca paylaştık. Bu görüşmeler, barışa olan umudun somut bir adımıydı. Barış, konuşanların değil esasında dinleyenlerin zaferidir. Silahlar susacaktı, nitekim sustu; yasal ve demokratik adımlar atılacaktı ancak biz daha Şam'dayken 19 Mart 1993'te Mam Celal'in misafiri olduğumuz bir sırada, altı ay içerisinde çözüm için önemli adımlar atacağı mesajını bize iletmış olan Sayın Özal'ın rahatsızlığını ve vefat ettiğini duyduk. Mam Celal o anda "..."⁽¹⁾"Kürtler bir dostunu kaybetti." dedi ve "Öldürüldü." diye ekledi. Özal'ın kaybı yalnızca bir liderin kaybı değil bir barış fırsatının da kaybıydı. Bu trajedi, barışın ne kadar kırılgan olduğunu bize öğretti. Bu kayıp, muhtemelen "Kürt anasını görmesin." anlayışının en ağır bedellerinden biridir. Kısa bir süre sonra Bingöl'de 33 silahsız askerin öldürülmesiyle barış ve çözüm umutları tümenden rafa kalktı, faili meçhuller, köy yakmalar, zorunlu göçler, sürgün ve sansür rutin bir devlet pratiğine dönüştü ve çözüm bir kez daha ıskalandı. 1994'te çözüm arayışları var, burada çok sayıda raporu kitaplaştırmış milletvekilleri olduğunu, hocalar olduğunu biliyorum. 24-26 Ocak 1994'te Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Senato Salonu'nda, Başbakanlığa bağlı Politik Psikoloji Merkezi'nde bir toplantı

⁽¹⁾ Bu bölümde hatip tarafından Türkçe olmayan kelimeler ifade edildi.

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 18

düzenlendi. DEP adına ben katıldım, toplantıya DYP, ANAP, Refah Partisi, MHP ve BBP'den milletvekilleri ilk gün öğleden sonra "Burada Sevr toplantısı yapılıyor." diyerek ayrıldılar. Zira o gün için diyalogun "d"sine tahammülleri yoktu. Diyalogsuzluk, barışın en büyük düşmanıdır. Toplantının açılış konuşmasını Devlet Bakanı Yıldırım Aktuna yaptı, Genelkurmaydan 7 kişi, MİT'ten 4 kişi ve üniversitelerden, bir de ABD'nin Virginia Üniversitesinden Prof. Dr. Vamık Volkan, Prof. Dr. Norman Itzkowitz ve Pro. Dr. Joseph Montville katılmıştı, rahmetli Şerafettin Elçi ve Tarık Ziya Ekinci de katılmışlardı. "Ben kimim, biz kimiz? Kimlik sorunu." başlığıyla başlamıştı. "Kimlik, bir halkın aynasıdır, tanınmazsa kırılır." Sözün burasında aslında üçüncü tarafın çözüm süreçlerinde gerekli olduğunu düşünenlerdenim, "İşime geldiğinde sürdürüyorum, işime gelmediğinde buzdolabına kaldırıyorum." anlayışı maalesef kalıcı çözümler üretmez. Tarafsız arabuluculuk, güvenin köprüsüdür. O toplantılarda Adnan Kahveci'nin "tek devlet, iki ulus" önerisi de tartışıldı.

1993 Eylülünde Batman da bir milletvekili arkadaşımız, Mehmet Sincar öldürüldü. 1994'te de ilçe binalarımız, il binalarımız, genel merkezimiz bombalandı ve biz DEP'lilerin tümünden Meclisten atılması süreci yaşandı 2 Mart 1994 sivil darbesiyle. Aslında biz kaybetmedik, Türkiye'nin başına yanlış politikaları musallat edenler kaybetti, bütün Türkiye'ye kaybettirdiler. Ama biz "Cezaevi yiğidin şanıındandır." diyerek yolumuza ve mücadelemize devam ettik. Mücadele, umudun ateşidir. 1997'de yine Genelkurmay Başkanlığı ve MİT'le Beşiktaş'ın Yıldız Sarayı müstemilatında görüşmeler yaptık, o da sonuçsuz kaldı ve ondan sonra Sağduyu Platformu, Mezopotamya Vakfı ve DİTAM'da kesintisiz bir şekilde mücadelemizi sürdürdük.

Umut hakkı istisnasız bütün herkes için uygulanmalıdır. Cumhurbaşkanımızın -çözüme dair beklentiler bugün yüksektir- Kürt sorunu olduğuna, Kürdistan olduğuna, Kürtçenin müstakil bir dil olduğuna dair tespitleri daha Sayın Cumhurbaşkanının İstanbul Refah Partisi İl Başkanı olduğu dönemde Kürt raporunda yer almaktaydı ve o günden bu yana medcezir gibi kimi zaman yükselen, kimi zaman gerileyen sözler sarf edilmiştir. Bir yandan "Kürdistan, Lazistan." denmiştir bir yandan da "Kürt sorunu yoktur." denmiştir. Kararsızlık, çözümün kardeşidir.

Bugün itibarıyla "Ankara ve Şam'a yönelin, yoksa kılıçlar kınından çıkar."

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 19

sözleri, güven inşasını iyice zorlaştırmıştır. Tehdit, güvenin zıddıdır. Oysa Sayın Bahçeli'nin öncülük ettiği MHP, Özgür Özel CHP'sinin desteklediği, Sayın Ali Babacan, Sayın Ahmet Davutoğlu ve Sayın Mahmut Arıkan'ın partilerinin desteklediği 28'inci Dönem Meclisinin çözüm için komisyon oluşturup çözüm önerileri aldığı koşullarda çok daha cesur adımlar atılabilir. Bugün silahların sadece susmadığı, yakıldığı bir zeminin üzerindeyiz. Türkiye'de değil, bütün Orta Doğu'da Kürtlerin Rojava'daki kazanımlarına, hak ve özgürlüklerine, kimlik ve statülerine olumlu yaklaşan bir politika yürütülmelidir.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız lütfen.

DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (DİTAM) BAŞKAN YARDIMCISI SEDAT YURTDAS - Barış, sınırları aşan bir umuttur.

Zamanı çok almamak açısından önerilere geçiyorum. Bir, anayasal ve yasal güvence. Kürt kimliğinin anayasal düzeyde tanınması. Anayasa'nın şüphesiz bütün maddeleri tartışılabilirmeli ancak madde 42 ve 66'yı ve Millî Eğitim Temel Kanunu'nu da kapsayacak şekilde Kürtçenin anaokulundan üniversiteye kadar eğitim, yayın, medya ve kamusal hayatta özgürce kullanılmasının yasal güvenceye kavuşturulması gerekir.

Siyasal katılım ve özgürlük sağlanmalı.

Yine, mağdurların manevi olarak tazmin edilmesi amacıyla adalet geçmişin yaralarını sarar düşüncesiyle toplumsal yüzleşme, geçmişle yüzleşme ve toplumsal hafıza çalışması yapılmalıdır.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (DİTAM) BAŞKAN YARDIMCISI SEDAT YURTDAS - Yine, tahliye olması gereken...

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız lütfen.

Buyurun.

DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (DİTAM) BAŞKAN

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 20

YARDIMCISI SEDAT YURTDAS - Peki efendim.

Gerçekten arşivlerin açılması gerekiyor Sayın Başkan. Çeşitli kaynaklardan okuduğumuz üzere Şeyh Sait dönemi arşivi de, 1990'ların sistematik faili meçhullerin yaşandığı dönemin arşivleri de açılmalıdır.

Yine, Diyarbakır, Batman, Mardin ve Van gibi büyükşehir belediyelerine Kürtçe için ödenek gösterilerek bu konuda öncülük yapılmalıdır.

Son söz: Aslında, söylenmemiş söz neredeyse kalmamış, bugün söylenen sözlerin hayata geçirilmesi, kararlılık ve iradeyle uygulanması zamanıdır. Bu iradeyi ortaya koyma fırsatına sahipsiniz. Barışın, adaletin, eşitliğin, duvar ve surların yükselmesi dileğiyle barış iradenin eseridir.

Dinlediğiniz için teşekkürler.

Saygılar.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ederim.

Şimdi sözü Rawest Araştırma Direktörü Sayın Roj Esir Gırasun'a bırakıyorum.

Buyurun.

RAWEST ARAŞTIRMA DİREKTÖRÜ ROJ ESİR GİRASUN - Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; davetiniz için teşekkür ederim.

Rawest, 2018 yılında Diyarbakır'da kurulan bir araştırma merkezi. Biz Rawest olarak Kürtlerin sadece siyasi eğilimlerini ölçmüyoruz; sosyal, kültürel, ekonomik, dinî eğilimlerini de araştırmalarımızda ölçmeye çalışıyoruz.

Yıllardır bütün bu araştırmalarda sorunun çözümüne olan ihtiyacı ölçümledik. Bugün bunun hayata geçmesinden duyduğum memnuniyeti bildirerek başlamak istiyorum. Araştırmalarda gördüğümüz en net sonuç şuydu: Kürtlerin sosyolojik değişimi kaçınılmaz olarak bir çözümü dayatıyor yani bugün içinde olduğumuz sürece sadece bir devlet ve örgüt arasındaki müzakereler olarak bakmamak gerekiyor. Geldiğimiz bu tarihî aşama Kürtlerin sosyolojik değişimin bölgesel gelişmelerle birlikte doğal bir sonucu. Esas olarak da çözümü bu sosyal

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 21

değişim dayatıyor. Sanırım 33 yaşında 2 büyük ve birkaç tane de girişim düzeyinde çözüm süreci görmemin başlıca nedeni de bu. Sürecin en güçlü kısmının da bu sosyolojik değişim olduğunu unutmamak gerekiyor.

Peki, nedir bu sosyolojik değişim? Öncelikle Kürtlerde ciddi bir sosyodemografik dönüşüm gözlemleniyor. Kürtlerin nüfusunun artık yaklaşık üçte 1'i Türkiye'nin batısında yaşıyor ve yine kahir ekseriyetinin geriye dönüş niyeti de bulunmuyor. Türkiye'nin genel trendiyle uyumlu şekilde Kürtlerde kırsalda yaşam azalmış, kentleşme hızlanmıştır. Gençlerdeki eğitim düzeyi artık Türkiye'nin ortalamasına yakınlaşmıştır. Kürt sosyolojisi artık yerleşik, şehirli, daha eğitilmiş ve Türkiye'yle daha entegre bir pozisyonudadır ama bununla beraber, bölgesel düzeyde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi'nde bölge illeri en büyük eşitsizliği yaşamaya devam etmektedir. Araştırmalarda bulduğumuz en güçlü ve en ilginç veri ise şu: Kürtler hem Türkiyelileşiyor hem de Kürt kimliklerini sahiplenmeleri güçleniyor. Bu, ilk başta bir paradoks gibi görünse de aslında bu bir sentez ve bir sonuç ve fırsat. Yani Kürtler daha fazla kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak görüyorlar ama Kürt kimliği, kültürü ve dili üzerinden kimliklerine de sahip çıkıyorlar. Kürtler Türkiye'de Kürt kimliklerini koruyarak var olmayı talep ediyor. Son dönemdeki "Türk" ve "Türkiyelilik" tartışması bile aslında bir ayrışmanın sonucu değil, aksine Kürtler Türkiye'nin kimliğinin bir parçası olmaya itiraz etmiyorlar ve bu tartışmaları da negatif değil, bir pozitif çaba olarak görmek gerekir.

Bütün bu sosyal ve değişim, dönüşüm süreci Kürtlerin silahlı mücadeleye bakışını da değiştirdi. Bizim süreçten önce yaptığımız araştırmalarda Kürtlerin yüzde 65'i silahla hak aranmasına kategorik olarak karşı görünüyordu, geriye kalan yüzde 35'i oluşturan yüzde 20'lik kesim ise kaygılı ve tereddütlü, sadece kalan yüzde 15'lik kesim silahla hak aramaya onay veriyordu. Bu oran 1990'lardan bugüne kadar yaşanan büyük değişimi de gösteriyor. Bu değişimle paralel olarak Kürt toplumu siyasete daha fazla güvenmeye, siyasi yollarla hak aramaya daha çok destek verdi; bu da Kürt meselesi eksenli kurulan siyasi partilerin güçlenmesine ve artık baraj sorununun aşılmasına vesile oldu. Bu noktada, bizim araştırmalarımız Kürt gençlerin daha radikal olduğu, çözüm için son neslin bu nesil olduğu gibi saptamaları da desteklemiyor, gençler de radikal çözümlere ve silahlı hak arama yöntemlerine uzaklar. Uzun zamandır tam da bu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 22

sebeplerle silah Kürtlerin hayatında arkaik ve anakronik bir meseleye yani tarihin gerisine düşen bir konuya dönüştü ama aynı zamanda bu sosyal değişime cevap üretemeyen devletin mevcut anayasal ve yasal çerçevesi de arkaik olmaktan çıkarılamadı. Yani bütün bu rakamlar özetle şöyle diyor: Ortada bir sosyal değişim ve bunun dayattığı bir çözüm var. Siyaset bu sosyal değişime uyum sağlamalı, önünü açmalı, kendini ve devleti dönüştürmeli; bu sosyolojik fırsat bir siyasal kazanca tahvil edilmelidir. Unutmamak gerekiyor ki çözüm sadece geçmişin acı tecrübelerine değil, aynı zamanda, ifade ettiğim birlikte bir gelecek kurma beklentisine de dayanmalıdır.

Peki, sürece destek ne durumda? Bu sürece destekle ilgili bizim araştırmalarımız neler söylüyor? Araştırmalarımızda çıkan sonucu şu cümleyle özetleyebilirim: "Keşke olsa ama..." Hem bizim hem de başka kurumların yaptığı araştırmalarda toplumun sürece verdiği desteğin yüzde 70'lere yaklaştığını görüyoruz. Bununla beraber, sürecin başarılı şekilde yürütüldüğünü düşünenlerin ve sürecin başarıyla sonuçlanacağına inananların oranı da yüzde 40'lar, 45'ler bandında seyrediyor. Bu da sürece olan destek ile güven arasındaki makası gösteriyor. Kürtler başta olmak üzere toplumun genelinin sürece sessiz ve güçlü bir onay verdiğini görüyoruz ancak herkeste çok taraflı bir güvensizlik var. Kürt kamuoyunun önemli bir kısmı Hükûmetin adım atacağına, Türk kamuoyunun çoğunluğu örgütün silah bırakacağına güvenmiyor, inanmıyor. Öte yandan, muhalif Türk kamuoyu ise bu sürecin bir seçim yatırımı olduğunu düşünüyor, bir demokratikleşme sağlayacağına inanmıyor ama ilginç bir biçimde bu güvensizlik yaygın bir süreç karşıtlığına da dönüşmüyor. Aslında bu sessiz onay sürece açılmış bir kredi olarak okunabilir. Bu güvensizlikler atılacak somut adımlarla giderildikçe bu sessiz onay güçlü bir desteğe dönüşebilir veyahut adımlar gecikir, söylemler tehdit diline evrilirse toplumun verdiği kredi hızlıca tüketilebilir ve bahsettiğim güvensizlik daha fazla derinleşebilir.

Peki, güveni artıracak adımlar neler olabilir? Araştırmalarımız bize Kürtler açısından devletin atması gereken ilk adımlar olarak iki tane şeyi söylüyor, güven arttırıcı adımlar açısından söylüyorum: Birincisi, Demirtaş'ın serbest bırakılması; ikincisi, kayyum uygulamalarının bırakılması, kayyumların geri alınması. Bu iki adımın pratik ve kolay olması, doğrudan devletin inisiyatifinde olması bu beklentileri artırıyor. Araştırmalara göre Kürtlerin üçte 2'sinin

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 23

süreçten beklediği ilk adım Demirtaş'ın serbest bırakılması. Demirtaş ve arkadaşlarının bu süreçte dışarıda olmasının sadece sembolik bir anlamı yok; sürece dışarıda sunacakları nitelikli katkı açısından da bu çok önemli. Yaptığımız ölçümler ve kamuoyu araştırmalarında Kürtler ve Türkler nezdinde süreci toplumsallaştırabilecek en önemli aktörlerden birisi Demirtaş'ken, onun için içeride olması ciddi bir handikap. Sürecin başından bu yana aynı zamanda Öcalan'ın çağrısına verdiği "ama"sız destekle, endişeli Kürtlerin ve endişeli muhalif kesimlerin sürece bakışının değişiminde etkili olan Demirtaş, serbest bırakılması durumunda sürece olan güveni muhtemel şekilde artıracaktır. Ayrıca, Öcalan ile Demirtaş'ın sürekli ayrıştırılarak konuşulması gerçekçi değildir ve bu bir handikap olarak görülmemelidir. Birbirini tamamlayan özellikleri sürecin toplumsallaşmasına katkı sağlayacaktır.

Sürecin başında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve MHP lideri Bahçeli'nin tekrarladığı "iç cepheyi güçlendirmek" söylemi, içinden geçtiğimiz bölgesel altüst oluş düşünüldüğünde çok daha fazla insana ulaşmış bir pozitif vaat ve gerekçedir. Ancak süreç başlar başlamaz CHP'ye yönelik başlatılan kent uzlaşısı operasyonları hem iktidarda hem de muhalefette sürece ve hukuki vaatlere duyulan güveni zedelemekte, aynı zamanda iç cepheyi güçlendirmek söyleminin inandırıcılığını azaltmaktadır. Kent uzlaşısı operasyonları kapsamında tutuklanan, yıllardır yaptığı araştırmalarla barış ve sivilleşmeye önemli katkılar sunmuş saygın araştırmacı meslektaşımız Mehmet Ali Çalışkan da keşke bugün cezaevinde değil sürece çok değerli katkılar sunacağı bu Meclis Komisyonunda olsaydı.

Siyasete ve kanaat dünyasına klişe ve retorik gelebilir ama hâlen bütün topluma hitap eden en ortaklaştırıcı kavram gerçekten kardeşliktir. Çatışma çözümleri konusunda birçok uluslararası deneyim olmasına rağmen, herkesin üzerinde hemfikir olduğu gibi, şu anda yürüyen süreç Türkiye'ye özgü ve özel bir süreçtir. Bu süreci emsallerinden ayıran en büyük özellik, çözümün normatif hukuk kurallarıyla beraber ve belki de ondan daha önemli diyeceğimiz bir başka hukuka yaslanıyor olması; kardeşlik hukuku. Bu bir retorik değil, Kürtler ve Türkler arasında bu elli yılda birlikte yaşama pratiği azalmadı, daha da arttı. Çatışmalı süreç Türkler ile Kürtleri birbirinden fiziksel olarak ayırmadı. Aksine, Kürtler batıya, Türklerin yoğun olarak yaşadığı kentlere göç ettiler ve orada

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 24

kalmaya niyetliler. Bu, dünyadaki benzer süreçlerde olmayan bir avantaj. Duvarlarla bölünmüş Belfast'ı görenler ne dediğimi anlayacaktır. Esasında, uluslararası hukuktan, hatta Anayasa'dan ve yasalardan çok daha kıymetli, çok daha yapıcı ve kalıcı, bağlayıcı olması gereken kardeşlik hukuku, siyaseten ve hukuken yıprandığı, örselendiği, yok sayıldığı için bugüne kadar bu sorunlar yaşandı. Şimdi yapılması gereken en önemli şey kardeşlik hukukuna dönüş olmalı. Kardeşler nasıl eşitse, nasıl birbirine bağlıysa, nasıl birbirine güvenip birbirini kollayıp korursa aynı duygu ve düşüncenin Türk ile Kürt arasında güçlü şekilde tesis edilmesi gerekiyor. Elbette kardeşlik hukuku derken soyut bir duygu durumundan ibaret bir olguya işaret etmiyorum. Bu hukukun normatif hukuk düzenlemeleriyle ete kemiğe büründürülmesi, güvence altına alınmasını da kapsayan bir bütünlüklü yaklaşımdan söz ediyorum.

Kürt meselesi artık Türkiye'yi bölme riskiyle değil Türkiye'yi büyütme fırsatıyla konuşulmalı. Bölgedeki Kürtlerin gözü kültürel ve sosyal olarak Türkiye'ye dönük ve eğer gerçekten Türkiye isterse komşu Kürtlerin yüzü siyasal olarak da Türkiye'ye dönük olabilir. Bir imparatorluk bakiyesi ülkeye önünde bu kadar büyük fırsatlar varken bölünme travması yakışmamaktadır.

Sürecin en önemli zorluklarından biri de Suriye meselesi, Suriye meselesini de bu perspektifle değerlendirmek lazım. Az önce altını çizdiğim "kardeşlik hukuku" kavramı da Suriye Kürtlerini kapsar, kapsamalıdır. Türkiye'nin haklı güvenlik kaygıları ile Kürtlerin kazanımlarının bir optimal noktası vardır ve bunun başka bir alternatifi yoktur. Eğer kardeşlik duygusu gerçekten toplumsallaşırsa ve geçmişin travmalarından, geçmişin dilinden ziyade gelecek referansı ile bir süreç yürütülürse kardeşlik duygusu toplumsallaşır ve tıpkı Şara'nın Ankara'ya gelebilmesi gibi Mazlum Abdi'nin de Ankara'ya gelebilmesinin zemini yaratılır. Suriye'deki çözümün yolu bir kardeş başkentten, Ankara'dan geçmelidir. Türkiye Suriye'de bir taraf olmaktan ziyade hakem pozisyonunda olmalıdır.

MHP lideri Devlet Bahçeli'nin Kürt meselesinde çözümü milliyetçilikle birleştiren vizyonu cesur olduğu kadar içe kapanmacı değil kapsayıcı bir milliyetçilik vizyonu olarak da dikkat çekicidir, bu da çözümü kolaylaştıran ve kalıcı hâle gelmesine katkı sunan çok önemli bir olgudur.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 25

Son olarak, "Rawest" Meclis zabıtlarına girmiş bir başka Kürtçe kelime olmuş olabilir. O yüzden, anlamının durmak olduğunu ifade edeyim ama tam da şu anda, burada bugün yaptığımız gibi yani buradaki durmak bir eylemsizliğe değil durup düşünmeye davet. Herkesin dileği, bu değerli durup düşünme çabasından dönüp bakılacak bir Türkiye modeli çözümüne ulaşılması olsun inşallah diyeyim.

Davet ettiğiniz için tekrar teşekkür ederim.

Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Girasun.

Kürt Çalışmaları Merkezi Başkanı Sayın İbrahim Reha Ruhavioğlu'na sözü bırakıyorum.

Buyurun.

KÜRT ÇALIŞMALARI MERKEZİ (KSC) BAŞKANI İBRAHİM REHA RUHAVİOĞLU - Sayın Başkan, Değerli Komisyon üyeleri; ben de Türkiye'nin bu en netameli meselesine, bu meseleye çözüm perspektifiyle bakan, bu amaçla bir araya gelmiş bu Komisyonu tebrik ediyorum ve yıllardır böyle komisyonlara sesimizin, ürettiğimiz bilginin ulaşması için çalışan bu kurumları buraya davet ettiğiniz için de teşekkür ediyorum.

Ben de konuşmama başlamadan önce iki dostu anmak istiyorum. Vahdettin Kaygan, Sayın Başkanın ifade ettiği gibi, dün maalesef bir kalp krizi geçirerek vefat etti. Çok değerli bir dost, beraber barış meselesinde çok fazla dirsek teması yaptığımız bir arkadaşımız, kendisine rahmet diliyorum.

Mehmet Ali Çalışkan da bütün bu işleri beraber çok yaptığımız, yürüttüğümüz ancak bugün kent uzlaşısı davası sebebiyle bir profesyonel olarak işini iyi yaptığı için aslında cezaevinde; onu da buradan selamlıyorum. Dışarıda olsaydı, şüphesiz bugün bu heyetin içinde olurdu.

Ben, kısaca, size merkezimizden bahsetmek istiyorum. Kürt Çalışmaları Merkezi çok özetle, Kürt toplumunun toplumsal değişim ve dönüşümünü içeriden

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 26

izleyen ve güncel bilgiyle Kürt kamuoyunu hem anlamaya hem de anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışan bir araştırma ve düşünce kuruluşu çünkü Türkiye'de de dünyada da genelde Kürtlerin homojen bir grup olduğu ve sadece politik bir grup olduklarıyla ilgili bir kanaat hâkim, biz bu kanaate itirazla aslında doğmuş bir kurumuz. Arkadaşların bazı verileriyle elbette tekrara düşeceğiz altını çizmek noktasında ama örneğin, en az üçte 1'i Türkiye'nin batısında yaşayan Kürtlerin Türkiye'nin en genç nüfus grubu olduğu gibi bir gerçek de var. Dolayısıyla, bu kadar dinamik, dönüşümü bu kadar hızlı bir toplumun eski kalıp yargılarla ve bilgilerle değil güncel araştırmalarla izlenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bugün bu ekipten sevgili dostlarım Cihan Ülsen ve Berfin Coşkun'la bu sunumu size yapıyoruz.

Kürt meselesinde elbette ki Türkiye'de ilk kez böyle bir süreç yaşanmıyor ancak dönüp baktığımızda sanırım kimse böyle bir çatışmanın yaklaşık kırk beş yıl süreceğini de beklemiyordu. En az üç kuşağı içine almış bir şiddet dönemi, üç kuşağın tamamına büyük bir bilanço biriktirmiş vaziyette ve bütün bu yük bugün yaşayan kuşakların omuzlarında duruyor. Yani birincil kaynağı hatırlamıyorum ama akademisyen Cuma Çiçek'in bir aktarımını paylaşmak istiyorum size. Bu çatışma bugüne kadar en az 50 bin insanın can kaybına, en az 100 bin insanın doğrudan hapisane deneyimine ve dolayısıyla bunların ailelerini dâhil ederek en az 3 milyon insanın da bu çatışmadan doğrudan etkilendiği bir bakiyeyle, bir bilançoyla karşınızdayız.

Son kırk, elli yılda yaşanan dönüşümler Kürt toplumunu da etkiledi ve göç dalgasıyla aslında başlayan bu devinimin sonunda Kürtler modern dünyaya entegre olma çabası içine giren bir topluma dönüştü. Bu da -arkadaşların da referans verdiği gibi- silahlı mücadele yönteminin giderek Kürtler için zayıf bir seçenek, zayıflayan bir seçenek olması gibi bir sonuç doğurdu. Roj Bey bulgularımızdan bir tanesine atıf yaptı ama sunumda son birkaç yılda Kürt toplumunda silahsızlanmaya kategorik destek yani örgütün silahlarını bırakmaya kategorik destek sunanların oranının yükseldiğini görüyorsunuz. Bugün silahlı mücadeleyi önceleyenlerin oranının yüzde 10'un altına düştüğü gibi bir vakayla karşı karşıyayız dolayısıyla bu süreç bir sosyolojik zeminin üzerine oturuyor.

Burada durmayı önemsiyorum çünkü Kürtlerin Kürtlükleriyle ve Türkiye'yle nasıl bir aidiyet bağı içinde olduklarına daha yakından bakmanın, dönüşümü

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 27

daha yakından görmenin önümüzü açacak bir mesele olduğunu, bir bilgi olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de özellikle 2013-2015 sürecinden sonra Kürt kimliği önceki kuşakların yaptığı gibi gizlenen bir kimlik değil, açıkça taşınan, yüksek sesle ifade edilen, taşımanın ve sahiplerinin maliyetlerinin de üstlendiği bir kimliğe dönüşmüş durumda. Diğer taraftan, Kürt Çalışmaları Merkezi ve Rawest gibi, Ankara Enstitü gibi araştırma kuruluşlarının yaptığı çalışmalardan edindiğimiz, ortaya çıkardığımız bir Kürt kimliği endeksi var. Bu endekse göre Türkiye'de yaşayan Kürtlerin üçte 2'si Kürt kimliğini güçlü bir şekilde sahipleniyorlar yani ister ana dillerini bilsinler ister bilmesinler Kürt kimliklerini güçlü bir şekilde sahipleniyorlar. Elbette sadece Kürt değiller Kürtler, daha doğrusu Kürtlerin kimliği genel manada Kürtlüğün merkezde olduğu, demokrat, özgürlükçü, dinle barışık bir kimlik. Bu bileşke gençlerde çeşitleniyor, çoğulculaşıyor ancak değişmeyen bir şey var Kürt kimliğini güçlü bir şekilde sahiplenmek ve Türkiye'de yaşayan Kürtlerin yüzde 80'i Kürtlerin kolektif talepleriyle bir şekilde çeşitli düzeylerde ilgililer.

Bu güçlü Kürtlüğün ardından yani Kürtlerin Kürt kimliğini güçlü sahiplenmelerinin bilgisinin ardından Türkiye'ye aidiyetle ilgili verilere bakmanın bu resmi tamamlayıcı olduğunu düşünüyorum. Türkiye Kürtlerini özgün kılan husus şu: Kürt kimliği güçlenirken Türkiye'ye aidiyet zayıflamıyor, tersine yükseliyor. İki yıl arayla yaptığımız araştırmaya bakıyoruz, aynı soruya kendisini Türkiye'ye ait hissedenenlerin oranı yüzde 52'den 65'e yükselmiş durumda. Dahası, örneğin "Türkiye'nin millî maçlarında kimi tutuyorsunuz?" diye sorduğumuzda rakip takımı tutanların oranı yüzde 10'un altında yani yüzde 10'u bulmuyor dolayısıyla toplumun büyük bir kesimi kültürel ve duygusal olarak kendini Türkiye'nin bir parçası hissediyor.

Yine, DEM PARTİ'nin üstlendiği bir Türkiyelileşme siyaseti var biliyorsunuz, buraya da son iki yılda örneğin bu Türkiyelileşme siyasetini olumlu bulanların oranı 8 puan artmış. Normalde bir çelişki gibi -Roj Bey'in de söylediği- görünen bu durum artık değişmiş. Bazılarına hâlâ çelişkili görünebilir ancak ortada güçlü bir Kürtlük ve Türkiye'de güçlü bir aidiyet hissi var. Dolayısıyla, bu iki bilgiyle, bu iki olguyla hareket etmenin önemli olduğunu düşünüyorum ve görebildiğim kadarıyla, bugüne kadar bu ikiliğin bir çelişki değil, belki tamamlayıcı bir bileşke olabileceğini ilk ifade edenlerden biri de

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 28

Selahattin Demirtaş'tı, 2022 yılında verdiği bir röportajda "Türkiyelilik ile kürdistanilik birbirinin karşıtı kavramlar değil." diyor ve röportaj boyunca bunun altını dolduruyor yani "Kürtler, Kürtlüklerinden vazgeçmeden Türkiye'nin bir parçası olabilirler; bunun potansiyeli var." diyor. Dolayısıyla, Türkiyeli ve güçlü bir Kürt kimliği oluşuyor, bunun iyi anlaşılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bu süreç, güçlü bir Kürtlüğün ve Türkiye'ye aidiyetin pekiştiği bir süreç olabilir. Böyle bir süreç olması için de süreci güçlendirecek adımlara ihtiyaç var. Örneğin, bu aidiyet tablosundaki, az önce çizdiğim güçlü Kürtlük ve güçlü Türkiyelilik tablosundaki sorun nerede peki? Sorun şurada: Kürtlerin sadece üçte 1'i devlet nezdinde Türkler ile Kürtlerin eşit olduğunu düşünüyor. Yine, dörtte 3'ü Kürtlerin sık ya da zaman zaman ayrımcılığa uğradığını düşünüyor. Dolayısıyla, ortada, Kürtlerin kendilerini eşit hissetmediği, ayrımcılık duygusunun güçlü olduğu bir manzara var. Zaten bu süreç bu tabloyu ortadan kaldırmayı amaçlayacak bir süreç olabilir.

Sürece bakışla ilgili arkadaşlar bazı verileri söylediler, hepsini tek tek söylemeyeceğim ama genel trendi görmeniz için ekranlara yansıtıyorum. Kürt toplumunda süreç yaklaşık üçte 1'le başladı ve yüzde 80'lere kadar geldi. İsmimiz "Kürt Çalışmaları Merkezi" ama Türkiye toplumunu da izliyoruz çünkü Türkiye toplumunun böyle gelişmelere reaksiyonunun ne olduğunu anlamak önemli. Kaldı ki biz de sonuçta Türkiyeli bir kurumuz yani Türkiye'nin sadece bir parçasıyla ilgili işler yapmıyoruz. Normalde Kürt toplumunun bir sürece potansiyel desteği yüzde 65'lerde başlayırken bu süreci yaklaşık üçte 1'le başlamasının sebebi, biraz sürecin başlamasındaki şok ve yürütülmesindeki karmaşık yöntem. Onu birazdan belki ifade ederim ama nihayetinde, Kürtlerdeki destek yüzde 80'lere ulaştı. Karşı olanların oranı da üçte 1'lerden yüzde 10'lara kadar geriledi. Türklerde de sürece destek yüzde 40'ın biraz üstünde başlamıştı ve bugün yüzde 60'ları aşan bir noktaya ulaşmış durumda. Dahası, belki önemli olan, yine, karşı olanların oranı Türk kamuoyunda yüzde 40'ın üstünde iken bugün dörtte 1'e, onun da biraz altına gerilemiş vaziyette ancak bu destek işte, Kürt toplumunda üçte 1'le başlayıp yüzde 80'e gelmişken duygular pozitif yönde hareket etmiyor. Ekranda güven, umut, heyecan, kaygı, ilgi, merak gibi duyguların süreç boyunca nasıl hareket ettiğini görüyorsunuz ve ortadaki 3 puan nötr çizgiyi temsil ediyor. Duygular neredeyse hiç hareket etmemiş yani 3'ten uzaklaşmamış duygular. Komisyonunun başlamasıyla beraber merakta bir miktar

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 29

artış var, o kadar; onun dışında duygular desteğe eşlik etmiyor. Roj Bey'in de paylaştığı gibi, bu sebeple, sürecin başarılı olacağını düşünenlerin oranı destekleyenlerin oranın çok altında, yüzde 50'yi bulmuyor. O hâlde, desteğin artmış olmasına rağmen, umut ve güven gibi duyguların pozitif yönde harekete geçmemesi üzerine düşünmenin çok önemli ve elzem olduğunu düşünüyorum. Duyguların da destek dinamiğine eşlik etmesi için bazı güven arttırıcı adımlara ihtiyaç olduğunu düşünüyorum hem Kürt toplumu nezdinde hem Türk toplumu nezdinde. Türklerin kaygıları, kabaca, örgütün silah bırakmayacağı, muhalefete baskıyla iç cephenin tahkim olamayacağı ve sürecin bir siyasi ajandasının olduğu gibi bir endişeler bileşkesinden oluşuyor. Kürtlerin kaygıları ve bu güven ve heyecan duygularının yükselmemesindeki temel gerekçe, Kürtler bu süreçte Kürtlerin haklarının konuşulmadığı kanaatinde yani somut olarak Kürtlerin nasıl kazanımlar elde edeceğinin konuşulmadığını söylüyorlar ve arkadaşlarımin da belirttiği gibi, süreç başladıktan sonra Mardin ve Van'a kayyum atanması ve bu kayyumların hâlâ görevde olması çok önemli bir güven sorunu teşkil ediyor. Yine, İmamoğlu gibi güçlü bir siyasetçinin hapiste olması, Ahmet Özer'in kent uzlaşısı sebebiyle hapiste tutulması sürecin doğal çıktısı olacak demokratikleşmenin genişlemesiyle ilgili Kürt toplumuna bir kaygı veriyor yani "Buradan gerçekten bir demokratikleşmeye erişebilecek miyiz?" diye. Ve son olarak, Kürtlere süreçle ilgili bir şey sorduğunuzda genel olarak "Selahattin Demirtaş nerede?" gibi size ironik bir soruyla cevap veriyorlar. Yani Selahattin Demirtaş'ın hapiste olmaya devam ettiği bir toplumda Kürtlerin süreç lehine duygularının pozitif yönde harekete geçmesi zor görünüyor.

Dolayısıyla örgütün silah bırakmakta olduğuna Türk toplumunun ikna olması, muhalefeti hedef alan yargılamaların siyasi niyetlerden ve görüntüden uzaklaşması, kayyumların geri çekilmesi, başarısıyla da mahpusluğuyla da Kürtlerin siyasete katılım serencamının temsil aktörü olan Selahattin Demirtaş'ın serbest kalmasının önemli eşikler olacağı kanaatindeyim.

Burada bazı talepler ve bazı politika önerileri faslına geçiyorum. Şimdi ekranda bir harita görüyorsunuz, bu harita ne Kürdistan haritası ne de DEM PARTİ'nin oyunun yoğunluğunu gösteren bir harita. Bu harita Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının hazırladığı Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi'ni gösteren bir harita ve endekse göre gri bölge 6'ncı kademede yer alıyor yani

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 30

sosyoekonomik bakımdan en düşük puana sahip illerin tamamı Kürt nüfusun yoğun olduğu şehirler. Eğitimden sağlığa, sosyal yaşamdan istihdama onlarca başlıkta sistematik bir eşitsizlik görüyoruz. Her milletvekilinin kendi şehrini bütün değişkenleriyle detaylı göreceği "esitsizlikbulteni.com" diye bir "web" sistemimiz var, buraya girerseniz bu tablo çok daha detaylı sizi karşılayacak. Bununla ilgili bu haritayı niye gösterdim? Kürtlerin bu süreçteki belki "soft" diyebileceğimiz taleplerinden bir tanesi eşitsizliğin giderilmesi ve eşitsizliğin giderilmesi talebi Kürtlerde yüzde 85 oranında talep ediliyorken Türk toplumunun bu talebe desteği de üçte 2 oranında, bu önemli yani Türk toplumu Türkiye'deki Kürt şehirlerinin geri bırakıldığı ve bunun güçlendirilmesi gerektiği kanaatine katılıyor.

Diğer taraftan, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi önemli bir talep. Bu talep de Kürt toplumunun yüzde 80'e yakın desteğini alıyorken Türk toplumunda yani kendisini Türk olarak tarif edenlerde de buraya destek yüzde 60. Yani yerel yönetimlerin güçlü olmaması sadece Kürtlerin problemi değil, sadece Diyarbakır'ın problemi değil, İzmir'in de Diyarbakır'ın da Kayseri'nin de problemi.

Başka ve çok önemli bir talep, Kürtçe talebi. Yani bu süreçte Kürt toplumunun şöyle bir manzarası var, Türkiye'deki bütün bu yüz yıllık olumsuz tecrübeye rağmen yani Kürtler ile devletin olumsuz ilişkisine rağmen Türkiye'yle bağlarını koparmamış ama tek dilliliği de içselleştirmemiş, kanıksamamış bir Kürt toplumu var. Kürtlerin yüzde 80'inden fazlası eğitim başta olmak üzere kamu hizmetlerinde Kürtçenin de bir şekilde yer almasını talep ediyorlar ve bir şekilde yer almanın içinde bu 80 puanın yaklaşık 70 puanı Türkçe ile Kürtçenin bir arada olduğu bir beklenti yani Türkiye gerçeklerine uygun bir talepten söz ediyoruz. Burada çok önemli başka bir manzara belki şu olabilir, Türk toplumunun Kürtlerin ana dil talebine nasıl baktığına dair bilgi; araştırmalar bize şunu söylüyor: Söylediğim gibi Kürt toplumunun en önemli ve ortak talebi ana dil ama Türk toplumunun da en az karşı çıktığı, en az tepki gösterdiği talep, mesele Kürtlerin ana dil talebi. Kürt toplumunun yüzde 80'i bu talebi dile getiriyorken Türk toplumunun da yarıya yakını, yaklaşık yüzde 45'i bu konuda müzakereye açık bir görüntü arz ediyor. Kimisi "Ana dilde eğitim olabilir." diyor, kimisi "Eğitim Türkçe olur ama Kürtçe de öğretilir." diyor, kimisi iki dilin dengeli

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 31

olduğu bir formül öneriyor. Sonuçta Türk toplumunun yaklaşık yarısı bu meseleye açık. Burada Türk toplumunun da dönüşümünden bahsediyoruz ve aslında bu iki bulgu bize çok önemli bir şey söylüyor, eğer bu süreç, toplumlar arası bir müzakere masası kurulacaksa Türk toplumunun hassasiyetlerini, Kürt toplumunun da taleplerini merkeze alacak bir buluşma, ana dili konuştuğumuz bir masayla daha kolay olabilir gibi bir şey söylüyor bize.

Sonuç faslında birkaç notu paylaşmak ve sözlerimi tamamlamak istiyorum. Asırları aşan bir bakiyenin üzerine kurulu Türkiye Cumhuriyeti ve yüz yılını devirdi, bugün 103 yaşında bir cumhuriyetimiz var ancak bu yüz üç yıl boyunca Kürt toplumunun istediği kadar kapsayıcı ve kuşatıcı bir cumhuriyet olmadı yani ortada bir eksik cumhuriyet fotoğrafı var. Bugün esasen yapılan şey cumhuriyetin eksiklerini gidermek, eksiklerini tamamlayarak güçlendirme girişimi. Önceki denemelerin başarısızlığı sebebiyle bugün prestij kaybına uğrayan başka bir kelimemiz daha var -Roj Bey kardeşlik ve kardeşlik hukukundan bahsetti- "barış" kelimesi de böyle. Henüz bu kelimeyi pek kullanmıyoruz ama bugün bir negatif barış aşamasında olduğumuz da bir gerçek yani silahların sustuğu ama bunun ötesine henüz geçmediğimiz bir aşamadayız. Oysa hepimiz çok iyi biliyoruz ki nasıl ki negatif barış çatışmadan daha iyiye esas iyi olan pozitif barıştır. Bu pozitif barışın hukukunu birlikte inşa etmek, bizi izleyen kuşağa güçlü bir toplumsal miras bırakmak zorundayız. Bugün Kürt toplumunun Kürtlüğünün de güçlendiği ve bu toplumun kendisini Türkiye'nin de bir parçası olarak hissettiği bir vakıa. Peki, sorun ne? Sunum boyunca söylediğim gibi, eşitsizlik ve ayrımcılık meselesi. Yani ayrımcılığa uğrayanların, kendisini ait hissetmeyenlerin durumunu düzeltmek ve rızaen aidiyeti geliştirecek bir hukuk ve siyaset mekanizması inşa etmek, kısa ve uzun vadede Kürt toplumu ile Türkiye arasındaki ilişkiyi bir entegrasyondan çıkarmak ve daha çok bir topluma dönüşme ve bir kardeş topluma dönüşme, tek parçaya dönüşmek gibi önemli bir şey var önümüzde.

Bu aşamada zamanlamanın çok önemli bir sermaye olduğunu ve buzun güneşte eridiği gibi elimizden gitmekte olduğunu tekrar hatırlatmak istiyorum. Geriye dönüp baktığımızda, Kürtçe televizyonun açılması, üniversitelerde Kürdoloji enstitülerinin kurulması, Kürtçe seçmeli dersler hakkının tanınması, bütün bunlar çok kıymetli adımlar ama bu haklar hayata geçtiği tarihten on yıl

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 32

önce hayata geçmiş olsaydı şüphesiz çok başka anlamları olurdu. O hâlde, zamanın kıymetini bilmek gerektiğini düşünüyorum. Bugün, Komisyonun önündeki ilk ve önemli iş, silah bırakanların eve nasıl döneceklerini tartışmak. Bölgemiz böyle bir hercümerç içindeyken bu konuda zaman kaybetmenin her birimize çok şey kaybettirdiği kanaatindeyim. Sanırım; bu, izahtan varestes bir mesele. O hâlde, Türklerin hassasiyetleri ile Kürtlerin haysiyetlerini buluşturacak bir formülü bulmak için bu iş, cesaretle ve ferasetle hareket edeceğinden şüphe duymadığım bu Komisyonun önünde önemli bir iş olarak duruyor.

Kısa bir gözlemimi paylaşmak istiyorum sizinle. Casene Mağarası'ndaki silah yakma törenini yerinde bizzat ben de izledim. Böyle bir tarihî ana eşlik etmenin, hakikaten, duygusunu buraya taşımanın zor olduğunu düşünüyorum. Ben bu duyguyu bir yere taşıyamadım ama bir gözlemimi paylaşmak istiyorum, bunu önemli buluyorum. Tören bütün tarafların iş birliğiyle son derece profesyonelce planlanmıştı ve kusursuz tamamlandı ama bu bir silah bırakma, hatta silah yakma töreniydi ve o insanlar o dağların arasına geri dönmemeliydiler. Gelirken çok kararlı ve sert adımlarla gelen o topluluk dönerken çok yavaş gittiler, ayakları geri geri gidiyordu çünkü bütün bu fotoğrafta bir terslik vardı, madem silah yakılıyor, madem silah bırakılıyor, bu insanların o dağların arasına dönmemeleri gerekiyordu. Dolayısıyla bu insanların toplumlarıyla, aileleriyle, vatanlarıyla kucaklaşacakları cesur bir girişime ihtiyaç var. Ortak bir gelecek inşa edeceğiz ama bunu ortaklaşa inşa etmenin önemli olduğu kanaatindeyim.

Çok kısaca talep ve beklentilerin üstünden geçmek istiyorum. Kürtler nezdinde durumu eksiden sıfıra getirecek iki meseleyi Roj Bey söyledi; kayyumların geri çekilmesi, Selahattin Demirtaş şahsında temsil edilen bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması. Durumu eksiden sıfıra getirecek bu meselenin sürece büyük bir sinerji katacağı da bir vakıa. Sıfırdan ileriye Kürtlerin beklentileri: Ana dil meselesi, siyasi katılım, eşitsizlik ve anayasal tanınma. Anayasal tanınmadan kastım -arkadaşlar bazı yasaları referans verdiler- ben Anayasa'mıza göre burada bir Kürt olarak konuşmuyorum, Anayasa'mız bana benim bir Türk olarak burada konuştuğumu söylüyor.

Son olarak sözlerimi şöyle tamamlamak istiyorum: Komisyon sadece bir istişare makamı değil, bir icra makamı aynı zamanda yani "Güven artırıcı

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 33

adımların yasal düzenleme gerektirmeyen önemli bir listesini yapalım." desek bunların çok büyük bir kısmını Komisyon yapabilir. Örneğin Sayın Meclis Başkanı Komisyondan bazı arkadaşlarla birlikte Diyarbakır Stadyumu'nda bir Amedspor maçını izlemeye gelebilir, bunun için bir düzenlemeye gerek yok ve bunun, Kürt toplumun duygusunu temsil eden bir spor organizasyonunun içinde görünmenin anlamı bambaşka olacaktır. Ama bunun yanında, en az o kadar önemli bir şey, DEM PARTİ heyetinin, yine belki Meclis Komisyonumuzla birlikte Türkiye ile başka bir ülkenin maçında Millî Takımı destekleyen protokolde görünmeleri yani Türk toplumunun da böyle bir beklentisi olduğunu düşünüyorum.

Ben buraya kadar sabırla dinlediğiniz, çalışmalarımızı buraya aktarmamız için bize fırsat tanıdığınız için çok teşekkür ediyorum. Çalışmalarınızda muvaffakiyetler diliyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Ruhavioğlu.

Bu oturumun son konuşmacısı Ekopolitik Kültür, Eğitim ve Araştırma Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Sayın Ahmet Tarık Çelenk.

Buyurun Sayın Çelenk.

EKOPOLİTİK KÜLTÜR, EĞİTİM VE ARAŞTIRMA VAKFI (EKEAV) YÖNETİM KURULU ÜYESİ AHMET TARIK ÇELENK - Sayın Başkan, değerli hazırun; buraya yaklaşık yüz elli yıllık bir -7'inci diyebileceğimiz- çatışmanın artık ebedî bir barışla sonlandırılmasına ilişkin yapılan bir toplantıya katkı vermeye geldik.

Tabii, bu katkıdan önce biz kimiz, neler yaptık, yıllar öncesine dair bir görüntü takdim ediyorum sizlere. Bu görüntüler 2009, 2010, o yıllara yönelik görüntüler ve Türkiye'deki en sağ, en sol Kürt aydınlarının ya da örgütün eski elemanlarının içinde bulunduğu, bürokrasinin de içinde bulunduğu toplantıları biz 2009'da açılımdan, çözümden önce yapmıştık, bir muhafazakâr düşünce kuruluşu olarak da ötekiyle nasıl ilişki kurulabileceğinin de aynı zamanda örneğini vermiştik. Bunu öncelikle dikkatlerinize arz ederim.

Aynı zamanda, Türkiye'deki Kürt sorunu değil, dışarıdaki bölgesel Türkmen Kürt sorunu, Kıbrıs sorununa ilişkin de dışarıya da... Özellikle

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 34

öğrenciler vardı bizde, ülkü ocaklarından gençler vardı, Kürt gençler vardı; hepsi beraber diler ve bu toplantılara beraber gittiler, beraber yüzleştiler. Vamık Volkan Hoca'nın deneyimlerinden istifade ettik. Bu çalışmalar 2008 ile 2011 arası devam etti ve sonra kapandı. Ondan sonra da biz son olarak 2025'te değerli bir arkadaşımızın desteğiyle tekrar Ekopolitik'i hayata geçirdik ve bu hayata geçen çalışmalar sonunda da 2011'de bir Ekopolitik modelinde rahmetli Sırrı Süreyya Önder'in de moderatörlüğünü yapacağı -sonradan Mithat Hoca geldi- bir çalışma yaptık. Bu çalışma da aynı zamanda Türkiye'de herkesi içeriyordu, ona da gelmek istiyorum müsaadenizle. Bu toplantı 2011'de oldu. Gene Türkiye'de TÜSİAD'da, MÜSİAD'da ülkücü hassasiyeti olan insanlar da Kürt siyasetinde olan insanlar da 2011 Ocağında "Geçiş Dönemi Hukuku, Demokrasinin Güçlendirilmesi" adı altında bir çalışma yaptık.

Ben burada sunuma şöyle başlamak istiyorum: Gene bu öğrenci arkadaşları da anmak istiyorum burada; 2006-2009 arası. 2025'in 24 Eylülünde böyle bir toplantı yapacağımızı ve benim aynı hatıraları yâd edeceğimi tabii öngöremezdim ama işte böyle bir şey de oluyor. Burada şunu vurgulamak istiyorum: Bir pencere de geçmişimle ilgili çünkü o da Türkiye'nin penceresi. Benim 2 dedemin 2'si de İstiklal Madalyalı subay. Babamın babası Şeyh Mahmut Berzenci'nin yakın arkadaşı Süleymaniyeli bir Kürt ve Şeyh Maruf'un torunu, Harp Okulu mezunu, Sarıkamış'ta ağır yaralanmış ama cumhuriyet kurulduktan sonra akrabalarıyla olan ilişkileri kesildiğinden ve onlarla sık sık yazışmak zorunda kaldığından dolayı devlet tarafından şüpheli karşılanmış ve binbaşı iken emekli edilmiş. Annemin babası ise Ahmet Zühtü Bey. O da yüzbaşıyken Ağrı Kürt isyanında İhsan Nuri Paşa'ya karşı savaşırken bir gözünü kaybetmiş. Öyle bir hatırayı da hatırlatmak istiyorum. Tabii, sonradan ben dedemin akrabalarını Ekopolitik çalışmalarında buldum. "Musul Vilayet Konseyi" diye bir grup kurulmuş. O, Türkiye'nin bugünü için de çok önemli. Sayın Başkan da hatırlar, merhum Konsey Başkanını da kendisiyle tanıştırmıştım.

Şimdi ben notlarımı okumak istiyorum izninizle. Bugün gelinen noktada Kürt sorununun ülke içinde çözümüne dair ivme son yüzyıla kıyasla hiç olmadığı kadar yüksektir ve somut sonuçlara doğru ilerlemektedir. Ancak, sorunun Orta Doğu'ya bakan yüzünde yani dışarıdaki Kürt sorununa dair aynı özgüveni henüz tedarik edebilmiş değiliz. Ben burada Türkiye'nin Kürt sorunundan ziyade

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 35

dışarıdaki Kürt sorununun Türkiye içindeki dinamikleri daha da çok etkilediğini düşünüyorum. Benim dedelerimin hikâyesi gibi dışarıdaki Kürtlerin hikâyesi aslında bizim hikâyemizdir. Dışarıdaki akraba halkların pencereleri hep bize bakmaktadır. Kobani, Süleymaniye veya Erbil'de farkına varmadan kırabileceğimiz bir kalp içerideki ve dışarıdaki ortak geleceğimize zarar verebilecektir. Kürt sorunu gerçekte bir Orta Doğu sorunudur. Türkiye, kendi Kürtlerinin sonu çözerken dış akrabalara ilişkin kapsayıcı bir yumuşak güç siyaseti üretmek durumundadır. Bu doğru tavır Türkmen kardeşlerimizin de güvenliğini sağlamaya yönelik bir tavidir. Bunları İran dâhil tüm bölgeyi karış karış gezen ve gözlem yapan biri olarak söylemekteyim. Millî birlik ve kardeşlik projesinin yolu Erbil kadar Süleymaniye veya Kobani'ye de düşebilmelidir.

Bugün dünya Kürt nüfusunun yarısına yakını Türkiye'nin batısında yaşamaktadır. Türkiye'de ise Türkler ve Kürtler, Arap ve Fars toplumlarındaki gibi birbirlerinden kopuk değil, yoğun biçimde iç içe geçmiş yapıdadır. Ancak, Türkiye'nin hızla otoriterleşmesi ve kurumların zayıflaması tüm vatandaşlarımız gibi Kürtler için de cazip bir gelecek vadetmesini zorlaştırmaktadır. Orta Doğu Kürtleri ulus devlet modelinden ziyade refahı öne alan Avrupa Birliği benzeri yapıları tercih etmek eğilimindedir. Bu eğilim âdeta Öcalan'ın demokratik konfederalizm teziyle benzeşmektedir. Türkiye'nin demokrasi geçmişi bugün hâlâ başta Kürtler dâhil Orta Doğu halkları açısından bir çıkış kapısı umudunu taşınmaktadır. Buysa demokratikleşebilen bir Türkiye'nin akraba Kürt toplulukları açısından Orta Doğu bataklığı ve kendi iç çatışmalarına gebe kalan bir bileşik Kürt ulus devlet ütopyasından daha cazip olabileceğinin bir göstergesidir. Kürt sorununun toplumda yeterince anlaşılmamasının başka bir nedeni Balkan ve Kafkas göçmeni yurttaşların tarihsel deneyimlerinin zorluklarının oluşturduğu yerleşik Kürt vatandaşlarımızın kimlik yorumlarına ilişkin empati farklılığıdır. Bunda Balkan ve 93 Savaşları'nda yerinden yurdundan edilmiş, travmalar yaşamış insanların göçtükleri güvenli Anadolu topraklarındaki ortak aidiyete bakış açılarının da önemli farkı vardır. Türk sağ ve temkinli bürokrasimiz için Kürt sorunu şu ana kadar -ben bunda bir elli yıllık süreci alıyorum- toplumsal dönüşüm değil, idareimaslahat çerçevesinde ele alınmıştır. Bundan dolayı da çözüm süreçleriniz tarihsel reformlarımız gibi iyi niyet içerse de hiçbirinde bir "end game", oyun-sonuç stratejisi geliştirilememiştir. Burada önemli olan şu: Son iki yüz yıllık tarihimizde, maalesef, Ermeni reformu, işte, Arnavut reformu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 36

ve buna benzer reformlar çok iyi niyetle başlamış ama sonuçları hem bu aidiyetlerin kopuşmasına hem de ciddi çatışmalara sebep olmuştur. Bu, bizim için ibret verici bir örnek olmalıdır.

Devleti kurtarma motivasyonundan hareketen İttihat ve Terakki'nin kurucularından bir kısmı Kürt kökenli Osmanlıydı. Harp okullarından mezun pek çok Kürt subay Balkanlardan Çanakkale'ye, Kafkaslardan Sakarya'ya kadar Osmanlı ordusu içinde omuz omuza savaştı. Peki, hiç düşündük mü, Sakarya'da savaşan İhsan Nuri Paşa'nın yalnızca altı yıl sonra Ağrı Kürt isyanına önderlik etmesi bize neyi anlatmakta? Bunun yanına Halid Cibrani Bey'i, Yusuf Ziya Bey'i, Seyyid Abdülkadir'i, Şerif Paşa'yı ve Bedirhani'leri de ekleyelim. Hepsisi Osmanlı modern bürokrasisinde ve ordusunda yetişti fakat daha sonra Kürt ulusal hareketine katıldılar.

Yine, aynı şekilde, döneminin birçok Kürt aydını ayrılıkçı bir siyasete yönelmeden önce bu devlet nasıl kurtulur sorusunun peşinde bizlerle birlikte Türkçülüğü, Osmanlıcılığı veya İslamcılığı savunmuşlardı. İşte, bu karmaşık tarih bize şunu öğretiyor: Tarihin akışı içinde tek taraflı haklılık veya haksızlık iddiası gerçekçi değildir. "Neden böyle oldu?" sorusunun doğru cevabı yalnızca bir tarafın sorumluluğunda da aranamaz ama doğru cevabı bulmak hepimiz için ebedî bir barışın anahtarıdır.

Bugün görülen eğilim, Kürt sorunu veya demokrasi kavramlarından kaçınılarak yalnızca terörsüz Türk söyleminin öne çıkarılmasıdır. Bu yaklaşım, yeni bir derin dondurucu sürecine evirilme ihtimalini taşımaktadır. PKK'nın zaman zaman gündeme getirilen silah bırakma haberleri bu sürecin teknik olarak başarıya ulaşabileceği ihtimalini teyit edebilir ancak üçüncü bir dondurucu sürecin başlaması durumunu bugünkü dış konjonktür etkisiyle ülkemiz kaldıramayabilir, siyasi tasfiye ve olağanüstü hâller gündeme gelebilir. Bu durum, sınır güvenliğimizi de riske edebilir. Bugünkü siyasi irade son yirmi yılda "açılım" ve "çözüm" adı altında bu meseleye cesur ve ciddi adımlar atabilmiştir ama unutmayalım, iki yüz yıllık reform süreçleri çatışmalarla sonlanmış, ortak aidiyet duygumuzu o dönemlerde zayıflatmıştı.

2013 çözüm süreci aslında çatışmayla sonlanmayabilirdi. Sorun, her çözüm girişiminin ardından etnik bilincin yükselmesi fakat ortak aidiyet

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 37

bağlarının aynı ölçüde güçlenmemesiydi -gerçi buna Rawest ve Kürt Araştırma Enstitüsü güzel değindiler- oysa, kültürel zenginliğin ve etnik özelliğin güçlenmesi ortak aidiyetin ve güven bağlarının da güçlenmesine hizmet edebilirse kardeşlik projesi gerçek büyüsünü gösterebilir. Ortak aidiyetimizin güçlenmesinde, iki yüz yıllık ortak tarihimize ortak bir yaklaşım veya yüzleşme gerekmektedir. Ülkemizdeki 3 temel siyasi akım açısından 3 ayrı temel tarih okuması mevcuttur. Başta devletin bazı temel tarihî gerçeklerle yüzleşememesi haklı olunan tezlerin de anlaşılammamasına sebep olmaktadır. Güçlü devletler ve gelenekler için yüzleşme veya özür dileme bir zafiyetin değil, hep asaletin göstergesi olmuştur.

Sonuç olarak basit bir örnek verelim: Millî takımlarımız sahaya çıktığında İstiklal Marşı okunurken veya bayrağımız dalgalanırken eğer dış Kürt akrabalarımızın yakınlık duygusu güçleniyorsa dolaylı olarak bu proje için doğru yolda olduğumuzu anlayabiliriz. Hatta çözümün sanıldığı kadar karmaşık olmadığını Diyarbakır'dan kalkan bir Türk Hava Yolları uçağında İngilizce'nin yanında Kürtçe anons yapılabilirdiğinde bile görebiliriz.

Bir de notumu bir ilave etmek istiyorum. Bu konuda Ziya Gökalp çalışması dolaylı olarak yapıyorum. İlk olarak Ziya Gökalp'in Kürt kültürü ve habitatıyla olan ilişkisine yönelik bir video programı yapmıştım. O bayağı olumlu ya da olumsuz tepkiler almıştı. İkincisi de İstanbul Türk Ocağıyla bir Ziya Gökalp programı yaptım, sonra devam edeceğim. Ziya Gökalp'in anlayışı, farkı üzerinde de durulmalı diye öneririm.

Çözüm önerilerim: Çözüm isteniyorsa, öncelikle yolun sonu netleştirilmelidir. Kırmızı çizgiler her taraf tarafından başta belirlenmelidir. Çizgiler olmazsa diyalogun ciddi riskler barındırdığını söyleyebilirim. Demokrasi ve Kürt sorunu kavramlarından kaçınılmamalıdır. Önerilen adımlar şunlardır: Sivil toplum sürece acilen dâhil edilmelidir. Duygusal deşarj alanları açılmalıdır. Aksi takdirde, toplumsal destek süreci azalabilecek ve siyasi iradenin motivasyonunu da düşürecektir. İran, Irak ve Suriye'deki akraba Kürtlere kültürel film, yayınlar ve yatırımlar yoluyla destek verilmelidir. Birçok ortak hikâye bu günden ve tarihten mevcuttur, işlenmelidir, drama hâline getirilmelidir. Öcalan'ın "demokratik ulus", "konfederal entegrasyon" ve "KCK vatandaşlığı" kavramları yanında ne yazık ki bizim Türk ya da demokrat Kürt aydınları olarak

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 38

üretebildiğimiz paradigmlar, kavramlar yoktur. Bu, belli bir alanda boşluk oluşturmaktadır. Bu kavramların yanında anlaşılabilir şekilde gene barışa hizmet edebilecek Türk ve Kürt aydınlar ortak kavramlar üretmelidir. Bu konuda, gerekiyorsa bu kavramlara ilaveten ayrı bir çalışma yapılmalıdır.

Tüm dünyada olduğu gibi Jonathan Powell'ın kitabındaki başlık gibi "Teröristlerle Konuşmak" misali olmadan bu konunun bitirilemeyeceği artık halka anlatılabilir. Bu anlamda, diğer konularda ön yargısız olarak entelektüel çekirdek komisyondan bahsettim, ifade ettiğim gibi, bazı isimleri öneriyorum: Yükselen Kürt iş dünyası rasyonelleştirilmeli ya da Kürt burjuvazisi merkeze entegre edilebilir, zaten merkeze entegre. Bu burjuvazi, Öcalanizmin ortaya koyduğu radikal ekonomik ve toplumsal ağ hikâyesini -yani o fikirlere ben karşı değilim ama bunun dönüşmesi gerekiyor- ancak Kürt iş dünyası ve merkeze entegre Kürt iş dünyası ve burjuvazisi dönüştürebilir, o çok önemli bir aktördür demokrasi açısından ve Türkiye'deki kültürel anlamda güçlenme açısından da ve Kürt burjuvazisine de coğrafi sınırlar konulmamalıdır, Diyarbakır-Erbil uçağı, Diyarbakır-Süleymaniye uçağı vesaire vesaire... Suriye'deki Rojava yapısına, nasıl PKK örgütüne ya da KCK'ye ya da İmralı'ya yaklaşıldıysa ön yargısız yaklaşılmalı, askerî danışmanlık ve ekonomik entegrasyon sağlanmalıdır. Irak benzeri Türk bankaları açılmalı, özel kuvvetler orada iş birliği yapabilmelidir. Türkiye acilen demokratikleştirilmeli ve ayırım gözetmeksizin genel bir siyasi af çıkartılmalıdır. Bu anlamda bir geçiş süreci ve bunun hukuki altyapısının çalışmalarına başlanmalıdır. Türkiye'nin bölgesel barışa katkısı Irak ve Suriye'deki Kürt yapıları için garantörlük üstlenmesiyle mümkün olabilir. Bu yaklaşımda Musul vilayet konseptine dayalı tarihsel haklar ve sivil alanlardan faydalanılabilir. Bu konuda Sayın Başkanın da desteğiyle uluslararası hukukta uzmanlar tarafından özel hazırlanmış bir kitap da mevcuttur, bilginize arz olunur, desteklenmelidir.

Ben, tabii, sunumun bu kısmını bitirdim. Birkaç anekdot anlatmak istiyorum izninizle Ekopolitikle ilgili. Şimdi, Ekopolitik çalışmalarında, sanıyorum, 2010 ya da 2011'di, bizim bir çekirdek ekibimiz vardı: İşte, Musa Serdar Çelebi kendisi Avrupa Türk-İslam Ocakları Birliğinin başındaydı ve aynı zamanda Ülkücü hareketin önemli önderlerindendi, yanında Cengiz Çandar, Murat Belge ve o zaman Asrın Hukuk Bürosu'ndan Cengiz Kapmaz vardı. Gene

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 39

çatışmalar şiddetlenmişti, biz Hakkâri'ye gittik. Karar verdik, işte, Türkiye'nin değişik yerlerinde biz çekirdek ekipler kurmuştuk ve Hakkâri'ye gittiğimiz zaman yanımıza Ülkü Ocaklarından gençleri de aldık Ekopolitik ekibi olarak. Tabii, otelin etrafı sarılmış, gençler slogan atıyor, hatta Vali Muammer Bey sağ olsun - onu da saygıyla anıyorum, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği de yaptı dedi ki: "Akrepli bütün güvenlik güçlerini koyalım mı etrafınıza?" "Hayır." dedik, biz istemedik. Sloganlar eşliğinde birazcık da hafif mobbinge uğrayarak konferans salonuna kadar gittik. Tabii, konuşmacılardan Cengiz Çandar başladı, Murat Belge başladı, hep sloganlarla, gençler tarafından ısıklarla... Cengiz Kapmaz, tabii, kitleyi korkunç mobilize ediyor ve Musa Serdar Çelebi'ye geldi ve ısıklar hazırdı, Musa Serdar Çelebi'ye bizim sevgili Halit Yalçın iki paragraf Kürtçe selamlama şeyi vermişti, Musa Serdar Çelebi Kürtçe okumaya başladığı anda salon birden afalladı, herkes sesini kesti, anlamadı başta, sonra birden çılgınca bir alkış başladı. Ondan sonra tabii, Serdar Bey bildiklerini de söyledi yani burada sansürsüz olarak söyledi. Sonra çay arasında bütün gençler geldi, ülkücü gençlerin arasına, "Ya, bizim İstanbul'da şu işimiz var, şuraya gelsek görüşebilir miyiz?" falan, insani bir ilişki başladı.

Hakeza, Siirt'te de öyle. Siirt'te benim katılamadığım bir Ekopolitik toplantısında bir korucu elinde silahı ve Türk Bayraklı kravatıyla geliyor ve öfkeli bir şekilde geliyor ve bizim işte Esra Çuhadar Hoca falan onu sakinleştirmek istiyorlar, konuşmaya başlıyor, konuşmanın sonunda ağlamaya başlıyor, meğer PKK basmış köylerini, bayağı kayıpları falan var ama orada, o İnsan Hakları Derneğindeki insanlarla falan birden hemhal oluyor, kravatlar çıkıyor falan. Bunlar çok önemli hususlar yani Ekopolitik'in yapmak istedikleri önemliydi sahada. Türkiye'nin değişik alanlarında da kendimize şubeler açtık, hatta Erbil, Süleymaniye ve Kerkük Türkmen Cephesi de bize bayağı destek verdi.

Sunumum bundan ibarettir.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Çelenk.

Böylece ilk oturumu tamamladık.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 40

İkinci Oturumun hazırlığı için bir on dakika ara vereceğiz, ondan sonra devam edeceğiz.

On dakika ara veriyorum.

Kapanma Saati: 13.01

İKİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 13.17

BAŞKAN: Numan KURTULMUŞ

----- 0 -----

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın milletvekilleri, Komisyonumuzun 12'nci Toplantısının İkinci Oturumunu açıyorum.

İlk sözü Ankara Enstitüsü Başkanı Sayın Doçent Doktor Hatem Ete'ye bırakıyorum.

Buyurun Sayın Ete.

ANKARA ENSTİTÜSÜ BAŞKANI DOÇ. DR. HATEM ETE - Sayın Başkan, Komisyonun saygıdeğer üyeleri, kıymetli meslektaşlarım; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Burada iki aya yakındır birçok sunum dinlediniz, sürecin siyasi, ekonomik, toplumsal yönleriyle ilgili pek çok konuşmalar yapıldı; ben daha çok sürecin gidişatı ve Türkiye'nin önüne açtığı muhtemel imkânlar üzerinde bir konuşma hazırladım. Bu sürecin hem siyaset kurumu hem de Türkiye için uzunca bir süredir şahit olmadığımız kurucu bir siyasal hamle olduğunun, Türkiye'ye çok ciddi imkânlar açtığının altını çizerek başlamak istiyorum.

Hatırlarsak, Eylül 2024'te henüz bu süreç başlamamışken Türkiye siyaseti büyük oranda donmuş bir hâldeydi, ittifak haritaları büyük ölçüde sabitlenmişti, siyasi partilerin seçmen tabanları neredeyse tahkim olmuş, kenetlenmiş bir

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 41

şekilde duruyordu. Biz her ay kamuoyu araştırması yapıyorduk ve birbirinin tekrarı cümleler kuruyorduk. Siyasi partilerin mesaisi büyük oranda birbirleriyle uğraşmakla geçiyordu. Türkiye'nin önünde de seçimi beklemenin önünde daha anlamlı bir iş yok gibiydi. Seçimlere de daha üç-üç buçuk yıl vardı. Dolayısıyla, seçime bir yıl kalana kadar siyaset büyük ölçüde bu tür gündelik siyasal meselelerle uğraşarak devam edecek gibi görünüyordu. Ekim 2024'te Sayın Bahçeli'nin başlattığı ve çok kısa bir süre içerisinde başta Sayın Erdoğan ve Sayın Özel olmak üzere diğer siyasi parti liderlerinin de desteğiyle Türkiye'nin siyasal gündemi nihayet anlamlı, kurucu bir siyaset imkânıyla tanıştı. Bu, Türkiye'nin siyasi partilerin aşına olduğu asıl mesaiden uzaklaştığı anlamına gelmiyor elbette, yine gündelik siyaset kendi mecrasında ilerliyor ama bir şekilde bu siyaset gündemi aracılığıyla, bu süreç aracılığıyla "acaba Türkiye yarım yüzyıldır terör parantezinde konuştuğu, yüz yıldır da teröre bulaşmasa bile bizim bütün siyasi, idari sistemimizi etkileyen ve çoğunlukla da kapatan, gelecek ufkumuzu kapatan bir meseleyi çözüm yoluna koyarak nihayet bu prangalarından kurtulabilecek mi" diye bir imkân oluştu. Ben bu yönüyle, bu Komisyonun da bu sürece yapacağı katkı açısından Türkiye'nin bu ortaya çıkmış yeni imkânını değerlendirme sürecine hak ettiği değerle yaklaşmamız gerektiğini söyleyerek sözlerime başlamak istedim o yüzden.

Süreç bir yılını doldurdu, birkaç gün sonra bir yılını tamamlayacak. Aslında çok önemli aşamalardan da geçti. Tam yolun ortasına geldik bir nevi, önüne koyduğu ilk hedef açısından. Temel tarihleri hatırlarsak 22 Ekim tarihi kritik bir tarihti, 27 Şubat tarihi kritik bir tarihti, 12 Mayıs tarihi kritik bir tarihti ve nihayetinde 11 Temmuz tarihi; bütün bunlar PKK'yı silahsızlandırmayı hedefleyen bir sürecin hazırlık aşamalarında iyi kurgulanmış bir şekilde sürecin silah bırakma aşamasına gelmesine yol açtı. Şimdi içinde bulunduğumuz aşama bu silah bırakmayla paralel olarak bir yasal düzenlemenin yapılıp yapılamayacağı meselesi.

Bu bir yıllık süreçte aslında çok ciddi krizler de yaşandı; hem bölgemizde çok ciddi krizler yaşandı hem iç politikada çok ciddi krizler yaşandı. Sayın Bahçeli'nin Öcalan'a PKK'yı silahsızlandırma çağrısı yaptığı 22 Ekim ile Öcalan'ın PKK'ya silah bırakma çağrısı yaptığı 27 Şubat arasında Suriye'de rejim değişikliği yaşandı. Bu son dönemde, on bir yıllık dönemde bölgemizde

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 42

yaşanan en radikal ve yapısal bir değişiklikti ama buna rağmen süreç bundan olumsuz etkilenmek yerine daha da olumlu bir şekilde etkilendi. Hatta sürecin daha çok tehditler üzerinden tarif edilen misyonu Suriye'de rejim değişikliğinden sonra Türkiye açısından, özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından fırsatları içeren bir bağlama oturdu. Tehdidin yanı sıra fırsatların da eklenmesiyle bu süreç daha rahat bir şekilde yoluna devam etme imkânı buldu. Benzer şekilde, Öcalan'ın 27 Şubattaki çağrısıyla PKK'nın 12 Mayıs'ta kamuoyuna ilan ettiği silah bırakma kararı arasında 19 Mart operasyonu yaşandı, 19 Mart sürecinde siyasi tansiyon yükseldi, siyasetin odağı değişti, "Acaba süreç rayından çıkacak mı?" diye bir tedirginlik ve endişe oluştu ama bu yaşananlar da sürece yönelik kararlılığı tahkim eden bir işlev gördü. Siyasi aktörler bu mesele üzerinden süreci daha fazla sahiplenme ihtiyacı duydular ve 12 Mayıs'ta PKK'nın silah bırakma kararı ilan edildi. Benzer şekilde, 12 Mayıs'ta kamuoyuna duyurulan silah bırakma kararıyla 11 Temmuz arasında bölgemizde ikinci büyük jeopolitik değişim yaşandı. Uzunca bir süredir konuşulan İsrail'in İran'la çatışması gündeme geldi. Bu herkese, aslında, sürece katkı sunan, sürece ihtiyatlı bakan siyasi aktörler nezdinde hem de toplumsal kesimler nezdinde bu sürecin ne kadar değerli ve önemli olduğunu, bu süreç hızlıca yoluna girmezse Türkiye'yi ne tür kaosa, karmaşanın beklediğine yönelik uyarıcı bir işlev gördü.

Bugüne kadar iç ve dış politikada yaşanan kritik gelişmelerin süreci aksatmak yerine daha da fazla tahkim etmesi önümüzdeki dönemde de yaşanabilecek muhtemel krizlerin aşılabileceğine yönelik bir umut imkânı doğuruyor. Ben bu umudun değerlendirilebileceğine inandığımı ifade etmek istiyorum. Ne sağladı bunu? Niye süreç bu kadar bu yaşanan çalkantılardan olumsuz etkilenmek yerine daha da tahkim olarak yoluna devam etti? Bu biraz sürecin hem bir ihtiyaca denk geldiğini nesnel koşulların süreci gerektirmesiyle ilişkili hem de süreci destekleyen aktörlerin meseleye taktiksel bir perspektiften öte stratejik bir düzlemde bakmasıyla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Yani hem bu bölgesel dinamikler hem de aktörlerin stratejik bakışıyla ilgili çok şeyler konuşuldu ama üçüncü dinamiğin de bu sürece özgü 2009 ve 2015 yılları arasında yaşanmış açılım ve çözüm süreçlerinden çıkarılmış derslerle ilişkili olduğunu düşünüyorum. O dersler bağlamında iki tane dersin altını çizmek istiyorum: Bir, birinci çözüm sürecinde hatırlarsanız PKK'nın silah bırakması ile Kürt meselesi birbiriyle çok fazla etkileşim kuran, sınırların ayırt edilmediği bir

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 43

düzlemde kurgulanmıştı. O nedenle de çoğu insanda "Biz Kürt meselesinin çözümü için PKK'yla müzakere mi ediyoruz?" tedirginliğine yol açmıştı ve nihayetinde bu iki mesele beklenti düzeyinde de beklentileri arttırdığı için sabote olmasının dinamiklerinden birini de bu yapısının sınırlarının net olarak çizilmemiş olması oluşturunuyordu. Bu süreçte PKK'nın silah bırakması ile Kürt meselesi net bir şekilde birbirinden ayrıldı. Çoğu insan başlarda bunun bir dezavantaj oluşturduğunu, bunun sürecin alanını daralttığını söyledi ama ben bunun bu sürecin selamete yol alabilmesi için çok önemli ve avantaj teşkil eden bir husus olduğunu düşünüyorum. Bu Kürt meselesinin PKK'yla ilişkisiz olduğu, PKK'nın silah bırakmasının Kürt meselesinin çözümüne katkı sunmadığı anlamına gelmiyor ama bir aşamalandırma yapılacaksa, siyasetin kendi önüne somut, sınırlı, uygulanabilir bazı boyutlarla yola devam etmesi bu süreci daha kolay bir şekilde, daha suhuletli bir şekilde nihayete erdirebilir diye düşünüyorum.

Bu süreçten çıkarılan ikinci ders, daha önceki dönemde bir eş zamanlı paralellikler üzerinden yürüyen bir süreç vardı. Burada biraz da Öcalan'ın ve PKK'nın silah bırakmayı devletin yapacağı bazı şeylerle ilişkilendirmek ya da onlara endekslemek yerine mücadele araçları ile koşulların değişmesi dolayısıyla yaşanan uyumsuzluklarla gerekçelendirerek silah bırakmayı daha stratejik bir yere odaklamasının da buna katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Ama öncelik PKK'nın silah bırakması, silah bırakma kararının ilan edilmesi, silah bırakma pratiğini göstermesi; ardından, bununla beraber, bu silah bırakma sürecini kolaylaştıracak ve nihayete erdirecek yasal düzenlemenin yapılması şeklinde bir öncelik, sonralık üzerinden yürütülmesinin de bu süreçte katkı sunduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, bu üç dinamiğin bugüne kadar sürecin karşılaştığı badireleri hızlıca atlatmasına kolaylaştırıcı bir etki oluşturduğunu söylüyorum.

Şimdi ama kritik bir kavşaktayız. Sürecin bugüne kadarki aşamaları görece daha kolay aşamalardı. Güvenlik bürokrasisiyle yani siyaset kurumunun, siyasi aktörlerin hazırladığı zemin üzerinde güvenlik bürokrasisiyle yürütülen bir süreçti ama bundan sonraki aşamada hem toplumsal hem siyasal dinamiklerin daha şeffaf olacağı daha zor bir döneme giriyoruz. Dolayısıyla burada önümüzdeki dönemde bazı riskler oluşturabilecek bir üç dört hususu hatırlatmak

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 44

istiyorum. Bu hususlardan birisi, siyasi aktörlerin imkân ve risk algılarıyla ilgili. Sürecin başından itibaren muhalefet iktidarın bu süreçten elde edeceği muhtemel avantajlardan tedirgin olurken iktidar da bu sürecin oluşturacağı muhtemel risklerden ürüyor. Seçim süreçlerine ve seçmenin oy verme davranışına aşina olanlar aslında hem seçmenin sadece bir konu üzerinden tercih belirlemediğini hem de konudan çok aktörün o konuyu nasıl ele aldığı üzerinden tercihini netleştirdiğini bilirler. Dolayısıyla bu mesele hiçbir aktöre ve siyasi partiye ne bugünden kesin ve garanti bir avantaj veya dezavantaj ne de garanti bir imkân veya risk sunuyor. Zaten seçimlere de daha uzunca bir süre var. Seçimlere kadar aktörlerin tutumu da farklı seçmen gruplarının oy verme davranışını belirlerken dikkat edecekleri tercih kriterleri de çokça değişecektir. Dolayısıyla, bugün siyasi partilerin ve aktörlerin bu meseleye bakışında ihtiyat payı oluşturacak bir dinamik olarak farklı aktörlerin imkân ve risk analizi üzerinden kendini durdurmalarının siyasal gerçeklikle bağdaşmadığını düşünüyorum, bunun yanlış bir vurgu olacağını düşünüyorum.

İkincisi, toplumsal duyarlılık veya hassasiyetle ilgili. Bunu da çokça duyuyoruz etrafta; bu meseleye toplumun sıcak bakmayacağı, mevcut ekonomik sıkıntılar ortadayken kamuoyunun gündeminin, öncelikli meselesinin bu olmadığı, dolayısıyla bu meseleye adım atan bir iktidarın ya da siyasi partinin toplum tarafından ciddi bir tepkiyle karşılaşabileceğine yönelik bir temkin pompalanıyor kamuoyuna. Burada da ben bunun henüz yaptığımız araştırmalarda dikkate almamız gereken bir unsura dönüşmediğini ifade etmek istiyorum. Her ay PANORAMATR olarak bir kamuoyu araştırması yapıyoruz ve bu meseleyi de hassasiyetle tartışıyoruz. Bugüne kadar toplumsal duyarlılık bahsinde dikkate almamız gereken bir şey oluşmuş değil henüz; bu, önümüzdeki dönemlerde oluşmayacağı anlamına gelmiyor. Siyasetin bu meseleyi yürütme tarzıyla ilişkili olarak elbette toplumsal hassasiyetler oluşabilir ve aktörlerin de bu hassasiyetleri gözetmesi gerekir ama bugüne kadarki bulgular henüz böyle bir şeyin olduğunu göstermiyor. Daha ötesinde, henüz seçmenin oy verme davranışında süreç anlamlı bir dinamiğe dönüşmüş değil. Seçmenin oy verme dinamiğinde belirleyici olan ana dinamik, AK PARTİ ile CHP arasındaki mücadele; 19 Marttan bu yana yaşananlar seçmenin oy verme dinamiklerini çok daha fazla belirliyor. Onun ötesinde, henüz süreç dolayısıyla ne sürece destek veren aktörlerin oy oranında bir artma ya da azalma ne de açıkça, net bir şekilde

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 45

Komisyonu da katılmayarak sürece karşı olduklarını söyleyen siyasi partilerin oy oranında en ufak bir kıpırdanma oluşmuş durumda; Eylül 2024'te nasıl bir oy oranına sahiplerse bugün de üç aşağı beş yukarı aynı oy oranına sahipler. Dolayısıyla henüz bu süreç seçmenin oy verme tercihinde anlamlı bir dinamiğe dönüşmüş değil.

Öte yandan, sürece yönelik genel itibarıyla sorduğunuzda çok yüksek bir destek var. Biraz önce, sabahki oturumda da buna yönelik ayrıntılı rakamlar verildi. Süreçle ilgili destek yüzde 60'ların altına düşmüş değil, mart ayından itibaren ete kemiğe büründüğünde bu oranlar yüzde 45'ler, 50'ler civarındaydı, şu anda yüzde 55 ile 60 arası bir yerde duruyor sürece destek. Kabaca, kahvede konuşulandille katılımcılara sorduğunuzda, "Sizce bu mesele Türkiye için iyi mi olur, kötü mü olur?" diye basitleştirerek sorduğunuzda bu mesele yüzde 70'lere varıyor "Bu, Türkiye için iyi olur." duygusu. Dolayısıyla burada çok yüksek bir mutabakat var. Bu, Türkiye'de kolay kolay aşına olduğumuz bir mutabakat değil. Türkiye'deki siyasi kutuplaşma çok sert, iktidar ile muhalefet arasındaki oy oranları birbirine çok yakın. Dolayısıyla bütün meselelerde partizanlık boyutu çok önemli. Hangi meseleyi sorarsanız sorun, başına "Cumhurbaşkanı Erdoğan" "CHP" "Bahçeli" kelimelerini ekleyerek sorduğunuzda doğrudan seçmenin o sorulara tepkisi değişebiliyor çünkü partizanlık duygusu üzerinden bu meseleler değerlendiriliyor ama bu sürece destek meselesi henüz böyle bir partizanlık parantezine oturmuş gözüküyor. Mesela, toplum bu meseleyi bugüne kadarki hâliyle iktidarın bir meselesi olarak algılamıyor, iktidarın topluma sunduğu bir proje olarak algılamıyor. Biraz ileri bir şey de söyleyeyim: Bu meseleyi PKK'nın sorununun çözülmesiyle ilgili bir mesele olarak da görmüyor. Benim anladığım, toplum, büyük oranda, bu meseleyi aslında siyasetin uzunca bir süredir üstüne alması gereken, geç kalınmış bir sosyal sorumluluk projesi olarak görüyor, bu mesele bir şekilde çözülmeliydi, çözülmeli diye bakıyor bu meseleye. Dolayısıyla kim çözüyor, hangi enstrümanlarla çözüyor, ne tür gecikmelerle bu iş nereye varıyor meselesine bugüne kadar çok fazla takılmış gözüküyor toplum. Bunu söylerken şunu da söylemem lazım: Bu yüksek destek oranına karşı -sabahki oturumda da konuşuldu- sürece güven oranında ciddi bir azalma var, sürecin gidişatına, sürecin yönetilme tarzına bir güvensizlik var. Bunu abartmak gerekir mi bilmiyorum ama çünkü bunun da birçok farklı dinamiği var; bunun önceki süreçlerin akamete uğramasının ürettiği hafızayla ilişkisi var, toplumun PKK'ya

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 46

yönelik ön yargılarıyla ilgili "Nasıl olsa bu sefer de bırakmazlar." duygusu var, Suriye'de yaşanan tartışmalara bakıp "Suriye'de işleri böyle devam ediyorken Türkiye'de bu iş çözülmez." diye bu sürece duyduğu bir güvensizlik olabilir, kamuoyuna yansıyan aktörlerin verdiği itham edici mesajların ürettiği negatif algı olabilir, iktidara yönelik güvensizlik olabilir "Bu mesele seçime yönelik yürütülüyor ve en nihayetinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçilmesine hizmet edecek." duygusu var birçok toplumsal kesimde. Bunun listesi uzatılabilir yani güvenle ilgili bir sürü dinamik dolayısıyla bir güven eksikliği var ama sürece destekte henüz bir sorun yok. Bu güven eksikliğinin de -benim kanaatim- en önemli panzehri somut gelişmeler olacak. Somut gelişmeler olduğunda, olgusal olarak toplum bu meselenin bir yere gittiğini, başarıya gittiğini fark ettiğinde güven duygusu da inşa edilecek. Dolayısıyla, ben bugüne kadar toplum dinamiğinin toplumsal hassasiyet bahsinde ayağımızı tökezletecek bir dinamiğe dönüşmediği kanaatindeyim. Bunun özellikle önümüzdeki dönemde yasal düzenlemelerle ilgili meseleye girdiğinizde zihinde tutulabilecek en önemli kaygı olacağını düşündüğüm için biraz uzun bu dinamik üzerinde durdum.

Üçüncü husus, Suriye meselesi. Türkiye'deki süreç ile Suriye'deki gelişmeler birbirinden farklı dinamiklere sahip ama aslında birbiriyle iç içe etkileşim içerisinde olan iki tane meseleden bahsediyoruz. Bu konuda devlet ile örgüt arasında çok net, taban tabana zıt bir görüş farklılığı var; devlet Türkiye'de başlayan çözüm sürecinin Suriye'de de bir silahsızlanmaya yol açması gerektiğinde ısrar ediyor çünkü SDG'nin PKK'nın Suriye kolu olduğunu söylüyor.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Buyurun, tamamlayın Sayın Ete.

ANKARA ENSTİTÜSÜ BAŞKANI DOÇ. DR. HATEM ETE - Örgüt ise Suriye'nin farklı dinamiklere sahip olduğunu söylüyor. Bugüne kadar bu farklılıklara rağmen ikisi paralel yürütülebildi ama Süveyda'da yaşanan çatışmalar sonrasında Türkiye'de bu biraz daha tansiyonu yükselten bir iklim dönüşmüş vaziyette. Önümüzdeki dönemde de ben bu meseleyle ilgili temel dinamiğin Suriye'de yaşanan gelişmeleri Türkiye'deki çözüm sürecinin bir ön şartı olarak kodlayıp kodlamamamızla ilişkili olacağını düşünüyorum. Türkiye,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 47

tezlerinde ısrarcı olabilir, diplomatik baskı kurmaya devam edebilir Suriye'deki gelişmelerin istediği düzeyde yaşanmasını sağlamak üzere ama Suriye'deki gelişmeleri Türkiye'deki çözüm sürecinin bir ön şartı hâline getirmemesinin daha pragmatik ve gerçekçi olacağını düşünüyorum. Bunun da temel gerekçesi Türkiye'deki takvim ile Suriye'deki takvimin birbirinden farklı olması, Türkiye'nin buradaki süreci yönetirken tek aktör olmasına rağmen Suriye'deki sorunu çözme konusunda tek aktör olmamasıdır.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız.

Buyurun.

ANKARA ENSTİTÜSÜ BAŞKANI DOÇ. DR. HATEM ETE - O nedenle pragmatik olanın bu olacağını düşünüyorum. Bunun haricinde -tekrar başta söylediğim şeyi vurgulayarak sözlerimi bitireyim- bir yasal düzenleme meselesinin kapsamı ve boyutu çok önemli olacak. Daha önceki sunumlarda da bu çok dile getirildi. Negatif barış ile pozitif barış arasındaki köprü işlevi görebilir bu Komisyon. Yapılacak yasama çalışmalarının, yasal düzenleme önerilerinin sadece PKK'nın silahsızlandırılmasıyla yetinilmeyip toplumsal entegrasyon ve Türkiye'nin demokratikleşmesine yönelik bir bulvar açma ihtimaline yatırım yapılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun zaten PKK silah bıraktıktan sonra kaçınılamaz nihai bir son olduğu kanaatindeyim çünkü nasıl bugüne kadar terör ve güvenlik siyaseti güvenlikleştirdiyse, terör ve çatışmanın son bulması da siyaseti sivilleştircektir; buna yatırım yapmak gerektiğini düşünüyorum.

Çalışmalarınızda başarılar diliyorum, teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ediyorum Sayın Ete.

Şimdi Sosyo-Politik Saha Araştırmaları Merkezi adına Sayın Yüksel Genç'e söz veriyorum.

Buyurun.

SOSYO-POLİTİK SAHA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (SAHAM)

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 48

KOORDİNATÖRÜ YÜKSEL GENÇ - Merhabalar. Öncelikle, beni davet ettiğiniz için teşekkür ediyorum.

Sayın Başkan ve değerli milletvekilleri, hepinizi selamlıyorum.

Çok zor bir zamanda, çok zor bir işlevi üstlendiğinizin bilincinde olduğunuza eminim çünkü kendi modelini üretmeye çalışan bir ülkenin Meclis içerisindeki önemli bir komisyonu olarak gerçekten kendi modelimizi oluşturup oluşturmadığımızın en önemli odak noktalarından birinin Meclis çalışmaları ve bu çalışmaların sonunda ortaya çıkacak sonuçlar olduğunu belirtmek istiyorum.

Ben Sosyo-Politik Saha Araştırmalar Merkezi Genel Koordinatörüyüm. Merkezimiz ağırlıklı olarak bölge odaklı olsa bile Türkiye geneli içerisinde de çalışan, toplumsal uzlaşa ve demokratikleşme sürecini desteklemeye çalışan, toplumsal değişimlere müdahil olarak toplumun bilgisini topluma aksettirerek dönüşümün ana öznesiyle birlikte yol almak isteyen, yaptığı tüm saha araştırmalarıyla demokratikleşme, barış, sosyal gelişim, toplumsal uzlaşa, çok költürcölük gibi alanları desteklemeye çalışan bir yerde duruyor.

Bunu bu kadar kısa anlattıktan sonra süreçle ilgili, katılımımı sağlayan konuyla ilgili birkaç şey söylemek istiyorum. Aslında bana sıra gelene kadar benden önceki araştırmacı arkadaşlarım, bizim gibi araştırma merkezi sahibi arkadaşlarım o kadar çok benzer içerikler ve veriler paylaştılar ki acaba aynısını paylaşmak gerekir mi gerekmez mi bir an kafam karıştı. Bazı şeyleri özet olarak geçsem de yine de birkaç farklı odağı da hatırlatmak ya da paylaşmak isterim.

Şimdi, Kürt meselesi, biliyorsunuz, bölgesel niteliği giderek belirginleşen, olgunlaşan bir mesele olarak önümüzde. Zaten bu yeni sürecin ortaya çıkmasında bölgesel gelişmelerin çok temel, başat olarak ele alınıyor olması Kürt meselesinin tam da bölgesel etkilere yol açan yanıyla da ilgili olarak karşımıza çıkıyor. En nihayetinde sahada yaptığımız araştırmalarda bile toplum, özellikle Kürt toplumunun çok ağırlıklı bir kısmı gelişen süreci Kürt meselesinin bölgesel ya da Kürtlerin bölgesel pozisyonlarıyla çok ilişkili olduğuna oldukça ikna görünüyor.

Tüm bunlarla beraber, Türkiye'de Kürt meselesinin çözümüne dair 2015 sonrası ilk en güçlü adım 1 Ekim 2024'te, neredeyse tam bir yıl önce Mecliste

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 49

MHP lideri Devlet Bahçeli'nin adımıyla atıldı biliyorsunuz. 28 Şubatta Bahçeli'nin deyimiyle PKK'nin kurucu önderi Sayın Abdullah Öcalan'ın deklarasyonu, Barış ve Demokratik Topluma Çağrı Deklarasyonu ve bu deklarasyondaki çağrıyla uyumlu olarak Mayıs ayında PKK'nin fesih ve silahsız mücadele kararı diye duyurduğu kararlaştırma ve ardından Temmuz ayında gerçekleşen silah yakma meseleleriyle beraber çok önemli, çok güçlü bir eşiğin, çok cesur bir eşiğin önceki süreçlerde görünmeyecek biçimde aşıldığını ve aslında barışı konuşabilmek, çözümü konuşabilmek açısından inanılmaz olgun ve önemli bir zemin sunduğunu, bütün bu kritik evrelerin kendisi içerisinde Meclis komisyonunda eğer Meclisin çözüm sürecinde etkin ve aktif rol almasını teşvik edecek biçimde bir sonucu ve evrimi oluşur ise ikinci büyük kritik eşiğin de buradan aşılabileceğini ve Kürt meselesindeki barışçıl süreç bağlamının büyük oranda gelişeceğini belirtmek gerekiyor.

Tüm bunlarla beraber, tüm bu kritik evreler, kritik eşik tartışmaları içerisinde ortaya çıkan gelişmelerin yurttaşlar tarafından nasıl değerlendirildiği, nasıl yaklaşıldığı, toplumun barış açısından sürece nasıl yaklaştığı, sürecin sağlam ilerleyip ilerlemediği ya da ilerleyip ilerlemeyeceğine dair kanaatinin ne olduğu meselesi biz araştırmacıların her zaman dikkatini çekiyor ve önemsiyor. Çünkü bu tip meselelerde bir barış sürecinin başarısının en temel odaklarından bir tanesi ne kadar toplumsallaştığı, toplumsal barışın ne kadar sağlandığı, sürece toplumun ne kadar sahiplendiğiyle çok ilişkili olarak yürüyor. Eğer bir süreç toplumsallaşmış ve toplumsal sahiplenme sürecini güçlendirmiş ise o sürecin başarısızlığı en aşağıya çekilmiş oluyor. Bu nedenle süreç başladığından beri saha araştırmaları bizler açısından altın kıymetinde araştırmalar. Bu bağlamıyla, yapılan her saha çalışmasının ortaya koyduğu veriler, sürecin toplum nezdindeki karşılığı açısından, eminim sizler tarafından da özenle takip ediliyor. Nihayetinde gelişecek sürecin başarısındaki mihenk taşlarından birinin -az önce söylediğim gibi- sürecin toplumsallaşması ve toplumsal rızanın aslında bu bağlamıyla güçlendirilmiş olması gerektiğiyle ilgili olduğunu ifade etmek gerekiyor.

Tüm bunlarla beraber, sürecin başından bu yana yaptığımız ve politika yapıcılara aslında ciddi alanlar açan saha araştırmalarımızda tıpkı bizden önceki arkadaşlarımızın da paylaştığı üzere biz, ilk defa bir çözüm ve barış sürecinde

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 50

toplumun bu denli sürdürülebilir bir temkinlilik sergilediğini ölçüyoruz, bu çok önemli. Daha önceki süreçlerde toplumsal temkinliliğin bu kadar yüksek, uzun sürdüğünü söylemek çok güç dolayısıyla bunu bir yere mimlemek ve Komisyon olarak belki de bunu bir düşünmek gerekiyor.

İkincisi, tabii ki her gelişim, her önemli kritik aşamayla ilgili açıklama ve adımın kendisi belli kısmi yükseliş seyirleri içerse bile -bu oldukça yüksek değil onu da söyleyeyim- tüm saha araştırma sonuçları ve gözlemleri, bizim de yaptığımız saha araştırma ve gözlemlerimiz toplum nezdinde barışa desteğin yüksek, sürece güvenin düşük olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Hâlihazırda da bu bu ikili durumun, iki zıt durumun, asimetrik durumun aşıldığını söylemek çok güç.

Ayrıca, bölgedeki yurttaşların sürece ilgisinin diri ancak sürece katılımlarını güçlendirecek katılım ve bilgilendirme mekanizmalarının sınırlılığını gözlemlediğimizi ve bu konuda ciddi anlamda şikâyetlere sahip olduğunu saha araştırmalarımızdan biliyoruz dolayısıyla sürecin toplumsallaşması ve toplumsal rızanın geliştirilmesi açısından sürece dair daha şeffaf olmaya, daha samimi olmaya, güven verici olmaya dair söylemlerin sahada çokça kullanıldığını ve aslında bu çalışmalarını yürütenlerin de en çok bu duygu hanelerini güçlendirmeye dönük yaklaşımlar içerisinde olmasının anlamlı olacağını da belirtmek istiyoruz.

Örneğin, bizim, sürecin başlamasından bir süre sonra, ocak ayında bölgede yaptığımız, ağırlıklı Kürt yurttaşların, bölge nüfusunun dâhil olduğu saha araştırmasının kendisinde "Sürecin olumlu sonuçlanacağını düşünüyor musunuz?" yanıtına sadece yüzde 18,9'u "evet" yanıtını vermişti; yüzde 29,7'si "kısmen" yanıtını vermişti. Aslında süreç başladığında toplumdaki güvensizlik katsayısı oldukça altta bir yerdeydi. Altı ay sonra Mayıs ayında, PKK kongre kararlarını açıkladıktan sonra, PKK'nin kongre kararlarını destekleyip desteklemediğini sorduğumuzda her 4 katılımcıdan 3'ü PKK'nin silahsızlanma ve fesih kararını desteklediğini beyan etmişti ama "Bu adım kalıcı barışı getirir mi?" dediğimizde "Evet, kalıcı barışı getirir." diyenlerin yüzde 36,8 gibi bir oranda kaldığını ve bunun barışı en çok konuşan bölge yurttaşları içerisinde gelişmiş bir araştırma olduğunun altını çizmek gerekiyor.

Yine, aslında bu çalışma ve sonraki paralel araştırmalarımızda sürecin

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 51

kalıcı barışa evrilebilmesi için öncelikli görevin nereye, kime düştüğüne dair sorularımıza sahanın önemli oranda birinci adres olarak Türkiye Büyük Millet Meclisini işaret etmesi, onun akabinde AK PARTİ ve MHP, Cumhur İttifakı ya da AKP, MHP iktidarına işaret etmesi, aslında çözüm için PKK kadar hatta çok daha fazla Meclise ve Türkiye'deki iktidar siyasetine de ama aynı zamanda muhalefet siyasetine de toplumun çok yüksek sorumluluklar yüklediğini ya da beklediğini bize söylüyor, işin sorumluluğunu oraya yüklediğini gösteriyor.

Sürece dönük güvenin ve toplumsal katılımın güçlendirilmesi için tüm bu çalışmaların sonunda çok açık ki bir dizi yol temizliği ve güven artırıcı girişimlerin yaşanması bizim çalışmalarımızın aslında ortaya çıkardığı temel odaklardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Bizim hem 2024 Kasım hem 2025 Ocak, Mayıs ve Temmuz aylarında yaptığımız bütün çalışmalar üç aşağı beş yukarı küçük farklar içerse de -bizden öncekiler verileri tablolarıyla paylaştıkları için tekrara girmeksizin- benzer sonuçları içermekle beraber sahanın çok güçlü anlamda, çok ivedi bir biçimde yol temizliği beklentisi bulunuyor; sokak güven artırıcı önlemlerin çok hızlı bir biçimde alınması ve yaşamlarında sürecin izlerini, barış sürecinin, çözüm sürecinin, "kardeşleşme" adı verilen sürecin kendisinin izlerinin gündelik hayatlarında dönüştürücü etkisini görmeye ihtiyaç duyuyor. Belki şunu diyebilirsiniz: "Bu tip süreçler, uzun süreçler, zor süreçler, çok kolay olamayacak süreçler; dolayısıyla hızlı beklemek çok doğru değil." Ancak bu sürecin başlangıcında tarafların sürecin hızlı ilerleyeceğine dair beyanlarının toplumda oluşturduğu beklentiyle, bu sürecin aslında 93'ten bu yana yaşanan barış arayışları ya da çözüm tartışmaları süreçlerinin birer devamı olarak algılanmasının getirdiği bir sonuç olarak toplum bugün beklediği iyileştirici durumların kendisini otuz beş yılı aşkındır açığa çıkmış olan gelişmelerin bir sonucu olarak da arzu ediyor, dolayısıyla beklediği, içinde olduğu süreci sadece şu bir yıllık süreç olarak ifade etmiyor.

Tüm bunlarla beraber, bizim yaptığımız saha araştırmalarında, yol temizliği anlamına gelecek, aynı zamanda güven artırıcı önlemlerin başlangıcında neler olabilir diye bazı maddeler sunduğumuzda, sahadan aldığımız birkaç tane düzenlemeyi müsaadenizle paylaşmayı arzu ediyorum. Birincisi, sahanın yüzde 65'i İnfaz Kanunu'nda değişiklik bekliyor çok uzun zamandır, bizim başından beri ölçümlerimizde İnfaz Kanunu'nda değişiklik

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 52

bekliyor yüzde 65'i, bölge açısından söylüyorum. Üstelik, Türkiye'de, hatırlarsanız, birkaç ay önce Mecliste bir İnfaz Yasası tartışması ve paketi gelecekti. O paketin beklentileri karşılamadığını ölçtüğümüz bir saha çalışması sırasında, insanların güvensizlik katsayısının bir anda dip yaptığını gözledik. Yapılan herhangi bir beklenti dışı tutumun, sahayı çok hızlı bir biçimde güven kaç merkezine çektiğinin unutulmamasının, bunun en önemli nedenlerinin de geçmiş pratikler olduğunun altını çizmek isterim.

Yine, Terörle Mücadele Kanunu'nun kaldırılmasına dönük yüzde 60'ı aşan bir rakam bir beklenti içerisinde. Hasta tutsakların, hasta tutukluların bırakılmasına dair yüzde 68,5 gibi bir rakam, güven arttırıcı ve yol temizliği içerisinde sürece dair iyileştirici bir tutum olarak hasta mahpusların bırakılmasını; ceza süresi dolmuş tutukluların koşulsuz hızla serbest bırakılmasını yüzde 66,7'nin, umut hakkının yasal olarak tanınmasını bölgenin yüzde 68,9'unun önemsendiğini; süreci yürütenlere yasal güvencenin sağlanmasına dair yüzde 66,7'lik bir beklentinin oluştuğunu; kayyum uygulamalarının sonlandırılmasına dair beklentinin yüzde 71,2 olduğunu; bir siyasi affın mutlaka gerektiğine, hızla öncelikle yapılması gerektiğine inananların da yüzde 60'ı aştığını bildirmek gerekiyor. Kayyum uygulamalarına dair, sahada süreç ve kayyum ilişkisini ve güven ilişkisini ortaklaştıran bir gözleme sahibiz. Örneğin, İstanbul'a yapılan operasyonlar ve kayyum atamaları ardından, sahanın çok hızlı bir biçimde sürece karşı güvensizlik söylemleri ifade ettiğini, "Bu süreçten bir şey çıkmaz." söylemini çok fazla kullandığını müsaadenizle ifade etmem gerekiyor. Tüm bunları, bir yol temizliği içerisinde, güven arttırıcı önlemler meselesi içerisinde şu Meclis Komisyonunun herhangi bir anayasal düzenleme çerçevesini gerektirmeksizin önerebileceğini doğrusu düşünüyorum.

Yine -aslında o kadar çok veri var ki zamanım sınırlı- hemen bir başka veriden bahsetmek istiyorum. Bu süreç içerisinde yaptığımız çalışmalarda, ana dile ilişkin çalışmalar ve ana dile ilişkin taleplerin bölge insanı nezdinde çok önemli bir yer tuttuğu, ana dile ilişkin taleplerin aslında salt bir ana dilde eğitim ve ana dilin yasal, anayasal güvenceye kavuşturulmasının teknik bir mesele olarak algılanmadığını, aynı zamanda kimlik haklarına dönük önemli bir güvenceleme ve çerçeveleme alanı olarak gördüklerini saha araştırmalarımız

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 53

sırasında gördüğümüzü ifade etmek istiyorum.

Bizim son yaptığımız araştırmada, aslında 2021'den itibaren yaptığımız düzenli araştırmaları da incelediğimizde, oldukça düzenli ve birbirine yakın olacak oranda, neredeyse yüzde 90'larla ifade edilecek biçimde, Kürtler, kendi içerisinde, ana dilde eğitimin olmazsa olmaz bir koşul ve beklenti olduğuna inanıyorlar sorunun çözümünde. Dolayısıyla, ana dilde eğitim talebinin süreçten bağımsız olarak da tüm zamanlar içerisinde her zaman yüksek oluyor olmasının kendisi, bu Meclisin de aslında bu konuda bazı girişimleri incelemesini mümkün kılabilir. Sadece ana dilde eğitim değil ana dilde yasal, anayasal güvenceye dair sokakta güçlü bir beklentinin olduğunu, bu beklentiye karşılayacak girişimlerin sürece inanmak kadar çözüm duygusunun ya da siyaseten çözüm duygusunun, Kürt meselesi gibi iki yüz yıllık, aslında Osmanlı bakiyesiyle birlikte ele alırsak iki yüz yıllık bir meselenin çözümüne dair çok güçlü bir eşiğin aşılması ve çok güçlü bir yolun ortaya çıkmasına vesile olacağını bu nedenle ifade etmek isterim. Bizim ana dil araştırmalarımızda ve kültür kimlik araştırmalarımızda ayrımcılık duygusunun Kürtlerde oldukça yüksek olduğu sabahki oturumda arkadaşlarımla sunumlarında da mevcut olduğu için tekrarına girmemeye özen göstermek isterim. Bu konudaki ayrıntılı verileri ve raporları dilerse Komisyonla sonra paylaşmamız da pekâlâ mümkün.

Bir diğer mesele, aslında Kürt meselesinin çözümü için ya da barışın kalıcılığı için hep şu söylenir, "İki şey çok önemli." denir. Bir tanesi, barışın toplumsallaşması ve toplumsal rıza, üretim süreçlerinin güçlenmesi, bir tanesi de barışı gerektiren çatışma koşullarına neden olan kök nedenlerin, esas nedenlerin, soruna dair nedenlerin çözülmesine dönük pratiklerin açığa çıkması. Dolayısıyla aslına bakarsanız ben Meclisin de silahsızlanma tartışmalarıyla beraber ortaya çıkan durumun da daha işin çok başı olduğunun altını çizmek gerektiği kanaatindeyim. En nihayetinde şimdi ilerleyen süreç ağırlıklı olarak silahsızlanma tartışmaları üzerinden yürüse de başarısı için Kürt meselesinin kök nedenlerinin çözümüne dönük çok ciddi adımları ve dönüşümleri gerektirdiğini unutmamak gerekiyor.

Zamanım ne kadar var bilmiyorum ama çok özet gideceğim. Bir önceki oturumda, daha doğrusu daha önceki oturumlarınızda akademisyenlerle ilgili yaptığınız oturumların bir kısmını görme, okuma fırsatı buldum. Orada çok

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 54

ağırlıklı bir biçimde sorunun kök nedenlerinin çözümlenmesinin kalıcı barış için önemine işaret edilmiş ama sorunun kök nedenlerinin içerikleri hakkında, ne olduğuna dair bir tartışma platformunun açılmamış olduğunu gördüm. Dolayısıyla bununla ilgili tartışmaların belki de belli mekanizmalarda yapılmasında fayda var.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Lütfen tamamlayın.

Buyurun.

SOSYO-POLİTİK SAHA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (SAHAM) KOORDİNATÖRÜ YÜKSEL GENÇ - En nihayetinde bir kesim için sorunun ana kaynağı çatışmalar, silahlı bir örgütün varlığı, bir kesim için kimliklerin tanınmaması, kimlik ve kültür hakkının tanınmaması, kolektif kültür kimlik hakkının tanınmaması, bazıları için siyasal temsil haklarının tanınmaması ya da bu anlamda aslında siyasal temsil haklarının baskılanması, kimi açısından bölgesel eşitsizlikler, kimisi için de güvenlik paradigması içerisinde tariflenebilir ama tarihsel süreç içerisinde baktığımızda, şöyle 5-6 madde içerisinde kök neden tarifi yapmak mümkün. Kürt meselesinin çözümünün de önümüzde uzun bir yol gerektirdiğini hatırlatma hatırlatmak isterim. Bunlardan birincisi, Kürt meselesini Osmanlı bakiyesinden kalma bir mesele olarak tariflediğim için ilk aslında en büyük gündeme geliş zamanı 19'uncu yüzyılın başlarındaki Osmanlı'nın batılılaşma ve merkezîleşme...

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Lütfen tamamlayınız. Zaten hiç hatırlatmadan beş dakika süre verdik, devam edin. Lütfen kısa sürede tamamlarsanız...

SOSYO-POLİTİK SAHA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (SAHAM) KOORDİNATÖRÜ YÜKSEL GENÇ - Hemen hızla ilerleyeceğim, umarım fırsat bulur ve içeriği tartışma zamanımız olur.

Kök meselelerden biri, Osmanlı'nın merkezîleşme politikaları döneminde açığa çıkan egemenlik tartışması aslına bakarsanız. Merkezîleşmeyle beraber Kürdistan vilayetleri olarak vilayetlerdeki aşiret ve beyliklerin egemenlik alanlarına yapılan müdahalelerin kendisi isyanların da başlangıç noktası. Hemen 1804 isyanını hatırlatmak ve sonrasındaki isyanları hatırlatmak isterim. İkinci bir

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 55

neden, daha bu mesele çözülemeden, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Osmanlı'dan kalan toprakların parçalanmasının da bir sonuç olarak açığa çıkmış olan Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın Kasr-ı Şirin'den sonra 4 parçaya bölünmüş olması meselesi. Dolayısıyla bir jeopolitik kırılma olarak Kürt meselesi deneyimleniyor. Bugün federe Kürt bölgesi ve Rojava hattında yaşanan tartışmaların bir kısmı da bu jeopolitik kırılma meselesinin yeterince tartışılmamış olmasıyla ilgili. Bu mesele daha çözümlenmeden ve giderilemeden bir üçüncü mesele daha ekleniyor Kürt meselesinin kök nedenlerinden bir tanesine; o da cumhuriyetin kuruluşuyla beraber ulus devlet formunun bir gereği olduğu iddia edilerek ortaya çıkan kimlik haklarının reddi, inkâr ve asimilasyon politikası olarak tariflenen ret politikalarının kendisi. Tam bu mesele de tartışılıp çözümlenmeden hemen buna çok ciddi anlamda sosyopolitik bölgesel eşitsizlikler meselesi ve kaynak paylaşımında ortaya çıkan eşitsizlikler meselesiyle karşılaşmaya başlıyoruz. Tarihsel süreci tartışmak bir gün umarım hepimize kısmet olur sorunu daha köklü çözmek açısından.

Bir diğer mesele, tüm bunlarla beraber Kürt meselesi, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bir varlık ve beka meselesi olarak tariflendiğinden bu yana ağırlıklı olarak da çok ciddi anlamda bir demokratik problem olarak karşımıza çıkıyor.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Buyurun.

SOSYO-POLİTİK SAHA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (SAHAM)
KOORDİNATÖRÜ YÜKSEL GENÇ - Zamanımı çok aştım, biliyorum.

Bunu burada kesip diğer kök nedenleri farklı platformlarda tartışabilmeyi umuyorum. Demokrasi meselesi çok uzun ve bu demokrasi meselesi öyle bir noktaya geliyor ki Kürt meselesinin kök nedeni olmaktan çıkıp Türkiye'nin gelecek meselesinin de imlendiği yer hâline geliyor.

Bir de bir arkadaşımın ödünçle söylersem Kürt meselesi, tüm yaşanan ayrışma, eşitsizlikler düzlemi içerisinde bugün ulaştığı toplumsal pozisyonlarla da birlikte bir haysiyet ve onur meselesi olarak da tanımlanabilir.

Tüm bunlarla birlikte, silahsızlanma konusuna çok zaman ayıramadım ama silahsızlanma meselesinin çok ciddi tartışılması, Türkiye'de silahsızlanma

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 56

meselesinin kurulabilmesi için demokratik ve aslında karşılıklı uzlaşma merkezlerinin, mekanizmalarının kurulması, bir tür silahsızlanma müzakere sahasının oluşturulmasının önemini altını çizmek istiyorum. Kişisel bir durumumdan kaynaklı olarak bu nedeni ifade etmek istedim. Aslında ben bundan yirmi altı yıl önce ilk barış grubu olarak Türkiye'ye gelen grubun bir üyesiyim. Benim hikâyem bir önceki oturumda Reha Bey'in ifade ettiği silahlarını yakanların neden gelemediğinin açık örneği. Benim hikâyem bir yerde Türkiye'de silahsızlanma, demokratikleşme ve çözüm meselelerinde atılmamış adımların Türkiye'ye nelere mal olduğunun hikâyesi. En nihayetinde bu yirmi altı yıl içinde biz geldiğimizde o ortalama 25 bin, 30 bin den fazla ölüm sayısının 100 binleri bulduğunun açıklıkla ifade edilmesi, toplumsal ayrışma, kutuplaşma, kırılma düzlemlerinin inanılmaz derecede mesafelendiğinin hatırlatılması, Türkiye'nin, gelişim dinamiklerinin ve kaynaklarının nasıl yok edildiğinin tartışılmasının gerekliliği...

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız, buyurun.

SOSYO-POLİTİK SAHA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (SAHAM) KOORDİNATÖRÜ YÜKSEL GENÇ - Ben tabii, hikâyemi anlatmayacağım, sadece o dönemden kaybedilenin bugün Türkiye'ye nelere mal olduğunu gören canlı bir tanık olarak hayıflandığımı, yeni süreci kaybetme lüksümüzün olmadığını, her kaybedilen sürecin şiddeti büyötmek kadar bu sadece fiziksel şiddeti değil, giderek duygusal, kişisel, kimliksel, ruhsal, duygusal şiddeti ve toplumların birbiriyle olan ilişkilerinin nasıl mesafelendirdiğini gören biri olarak bizim yeni bir süreci kaybetme lüksümüz olmadığını, tüm sorunların sonuçlarından değil, sonuçlarından yola çıksak bile sorunun bir yanını halletmeye kalksak bile nedenlerine doğru çözüme cesaretinin bir sorumluluk olduğunu, tarihsel bir sorumluluk olduğunu belirtmek istiyorum.

Çok teşekkür ediyorum uzatmalar için de, uzatmalara izin verdiğiniz için de.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Estağfurullah. Çok teşekkür ediyorum.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 57

Şimdi söz sırası Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)'ın Kurucu Direktörü Sayın Güven Sak'ta.

Buyurun Sayın Sak.

TÜRKİYE EKONOMİ POLİTİKALARI ARAŞTIRMA VAKFI (TEPAV) KURUCU DİREKTÖRÜ PROF. DR. GÜVEN SAK - Merhaba.

Ben tarihsel bir olaydan da bahsetmeyeceğim, olayın kendisinden de bahsetmeyeceğim; aslında dünden ve bugünden de bahsetmeyeceğim, gelecekte bahsedeceğim daha çok. Biz TEPAV'da ekonomi politikalarıyla ilgileniyoruz. Dolayısıyla bu bölgede ne yapabiliriz diye çalışıyoruz, baktığınızda şimdi daha çok. Bunun da aslında süreçte, 2024 ortasında emareleri belirmeye başladı bir şeyler olacağına dair. Sonra, Ekim 2024'te Sayın Bahçeli'nin "İç cepheyi kuvvetlendirmek lazım." açıklamasını duyduk. Ondan sonra ben Aralık 2024'te Van'da bölgedeki iş dünyası örgütleriyle, iş insanlarıyla bir araya geldim ve onlara bunu söyledim. İç cepheyi kuvvetlendireceksek o zaman yeni bir ruhla, yeni bir biçimde buranın kalkınma meselelerine nasıl bakabiliriz diye... Onun için anlatacağım ana hikâye de bu bugün. Doğu Anadolu'da girişimcilik ekosistemindeki bu nitel değişimin aslında mükâfatı ne olur? Hani "barışın temettüsü" diyorlar ya, işte, onu nasıl düşünmeye başlayabiliriz? Burada bugün bahsedeceklerim son derece kısmi, yalnızca doğudan bahsedeceğim. Aslında Türkiye'de genel olarak yatırım ortamına etkileriyle ilgili de çalışmak gerekiyor ama dediğim gibi, ben önce o bölgedekilerle sohbet ederek başladım. Dolayısıyla bunun ana çerçevesi Doğu Anadolu'da bundan sonra ne yapılabileceği? Odaklanacağımız konu da turizm. Bugüne kadar hiç değerlendirmedığımız bir potansiyelin aslında o bölge açısından son derece önemli olduğunu düşünüyorum, birkaç nedenle son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Biz TEPAV'da böyle yerel çalışmalar yapıyoruz, işte, kömürden sonra hayatla ilgili yapmaya başlamıştık; Zonguldak, Soma, Tavşanlı'da çalışıyoruz bu dekarbonizasyon sürecinde nereye gideriz diye. Sonra, Antalya için bu tesis turizminden sonra iklim değişikliğiyle beraber nereye gideriz diye bir çalışma yürütüyoruz. Şimdi de Van ve çevresinde terörden sonra hayat nasıl olurun üzerine de aslında bir çalışma yapmaya başladık. Onun ilk sonuçlarından aslında bahsedeceğim bugün. Sonuçta -birazdan illeri size göstereceğim- ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme aslında kelime türetme oyunu gibi. Ne

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 58

kadar harfiniz varsa o kadar çok kelime üretebiliyorsunuz, dolayısıyla - "scrabble"ın Türkçesini bilmiyorum, onu unuttum- ne kadar çok harfiniz varsa, ne kadar çok beceri setiniz çeşitliyse aslında o kadar fazla ürünü üretebilme kabiliyetini elde edebiliyorsunuz. Bu illere de baktığımızda bunun kısıtlı olduğunu birazdan size göstereceğim ama etrafta bir kültürel ve doğal varlıklar hazinesi kesinlikle var. Dolayısıyla, etrafta bugüne kadar hiç kullanılmamış, büyük bir potansiyelin aslında olduğunu görebilmek mümkün. Bunu da -zor bir işi üstlenmiş durumdasınız- Komisyonunuzun başarılı çalışmalarıyla bir sonuca erdirebilirsek, bence mesela bu bölgenin turist profilini değiştirebilmek mümkün hâle gelecek. Bugün baktığımızda, mesela, Van'a yılda 500 civarında Amerikalı turist geliyor ama Nevşehir'e yaklaşık 35 bin civarında Amerikalı geliyor, çok yakınlarda Erivan'a 100 bin civarında Amerikalı turist geliyor. Bunları işte "Almanya'dan ne kadar geliyor?" "Fransa'dan ne kadar geliyor?" diye daha arttırabilmek mümkün. Dolayısıyla, böyle baktığınızda, şimdiden Türkiye'nin bu süreci... Hani, demin bahsediliyordu, sürecin kendisine güven arttırmak için, böyle çok boyutlu bir mesele olduğuna göre, değişik katmanlarında bundan sonra neler yapılabileceğine dair de aslında hazırlıkların kamu idaresi içinde başlaması lazım. Onun da ana çerçevesini aslında oluşturmaya başlamamız lazım diye düşünüyorum. Biz şöyle başladık: Demin dediğim gibi, Bahçeli'nin açıklamasından sonra o toplantıları yaptık, sonra Dünya Bankasıyla "Turizme dayalı dünyanın nerelerinde bölgesel kalkınma programları var?" diye konuşmaya başladık, onlar bir uzman gönderdiler bu işlerde çalışan dolayısıyla birlikte bölgeye gittik Kars, Doğubayazıt ve Van'ı dolaştık ama yalnızca bunlarla sınırlı düşünmemek lazım, bence bütün illere doğru genişletmek mümkün bunu. Dolayısıyla ilk çalışma hem bizde hem de Dünya Bankasında ortaya çıktı ve sonuçları da olumsuz olmadı, gelen uzman da bize bunun nasıl yapılabilir olduğunu, dünyanın başka yerlerinde nasıl yapıldığını aslında izah etti. Türkiye'nin nereden nereye geldiğini göstererek devam edeyim.

Türkiye 1960'larda aşağıda sol alt köşede üretim imkânları ve potansiyeli sınırlı olan ülkeler grubunun içindeydi yani orada işte, Kamboçya, Bangladeş, Haiti falan var. Türkiye oradan fırsat seti daha geniş olan ve potansiyeli büyük olan, potansiyeline erişmesi için de doğru politikalara ihtiyaç duyan ülkeler setine doğru evrildi, sonuçta şimdi sağ üst kadrdayız. Dolayısıyla, baktığımızda son altmış yılda bir başarının olduğunu görmek mümkün. Aynı

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 59

şekilde bölge ülkelerine baktığımızda, bölge ülkelerinin genellikle -bakarsanız- yatay ekseninde daha nitelikli imkân seti var sağa doğru ilerledikçe. Dikey eksenindeyse daha nitelikli sektörlerle sıçrama potansiyeli var illerin. Bölge illeri, kırmızıyla işaretlediğim bölge illerinin hepsi sol alt köşede dikkat ederseniz, dolayısıyla, onlar sınırlı potansiyele sahip olan, stratejik tercihler yapılması gereken bir bölgedeler. Stratejik tercih demek, bugün orada olmayan yeni birtakım faaliyetleri orada nasıl yapabileceğimizi tasarlamamız gerekiyor demek. Bugün mevcut hâlinde yani serbest piyasaya bıraktığınız zaman onların gelişmesini, oranın büyümesini falan beklememek gerekiyor böyle bakıldığında. Dolayısıyla, fazla hareket alanı da olmadığına göre bundan sonra orada bugüne kadar yapmadığımız, bugüne kadar yapamadığımız, değişik nedenlerle, nedenin birini burada tartışıyoruz bence. Dolayısıyla, o adımları, o işleri nasıl yapabileceğimizi düşünmeye başlamamız gerekiyor. Şimdi, bakınca Doğu Anadolu Bölgesi'nde, burada yine yatay ekseninde tarım istihdamının toplam iş gücü içindeki payı var. Daha doğru gittikçe tarımdaki istihdamın toplam iş gücü içindeki payı artıyor. Dikey eksenindeyse işçi başına tarım millî geliri var. Böyle baktığınızda tarımda istihdam bölgede yüksek ama verimlilik düşük, öyle gözüküyor. Yani batıyla kıyasladığımızda... Zaten niye herkes yatırımlarını başka tarafa doğru yapıyor, batıya doğru yapıyor, oradakiler de Batı'ya doğru yapıyor? Bence bunun iktisadi bir nedeni var.

Aynı şeyi sanayi için de söylemek mümkün, Doğu Anadolu Bölgesi için. Özellikle, mesela daha alttakine bakabilirsiniz makine imalatında çalışanların bölgesel dağılımını gösteriyor bu. Makine imalatı bir ilde varsa sonuçta o ilde sanayinin diğer alanlarına doğru süratle sıçrayabilmeniz mümkün, geliştirebilmeniz mümkün. Bakarsanız Doğu'da bir boşluk görüyorsunuz, aynı şekilde makine üreticilerinin sayısına göre bölgesel dağılıma baktığınızda yine aynı şeyi görüyoruz. Dolayısıyla, potansiyelde aslında bir eksiklik olduğunu görmek mümkün. Van, müze ve ören yeri ziyaretçileri açısından bakarsanız, 16'ncı sırada, başta Nevşehir var. Türkiye'de aslında kültürel turizm açısından bizim bugüne kadar hızla gelişmiş olan merkezimiz Nevşehir. Dolayısıyla, şimdi, öncelikle "Van'ı ve Doğu Anadolu'yu nasıl Nevşehir'e dönüştürebiliriz?" diye aslında düşünmemiz gerekiyor. Bu da yine yatay ekseninde toplam müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı içinde ilin payı, gördüğünüz gibi Muğla, Antalya, İstanbul, İzmir, Denizli çok daha yüksek, sağ üst kadranda 2015 yılı bu. Dikey eksenindeyse

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 60

toplam yabancı turist sayısı içinde ülkeye gelen, ilin payı. Burada da baktığınızda yabancı turistlerin çok fazla gelmediği, genel olarak bakıldığında ören yerlerini de çok fazla kimsenin ziyaret etmediğini görebilmeniz mümkün. Bu da işte 2015 yılındaki şartlarla da alakalı. 2015'ten 2024'e harekete de dikkatinizi çekeyim, altta Şanlıurfa, alt köşede Şanlıurfa'nın 2015'ten 2024'e daha alt kadrana doğru nasıl hareket ettiğini görüyorsunuz. Dolayısıyla, Göbeklitepe'nin bulunması, ondan sonra aynı şeyi Gaziantep'te de görmek mümkün, Zeugma'nın ortaya çıkması aslında bir hareketlilik yaratıyor ama toplam yabancı turist sayısında bir artış olmuyor. Bölgeye, Türkiye'ye gelen toplam yabancı turist sayısında o tarafa doğru giden bir artış gözüküyor. Hâlbuki Van'a baktığımızda, aslında kültürel ve doğal miras haritası açısından bakınca pek çok şey var ve Kapadokya'dan çok daha büyük bir bölgeden bahsediyoruz aslında, Van söz konusu olduğunda. Bizim şimdi çalıştığımız konu bu, "Van nasıl Cenevre olur?" diye düşünmemiz lazım çünkü Van Gölü çok güzel bir yer aslında, baktığınızda bu çevresinde de ışıklar aslında ne kadar çok fazla yerleşim olduğunu gösteriyor bu, gece ışıkları bunlar. Dolayısıyla, aslında böyle baktığınızda, havadan baktığınızda Cenevre'yi andırıyor ama daha yapmamız gereken işler var Van'da.

Turizmle ilgili istihdam da Türkiye'nin gerisinde. Mesela, burada ilk satırda konaklama var, Nevşehir'de turizmle ilgili faaliyet konularında istihdam, toplam istihdamın yüzde 11'i, Van'da yüzde 1'i yalnızca. Aynı şekilde, işte diğer seyahat acenteleri, yiyecek içecek hizmetlerinde hep Van'ın nasıl geride olduğunu -Nevşehir'le kıyasladığımızda- aslında görebiliyoruz. Bizim şimdi üzerinde çalıştığımız ana konu bu. Hem Güneydoğu'dan aşağıdan yukarıya doğru gelen hem Nevşehir'den bölgeye doğru gelen birtakım yeni rotalar, yeni turizm rotalarının saptanması gerekiyor aslında. Bu, aynı zamanda yukarıdan gelecek, Karadeniz tarafından gelecek rotaları da saptamak mümkün. Yuvarlak olansa Doğu Anadolu'da gezilecek, görülecek yerler, yürünecek yerlerle ilgili aslında çünkü bu sefer bizim Antalya'da yaptığımız hatayı yapmayıp, turistleri tesislere hapsetmeyip aslında onları etrafta dolaştıracığımız hani bir nevi tesis değil, satıl turizmne odaklanacak yeni bir turizm anlayışına ihtiyacımız var. Bunu Bakanlığımızdaki ilgililerle de aslında konuşuyoruz nasıl yapılabileceğini. Bunları geçeyim.

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 61

Şimdi "Van'a peki insanlar nereden geliyor?" diye bakınca en çok İran'dan turist geliyor, görüyorsunuz; yaklaşık 100 binden fazla turist geliyor, 150 bin civarında geceleyen turist geliyor. Yoksa günübirlik gelenlere bakarsanız 750 bin civarında turist geliyor aslında Van'a dolayısıyla ama şeye bakarsanız, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, Çin'e bakarsanız binden daha az turist geliyor Van'a. Dolayısıyla... Bu da Ermenistan'a gelenler. Bir daha şöyle göstereyim size. Kadranlardaki rakamlar aynı. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa'nın nasıl ileriye doğru fırladığını aslında görüyorsunuz, Rusya da beraber tabii. Biz İranlı turistlerin çok olduğundan bahsettik bu bölgede ama asıl para harcayanlar Batı'dan gelenler; işte Amerikalılar en fazla para harcıyor geldiklerinde. Dolayısıyla hani neye odaklanmamız gerektiği de bence, turizm rehberleriyle neyi konuşmamız gerektiği de aslında bununla herhâlde yakından alakalı. Burada Ermenistan'a giden turist sayısı Van'a gelenlerin kaç katı diye de baktık. Ben Vanlılara onu anlattım. Bakın size gelenin 100 katı oraya gidiyor, sizin o zaman burada bir şey yapmanız gerekiyor diye anlattım. Dolayısıyla, böyle baktığımızda, hani, İranlı turist kadar Amerikalı ve Fransız turist Türkiye'ye gelirse, Avrupa ülkelerinden gelen turist sayısı da -ki çok az- 100 katına artarsa, peki, bunun sonucu ne olur diye baktığınızda, yaklaşık 1,3 milyar dolarlık aslında bir gelir yaratabilmek Van'da, o bölgede mümkün hâle geliyor. Bunlar yapılamaz mı? Bunları yapmak mümkün aslında, bu rakamlara ulaşabilmek mümkün. İşte, o sizin yürüttüğünüz faaliyetlerin başarısıyla, bu imajın değişmesiyle aslında yakından alakalı. Tabii, bunun sonucunda da bölgedeki istihdamın şimdi turizm sektöründe 5 binden az kişi çalışıyor, onların 23 bine doğru yükselmesi mümkün, yalnızca Van için baktığımızda.

Dolayısıyla, biz böyle baktığımızda, bu bir turizm ekosistemi aslında yani bu ekosistemin her aşamasını güçlendiriyor olmamız gerekiyor. Turizm aslında bir KOBİ destekleme programı olarak tasarlanmak durumunda. Dolayısıyla, öyle tasarlanmış, Antalya gibi tasarlanmamış, inşaata dayalı, inşaat yapmaya dayalı teşviklerle desteklenmeyen yeni bir turizm anlayışına ihtiyacımız var bu bölge için. Buraya da birkaç örnek koydum; bu Ergiri, Arnavutluk. İşte, Dünya Bankası orada bir şeyler yaptı. Sonuçta, o yaptıkları nasıl bir değişikliğe yol açtı sağ tarafta onu gösteriyor. Turistlerin orada dolaşacağı aslında bir restorasyon çalışmasını, renovasyon çalışmasını bölgenin her tarafı... İhtiyaç analizi yapmak dediğim aslında bu. Nereleri gezecekler, hangi rotayı takip edecekler, nereleri

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 62

görmelerini istiyoruz ve onlara nasıl para harcatacağız, bence ona odaklanmamız gerekiyor sonuçta. Burada aslında Kıbrıs'ta yeni bir turizm ve teknoloji anlayışıyla ne yapabiliriz diye Maraş için de biz bir çalışma yürütüyoruz. Orası için de aslında ileride böyle bir deniz biyoteknoloji araştırma merkezi kuralım istiyoruz Maraş'ta. Onunla ilgili de bir çalışma yürütüyoruz bir taraftan.

Dolayısıyla, yapılması gerekenler... İşte burada bunların bence ayrıntılarına hiç girmeyeyim ama yapılması gereken ana şey bu rotaları saptamak, turizm operatörlerini bu konuda eğitmek, tur operatörlerini bu konuda eğitmek, ondan sonra belki bir bilgi paylaşımına, mesela Ermenistan'dakilerle o kadar turisti oraya nasıl getiriyorsa tur operatörlerinin onlarla konuşacakları bir ortamı yaratmak lazım. Onunla ilgili de şimdi yeni bir proje üzerinde çalışıyoruz biraz görünürlüğünü artırmak için. Tabii, aynı zamanda kamunun da ele alacağı ve yapması gereken bir sürü şey var.

Dolayısıyla, ben hızla çıkardığım sonuçları söyleyeyim: Girişimcilik ekosisteminde vital değişim aslında girişim odağının değişmesini gerektiriyor. Bunu şöyle söyleyebiliriz: Artık ceylanlar varsa o ekosistemin içerisinde kaplanlar da olabilir. Dolayısıyla, onları nasıl tanımlayacağımızı... Bu arada, burada ceylan turistler oluyor, seyyah olarak gelenler oluyor. Bunları çok sayıda getirirsek o zaman kaplanların da ortaya çıkması mümkün hâle gelecek. Böyle bakıldığında, özellikle ekolojik hem de kültürel güzellikleri açısından ekokültürel turizm Doğu Anadolu için bir sıçrama imkânı olabilir, aslında bugüne kadar kullanmadığımız bir imkân. Dolayısıyla burada ne yapacağımızı düşünüyor olmamız lazım. Türkiye'nin bu çerçevede bir eko ve kültürel turizm stratejisine ihtiyacı var çünkü bizim böyle Antalya'da alıştığımız gibi tesis turizmine değil böyle satih turizmine odaklanan yeni bir anlayışa, birkaç tane otelin inşaatıyla ilgilenmekle değil, KOBİ'lerin bölgede desteklenmesine yönelik yeni bir turizm anlayışına ihtiyacımız var. Herhâlde orada da Turizm Bakanlığıyla birlikte bu ihtiyaç analizi çerçevesinde birtakım değişiklikler yapmak gerekecek ama ben son derece olumlu bir gelecek görüyorum doğrusu, böyle bakınca.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ediyorum Sayın Sak.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 63

Şimdi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Başkanı Sayın Kadir Temiz'i dinleyeceğiz.

Buyurun.

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (ORSAM) BAŞKANI DR. KADİR TEMİZ - Çok teşekkür ediyorum.

Sayın Komisyon Başkanım, değerli milletvekilleri ve kıymetli misafirler; ben bugünkü konuşmamı ORSAM yani Ortadoğu Araştırmaları Merkezi adına, ORSAM Başkanı olarak yapıyorum. 2009 yılından bu yana aslında Türkiye merkezli bağımsız bir düşünce kuruluşu olarak çalışıyoruz ve merkez, adından da anlaşılacağı üzere Orta Doğu başta olmak üzere bölgesel ve küresel gelişmeleri yakından izleyen, saha çalışmaları yapan ve karar alıcılara ya da muhataplarına sahadan çeşitli bilgiler sunan bir merkez; kamu diplomasisi, dış politika analizi, güvenlik ve toplumsal güvenlik gibi konular merkezin ana gündemini oluşturuyor.

Bugün konuşacağım mesele ise yalnızca bir güvenlik ya da aslında iç siyaset meselesi olarak değil, bizim Ortadoğu Araştırmaları Merkezi olarak doğrudan sahada yaptığımız bazı gözlem ve araştırmaları size aktarmak olacak. Biz ORSAM olarak süreci aslında başladığından bu yana yakından takip ediyoruz diyebilirim. Özellikle son beş, altı ayda sadece kendim ve uzman arkadaşlarla beraber Irak'ta, Kerkük'te, Musul'da, Erbil'de, hakeza yine Suriye'de Hama, Humus, Şam kırsalı dâhil olmak üzere çeşitli saha araştırmaları yaptık.

Öncelikle sunumuma şöyle devam etmek istiyorum, aslında kısaca bizim sahada gözlemlediğimiz küresel ve bölgesel bir bağlamı aktarmak istiyorum. Bu bağlam üzerine özellikle Irak'ta ve Suriye'de sahada neler görüyoruz ve güncel gelişmeleri size aktarmak istiyorum. Zira kanaatimce bunları bir öneri seti olarak da sizinle paylaşacağım. Bir kısmı moral bozabilir ama ben en azından teşvik edici yönlerini de vurgulamaya çalışacağım.

Bu mesele nasıl bir küresel ve bölgesel bağlam içinde ortaya çıktı? Bence şöyle bir şey oluyor dünyada: Bir ara dönem, bir geçiş dönemi var. Bunu uluslararası ilişkiler literatürü çalışan, yine siyaset bilimi ve güvenlik meseleleriyle uğraşanlar, birer "power transition" dediğimiz daha güç teorisi

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 64

üzerine çalışanlar bu yapısal ve jeopolitik teorilerin yeniden tozlu raflardan çıktığına şahit oluyor. Bunlar özellikle soğuk savaş sonrası süreçte aslında raflara yerleştirilmişti. O dönemde daha liberal teoriler, idealist normatif perspektifler, Avrupa Birliği'nin kalkınmacı ve ekonomik entegrasyona dayanan dünya ya da bölgesel düzeni; bunların hepsi aslında birer normatif vaat ve küresel düzene dair yapılan tekliflerdi ancak aradan geçen yaklaşık otuz beş yıl soğuk savaş sonrası kurulmaya çalışılan düzene dair çok kapsamlı yapısal bir eleştiriyi de ortaya çıkardı. Nitekim bu otuz beş yıl gerek bölgesel gerek de küresel sorunlara bir çare üretmedi, artık bu teoriler gündem dışı.

Peki, gündemde ne var ve ne oluyor? Kanaatimce, Batı merkezli siyasal, ekonomik, sosyolojik normatif değerler ilk defa Batı dışı alternatifleri tarafından ciddi bir sınamaya tabi tutulmakta. İlginç bir şekilde diyorum ki -çünkü bence tarihsel olarak ilk defa bu oluyor- bu sinama Avrupa içi veya kadim Orta Doğu'dan gelmiyor, Asya'nın doğusundan, en doğusundan, Çin'in yükselişi ve onun ürettiği yeni bir ekonomi politik küresel orta sınıfın, kapitalist üretim tüketim mekanizmalarıyla genişleterek dünya kaynaklarının artık yeni bir baskıyla yeniden dağıtımını gerekli kılıyor. Bu, işte, Covid döneminde tedarik zincirlerine dair bir yığın konu konuştuk. Bunların jeopolitik bir karşılığı olarak dünyada mesela Rusya'nın geri dönüşü, üçüncü dünyacılar, benzer bir "küresel güney" tartışması ortaya çıktı. Teknolojinin, özellikle yapay zekâ ve veri biliminin ürettiği bilginin sıradanlaşmasının ürettiği hakikat sonrası toplumsal ve siyasal yapılar döneminde yaşıyoruz aslında. Bu durum ortaya melez bir yapı da çıkardı: Bir yandan yaklaşık iki yüzyıllık Batı modernitesinin ürettiği küreselleşmenin tıkanması ama bütün kurumları ve değerleriyle diğer yandan bunun karşısına kapsamlı bir model veya alternatifin çıkmaması durumu. Küreselleşmenin karşısına yerellik çıktı diyebiliriz. Popülizmle, artan milliyetçilikle aslında bunun karşılıklarını görüyoruz. Ancak kadim bir felsefi problem hâlâ ortada. Siyasal ve jeopolitik yansımalarına da şahit olduğumuz evrensellik ve kültürel görecelilik arasında bir sıkışma durumu. Bu hibridite, melezlik ya da arada kalmışlık durumu dünyayı yeni bir anlatıya zorluyor. Yerellik ya da yerel çözümler küreselleşme karşısında zayıf kalıyor ve en azından ulaşılamayan bir evrenselliğe yaklaşmak için bence bölgeselleşme trendleri güç kazanıyor. Bunu dünyada Avrupa Birliği'nin yeniden transformasyonu veya Güneydoğu Asya'da ortaya çıkan bölgeselleşme

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 65

dinamikleri aslında ortada evrensellik ve görecelilik arasında bir yeni tür kavramsal bir tartışma olduğunu ortaya çıkarıyor.

Peki, bunların sonucu olarak dünyanın neye ihtiyacı var? Yeni bir anlatıya. Peki, bu anlatı nasıl ortaya çıkabilir? Biz, ORSAM olarak Orta Doğu'yu yakından gözlemliyoruz ve iki temel trendden bahsedeceğim burada ve bu iki temel eğilim ve trend bence, bugün, burada, bu Komisyonun kurulma sebebi olan kardeşlik, millî beraberlik ve barışın da neden ortaya çıktığını gösteriyor. Birinci eğilim ve trend, Orta Doğu'da uzun süredir gözlemlediğimiz devletleşme ve merkezîleşme talebi. Orta Doğu'daki birçok ülke kendi egemenlik kapasitesini yeniden inşa etme sürecinde. Irak'ta, Suriye'de, Lübnan'da merkezî devletin güçlenmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkıyor. Nitekim, bu ülkelerin birçoğu çok uzun süredir merkezî otoriteden mahrum bir şekilde varlıklarını sürdürüyor. Bu da devlet dışı aktörleri, ki bunun içinde burada, özellikle bu süreçte konuştuğumuz PKK'nın tasfiyesi, silah bırakması ve bunun gibi diğer devlet dışı aktörleri ya uyum sağlamaya ya da tasfiye olmaya zorluyor. PKK'nın silah bırakma süreci bence bu eğilimin Türkiye içindeki bir yansımasıdır. ORSAM olarak yaptığımız çalışmalarda gözlemlediğimiz bu iki büyük eğilimden en önemlisi, kanaatimce, devlet kapasitesinin artması gerektiğine dair bölgesel talep. Monarşiler ve cumhuriyetler ayrımı -ki biliyorsunuz, bunlar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede hâkim bir anlatı ve uygulama olarak ortaya çıktı- kendi yerel modellerini evrensel bazı ilkeler arayışıyla yeniden üretmeye çalışıyor. Bu durum, ister istemez devlet dışı aktörlerin ya yeniden uyum sağlamasını ya da yeni düzenin tamamen dışında kalması durumunu ortaya çıkarabilir. Bu arada, bu devlet dışı aktörden sadece PKK'dan bahsetmiyorum, bunun dışında, bölgede Hizbullah, Hamas, Haşdi Şabi, SDG ve Husileri de içeren kapsamlı bir silah bırakma, silahsızlanma ve sorunlarımızı şiddetsiz çözme eğilimi var.

İkinci trend -burada biraz Güven Hoca'nın bahsettiği bir konu tabii ki- ekonomik, politik bir dönüşümden bahsediyoruz. Dünya ekonomik, teknolojik dönüşümü artık geleneksel ekonomi politik sistemin dışına çıkarmaya çalışan ve bunu da yeni kalkınma modelleriyle bağlantısallık gibi, serbest ticaret ve piyasa ekonomisi gibi modern kurumlarla yeniden entegre etmeye çalışan devlet ve toplumlar var bugün. Mesela Suudi Arabistan'da Kral Selman'ın ortaya koyduğu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 66

yeni reform hamlesi, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar'ın 2030-2045 vizyonları, bunların hepsi petrol sonrasına yani aslında yaklaşık on, yirmi yıl içinde bu teknoloji ve yapay zekâ gibi gelişmelerle gözlemleyeceğimiz yeni bir tür üretim ve tüketim ilişkilerine devletlerin bölgede hazırlık senaryosudur kanaatimce; tabii, bu durum, bu çok büyük bir kaos ve geçiş dönemi oluşturuyor. Sadece siyasi değil toplumsal temeli olan jeopolitik bir dönüşüm sürecine evrildi.

Şimdi, kalan vaktimde size kısaca Irak ve Suriye örneklerinden bahsetmek istiyorum. Nitekim, bence bu çözüm sürecinin ya da PKK'nın silah bırakmasının küresel ve bölgesel bazı eğilimleri takip ettiğini ve Türkiye'nin de bu küresel ve bölgesel trendlerin bir parçası olduğunu vurgulamaya gayret ettim. Şimdi, bunların biraz örneklerini vereceğim. Bugün Irak'ta yaptığımız birçok çalışmada Irak siyasetinde bazı üç temel eksenle dönüşüm olduğunu söyleyebiliriz.

İlk olarak, merkezî hükûmet 2003 yılından bu yana istenen düzeyde bir Iraklılık ve Irak kimliğiyle örtüşen bir egemenlik alanı tesis edebilmiş değil; bu, ister istemez Irak devletini bir varoluşsal krize sürekli zorluyor ve bu, Irak devletini zorlayan ikinci bir sorun alanını ortaya çıkarıyor, bu da merkez dışı aktörlerin mezhep ve etnisite temelli ayrışması ve bunlar üzerinden devşirilen şiddet ve radikalizm. İstisnasız, bütün aktörler için bu iki durum geçerli. Yani daha geçtiğimiz ay Kerkük, Musul ve Erbil'e yaptığımız ziyaretlerde -hemen hemen bütün aktörlerle sahada, İranlı milisler dâhil- şunu gördük: Şiddet tekeli ne yazık ki merkezî devletin elinde değil ve merkezî otoritenin sağlayamadığı adalet, hukuk ve düzen radikalizmin tetiklediği çeşitli terör örgütlerine alan açan bir ortam, bir sosyoloji ortaya çıkarmaktadır.

Bu çerçevede, üçüncü eğilim ise özellikle son yıllarda gözlemlediğimiz Irak siyasi ve ekonomik elitinin merkezle aidiyeti ve ilişkisi zayıf, aşiretler dâhil, her türlü farklı grubu yeni bir ekonomik kalkınma modeliyle ikna çabası olan Irak'ın ekonomik kalkınma modeli ya da Türkiye-Irak ilişkilerini şekillendiren kalkınma yolu. Bu bağlamda, özellikle Erbil ve Süleymaniye'de yaptığımız saha çalışmalarından elde ettiğimiz veriler bize Kuzey Irak'ta beklentilerin ötesinde olumlu bir modelin inşa edilebildiğini göstermektedir. Bunun siyasi, ekonomik ve sosyolojik analizleri için ORSAM raporlarına detaylı bakabilirsiniz. Türkiye, bugün çözüm süreciyle birlikte bence hem Irak Merkezî Hükûmetinin hem de Kuzey Irak'ta Kürt siyasetinin elde ettiği olumlu kazanımları desteklemek ve bu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 67

ivmeden kendisi de faydalanmak istemektedir. Bu çerçevede, PKK'nın kendini feshetmesi ve silahları yakarak silah bırakmanın önünü açması sadece örgütün veya örgüt liderliğinin kısa vadeli çıkarlarıyla açıklanamayacağı kanaatindeyim. Bölgesel gelişmelerle birlikte, biraz önce bahsettiğim, Irak Merkezî Hükûmeti ve Kuzey Irak'ta ortaya çıkan yeni bir modelin ortaya çıkardığı siyasal, ekonomik, hatta teknolojik ve sosyolojik gerçeklik artık PKK gibi devlet dışı aktörlerin zaten bir tür tarihsel varlıklarını ortadan kaldırmıştır.

Peki, şu anda mevcut durum nedir? Irak'taki son gözlemlerimiz bize şunları gösteriyor: Bir, bölge çözüm sürecini destekliyor. Şubat ayında ve altı ay sonra yaptığımız saha çalışmalarında bu trendin biraz daha zayıfladığını gözlemliyoruz ancak zaten burada Kürt çalışmaları, araştırmacıları da bunu anketler üzerinden teyit ediyor ancak herkes de zorluğun farkında.

Ciddi bir güven bunalımı var. Sadece Türkiye'ye karşı değil aynı zamanda Kürt siyaseti ve grupları arasında da ciddi gerilimler mevcut.

Sahiplenme duygusu zayıf, herkesin bu sorunun başkasının sorunuymuş gibi konuşma eğilimi içinde olduğunu gözlemliyoruz. Yani dönem dönem çeşitli kapalı çalıştaylar veya konferanslarda sanki bu sorunu Kürt akademisyenler ve arkadaşlarla konuşmuyoruz da sanki başka ülke vatandaşlarıyla konuşuyormuş eğilimi ortaya çıkabiliyor. Bu duyguların ve konuşma tarzının değişmesi önemli.

Irak'ta İran-İsrail savaşının verdiği ciddi bir gerginlik ve güvenlik kaygısı var. Bu durumda bölgedeki aktörlerin zayıf merkezî devlet kapasitesine karşı bir tür direnç oluşturma ihtimalleri yüksek.

Araplar için bu durum daha karmaşık ama Kürtler Suriye ve Türkiye üzerinden düşünüldüğünde tarihsel bir fırsatla karşı karşıya. Türkiye'nin Orta Doğu'daki örnekliliğine artık Kürtler de katılabilir, buna aslında bu Komisyon ve süreçle Türkiye kapı açmış durumda.

Bölgede Kürtler ve PKK arasında ayrım çok ciddi bir şekilde talep ediliyor, "Bu ayrım net yapılmalı." diyor ve bunun için gerekli çalışmaların belki Meclisin ilerideki dönemlerde bu Komisyon vasıtasıyla bu iletişimi sürdürmesi şart.

Şubat 2025'e kıyasla terörsüz Türkiye hedefinin başarılı olacağına dair

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 68

beklentilerin zayıfladığını görüyoruz ama genel olarak, bizimle konuşan muhataplarımız özellikle PKK'nın sembolik silah bırakma töreninin ardından Türkiye'den somut adımların atılmamasını oldukça eleştiriyorlar. Özellikle Kuzey Irak'taki aktörlerin sürecin kendi bölgelerini olası etkileri konusunda da yeterince hazırlıklı olmadıkları bir şekilde gözlenmiştir. Türkiye'nin sorunu çözmesi durumunda sihirli bir şekilde kendi sorunlarının da çözüleceğini varsayan bir yaklaşım bulunmaktadır.

Biraz vaktimin sınırlı olduğunu görüyorum, hızlıca Suriye perspektifine geçmek istiyorum. Burası belki Türkiye'de de çok fazla konuşuluyor ama dediğim gibi Irak ve Suriye meselelerini birbirleriyle ilişkili de düşünmek gerekir.

8 Aralık 2024 tarihi ve sonrasındaki gelişmeler açık bir şekilde bize Suriye'de geri döndürülemez ölçekte büyük bir dönüşüm gerçekleştiğini gösteriyor. Bu dönüşüm biraz önce bahsettiğim küresel ve bölgesel eğilimlerle uyumlu olarak ilerliyor. Suriye bir yandan eski rejimin hem iktidarı sürecinde hem de iç savaş boyunca ortaya çıkardığı siyasal istikrarsızlık, toplumsal güven, ekonomik bunalım ve güvenlik boşluğunu çözerek devlet kapasitesini geliştirmeye çalışıyor, diğer yandan, Ahmed El Şara liderliğinde ortaya çıkan yeni yönetim yerel, bölgesel ve küresel dönüşümün ne olduğunu anlama ve uygulama konusunda aslında beklenenden daha hızlı davranıyor diyebiliriz. Burada tabii ki Kürt aktörlerin en fazla eleştirdiği konu da Ahmed El Şara'nın meşruiyeti meselesi ve bu meşruiyeti nasıl kurguladığı ama henüz dokuz ayını doldurduğumuz devrim sonrası sürecin nereye evirileceği konusunda tartışmaların da devam ettiğini hatırlatmak lazım. ORSAM olarak bu sürecin yolunda ilerleme eğiliminin güçlü bir şekilde devam ettiğini gözlemliyoruz.

Bu çerçevede, Suriye yeni merkezî hükûmetinin önünde üç temel eksenle ifade edilecek ciddi bir yol haritası var ve biz bunu sahada gözlemliyoruz. Kanaatimce, buradaki süreci takip eden değerli vekiller ve aslında sorunun muhataplarının bu yol haritasıyla uyumlu bir perspektif çizmeleri yerinde olacaktır.

Bizim gözlemlediğimiz kadarıyla, ilk olarak, Suriye yönetiminin hızlı bir şekilde, iç savaşın ortaya çıkardığı siyasal ve idari boşluğu, özellikle iç savaş boyunca merkezî otoritenin elinde olmayan bölgelerde yeniden inşa etmesi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 69

gerekiyor ve bu inşa etme çabası içinde. Bunun için Suriye'nin farklı toplumsal kesimlerinin bu merkezîleşme ve devlet kapasitesinin artırılması politikalarına destek olması bekleniyor. Dolayısıyla, Kürtlerin ve diğer etnik azınlıkların da içinde bulunduğu grupların toplumsal muhataplarıyla yeni Suriye'nin geleceği için konuşması ve iletişime geçmesi önemli bir beklenti.

İkinci bir dönüşüm ise Baas dönemi boyunca kendini devletin bir parçası hissetmeyen grupların siyasi ve toplumsal aidiyet sorunudur. Hama, Humus, Şam kırsalında veya şehir merkezlerinde, birçok yerde bu aidiyet sorununu gözlemlemek mümkün. Bu aidiyet meselesinin nasıl kurulacağı da Suriye için ciddi bir kritik konu olarak ortada durmaktadır.

Son olarak, bütün bunların ortaya çıkardığı güvenlik sorunu ve ekonomik kalkınmanın yani Suriye'nin finansal, ekonomik sorunlarının bir an önce çözülme ihtiyacı.

Peki, şu anda mevcut durum nedir? Suriye'deki son gözlemlerimiz bize şunları gösteriyor: Suriye'de toplumsal meşruiyetini sağlamaya çalışan bir aktör var ve bu aktör Kürtleri de diğer azınlıkları da anayasal güvence altına almaya çalışmaktadır. Buna dair bizim gözlemlerimiz Suriyeli muhataplarımızla net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 10 Mart anlaşması sonrası süreçte Şam ile SDG arasında kalıcı bir uzlaşma sağlanmasının ne yazık ki son dönemde oldukça güç olduğu anlaşılmaktadır. Zira, tarafların Suriye'nin siyasi geleceğine dair yaklaşımları arasındaki derin görüş ayrılıkları devam etmekte ve bu farklılıkların aşılması yönünde kayda değer bir ilerleme sağlanamamaktadır. Siyasi süreçteki tıkanmaya bağlı olarak Şam ile SDG arasındaki gerginlik Nisan 2025 tarihinden itibaren tırmanmaya başlamış ve SDG'nin müzakerelerdeki katı tutumuna karşılık İsrail'in temmuz ayında Suriye'ye dönük askerî müdahalesine kadar geçen sürede Suriye içi ve dışı faktörler daha çok Şam yönetimi lehine değişmiştir. Kanaatimce bu değişimler önümüzdeki süreçte daha fazla olacaktır yani bugün Şara ya da merkezî hükûmet lehine olan tavırlar bir müddet sonra daha farklı gruplar üzerinde odaklanabilir, nitekim Thomas Barrack'ın yaptığı açıklamalarda da buna şahit olmak mümkün. ABD yönetiminin terörle mücadele kapsamında Şam yönetimiyle işbirliğine yönelmesi SDG'nin sahadaki manevra alanını aslında daraltmaktadır. Türkiye'nin girişimiyle başlatılan ve ABD öncülüğündeki Uluslararası Koalisyonu alternatif bir askerî yapı olarak değerlendirilen Bölgesel

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 70

İşbirliği Mekanizmasının giderek kurumsallaşması da SDG'nin önemini azaltmaktadır yani SDG ve bölgedeki aktörlerin şu anda göreceli olarak elde ettikleri avantajlar ileride sahadaki dinamikler değiştikçe kaybedilebilir ve bunlar birer müzakere ve bir pazarlık aracı olmaktan çıkabilir. Özellikle Suriye'nin kuzeydoğusunda bulunan DEAŞ kampları ve hapishanelerinin kontrolünün SDG'den alınarak merkezî yönetime devredilmesi gerektiği yönündeki ABD kaynaklı açıklamalar çeşitli vesilelerle merkezî hükûmet tarafından da dile getirilmektedir. Uluslararası meşruiyetini -bölgede bizim anladığımız kadarıyla- kendi gücünü tesis ederken büyük ölçüde DEAŞ'la mücadeleye dayandıran SDG ve YPG'nin bu en önemli siyasi kozunu kaybetmeye başlaması örgütün geleceği açısından ciddi belirsizlikler doğurabilir. SDG artan baskılara rağmen Şam karşısındaki uzlaşmaz tutumunu sürdürüyor ancak Şam tarafı da bu tutumu değiştirmeye yönelik çeşitli adımlar atmaya devam ediyor. Bu durum örgüt açısından hem askerî varlığını hem de özerk yönetim yapısını koruma konusundaki ısrarını açıklamak için önemli bir durum ortaya çıkartıyor. Merkezî hükûmetin egemenlik taleplerine karşı siyasi ve idari özerkliğini muhafaza etmeye çalışan SDG taraflar arasındaki siyasi çözüm imkânlarını da aynı zamanda aramaya devam etmektedir.

Peki, bu durum değişebilir mi? Aslında çeşitli tarihsel kırılma dönemlerinde biz hem SDG'nin hem de Şam Merkezî Yönetiminin çeşitli tavizler vererek bu süreci değiştirmeye çalıştığını ve süreç içinde çeşitli pozisyon değişikliklerine gittiğini gözlemledik. Bu sürece aslında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çok olumlu destek verdiğini de sahada gözlemliyoruz.

Vaktimin yine daraldığını görerek çok hızlıca, son dönemde biraz da farklı aktörlerin Suriye sahasını nasıl şekillendirebildiğini gösterebilmek amacıyla... Özellikle ENKS gibi farklı Kürt siyasi grupların da SDG ve diğer Arap aşiretlerle de görüşerek aslında bunun merkezî hükûmetle çözülmesi gereken bir sorun olduğunu belirtmesi de olumlu bir gelişme olarak ifade edilebilir.

Sonuç olarak, siyasi iletişim mekanizmalarının güçlendirilmesi kanaatimizce ciddi önem arz etmektedir. Türkiye'nin özellikle Irak'ta, Kuzey Irak ve Suriye'de, kuzeyde Suriye Kürtleriyle çok boyutlu temas kurabileceği yeni resmî veya gayriresmî diplomatik kanallar açılmalıdır, zira tam da sürecin bu aşamasında taraflar birbirlerinin kanaati hakkında olumlu veya olumsuz

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 71

bildirimler almak zorundadır.

Yerel aktörlerle stratejik diyaloglar kurulmalı, özellikle ENKS, aşiretler ve bölgesel partiler gibi aktörlerle doğrudan ve sürekli iletişim mekanizmaları tesis edilmelidir.

Kalkınma diplomasisi teşvik edilmeli. Özellikle biz Irak'ta Kalkınma Yolu gibi daha olumlu, biraz önce bahsettiğim bölgesel ve küresel trendleri de destekleyen gelişmeler özellikle Musul, Kerkük ve Deyrizor gibi, hatta kuzey Suriye'nin hemen hemen genelinde kalkınma, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları hem güvenlik hem de bir anlamda meşruiyet üretici çalışmalar olarak ortaya çıkabilir.

Toplumsal hafızaya ve mağduriyetlere karşı oldukça duyarlı olunması gerekiyor çünkü bizim de gözlemlediğimiz üzere, sürecin sürdürülebilirliği özellikle Irak'ta 2003 yılından bu yana kurulmaya çalışılan düzenden bağımsız okunamaz. Hakeza Suriye'de Kürt sorunu hiçbir şekilde hem Baas rejimi hem de geçtiğimiz on yılda şahit olduğumuz iç savaşta yaşanan travmatik gelişmeler olmadan açıklanamaz. Dolayısıyla yerel dinamikler her ülkede farklı ekonomik, sosyal ve kültürel durumlar ortaya çıkarmış durumda ve bunun toplumsal boyutları da hesaba katılarak farklı bölgelerde farklı çalışmalar yapma zarurietini bulunmaktadır.

Tabii, son olarak, şeffaf ve aşamalı bir yol haritası aslında kamuoyuyla bir an önce paylaşılmalı.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın, buyurun.

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (ORSAM) BAŞKANI DR. KADİR TEMİZ - Bu bahsettiğim kamuoyu sadece Türkiye kamuoyu değil, bugün Irak, özellikle Kuzey Irak'taki kamuoyu ve Suriye kamuoyu da bu süreç hakkında bir geri bildirim beklemektedir; hem içeride hem bölgede beklentileri yönetmek için açıklık ve netlik sağlanmalıdır.

Dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 72

Başarılar diliyorum çalışmalarınızda.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Temiz.

Şimdi bu oturumun son konuşmacısı GENAR Araştırma Başkanı Sayın İhsan Aktaş, söz sizde, buyurun.

GENAR ARAŞTIRMA BAŞKANI İHSAN AKTAŞ - Sayın Başkanım, değerli katılımcılar; Terörsüz Türkiye süreciyle alakalı bize söz verdiğiniz için hepinize teşekkür ederim.

GENAR Araştırma olarak yaklaşık otuz yıllık bir firmayız. Süreç içerisinde Kürt meselesine dönük doğrudan yaptığımız onlarca araştırma var; zaman zaman Kürt kimliğine dönük, zaman zaman çözüm sürecine dönük yaptığımız araştırmalar var. Özellikle 2008 yılında İHH için yaptığımız "Kendi Dilinden Güneydoğu" araştırması aslında bir yönüyle tarihsel süreçte yapılan Kürt raporlarına benzer bir Kürt raporu araştırmasıydı. Özellikle de o araştırmayı yaparken çok kıymetli bir çalışmayı da kaleme aldık, Profesör Evren Çelik Wiltse, ben ve Mustafa Şen birlikte, tarihsel süreçte 1920'den günümüze kadar - zannedersenem son rapor Bülent Tanör raporuydu, daha sonra İHH raporu geldi- 80'e yakın raporun içerik analizini yaptık ve bir makaleye dönüştürdük; aynı zamanda elimizde de mevcuttur yani Genel Sekreterimize ben bu Kürt raporlarının analizini iletirim. Aslında fasikül fasikül bütün raporlar Meclis kayıtlarında vardır fakat galiba ilk kez bu raporların içerik analizlerini yaparak buradan bir sonuç üretmeye çalıştık.

Diğer taraftan, çözüm sürecinde yaptığımız araştırmalar var. Özellikle bu yeni süreç başladığı zaman öncelikli olarak hemen sürecin başlangıcında 3 bin denekli bir araştırma yaptık, devamında da yine 5 bin denekli bir araştırma yaptık ve bu yaptığımız ikinci araştırmada da yaklaşık 20 sayfalık bir makale girişi hazırladık. O makalede temel vurgularımız şuydu: Öncelikli olarak bu yeni sürecin çözüm sürecinden farklı olduğunu, temel anlamda niteliksel farkları olduğunu... Hatta bir temel vurgu olarak da Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan bugüne bir Apartheid rejimi olmadı; devletin yanlış uygulamaları oldu ve bu yanlış uygulamalarından dolayı da bir sürü mesele olduğu gibi Kürt meselesi de bir sorun olarak daha çok süreç içerisinde yoğunlaştı. 2008 yılında

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 73

Diyarbakır'da yaptığımız toplantıda HDP İl Başkanının çok ilginç bir açıklaması vardı -sorun üzerinde müzakere ederken aşiretlerden temsilciler vardı, entelektüeller vardı, siyasi parti temsilcileri vardı- HDP İl Başkanı şöyle bir ifade kullandı, aslında bugüne de atıf yapılmış oldu: "Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduğu zaman iki kesim devlet tarafından dışlandı; bunlardan birincisi Kürtlerdi, ikincisi İslamcılardı. İslamcılar siyaset yoluyla rejime eklemlenmeyi başardılar, biz başaramadık." Aradan geçen yirmi yıllık süre zarfında baktığınız zaman aslında Kürtler için de sisteme eklemlenme süreci başarılmış olacak gibi geliyor. "PKK süreci tamamlanırken Türkiye'de en büyük ufuk, en büyük vizyon nereye açılıyor?" dediğiniz zaman aslında siyasete büyük bir alan açılıyor, burada DEM PARTİ için de büyük bir fırsat var.

Geriye dönük yaptığımız araştırmalara bakınca, sadece mesele özelinde "Kendi Dilinden Güneydoğu Anadolu" araştırması "Kürt Sorunu ve Barış Süreci", "Çözüm Süreci" araştırması "Kürt Toplumu, Türkiye" araştırması "Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Kutuplaşma" "Kürt Seçmen Profili" araştırması "Kürt Meselesi ve Türkiye" araştırması "Barış ve Demokratik Toplum Çağrısı" araştırması ki Sayın Devlet Bahçeli'nin çağrısından sonra yaptığımız araştırmadır.

Şöyle eskiye dönük verilere baktığınız zaman konu o kadar dinamik ve o kadar değişken ki her dönemde konu başlıkları da değişmiş, içerik de değişmiş, toplumsal talepler de değişmiş. İşte, yine 2004 yılında yaptığımız bir araştırmada "Bu meselenin yani Güneydoğu Anadolu'da Kürt meselesinin bir sorun olarak ortaya çıkmasının sebebi nedir ya da bugünkü süreçte en çok hangi konulardan etkileniyor?" dediğimizde yüzde 15 oranında ayırıcılık yapılmasına dair bir kanaat var. "Devlet" diye bir şey var yani doğrudan "devlet" demişler "Bu sorunun sebebi devlettir." Yine, yüzde 11 oranında "PKK'nın varlığı" söylenmiş, yüzde 7,9 oranında "dış güçler" "eğitimsizlik" "yanlış politikalar" gibi devam ediyor. Fakat çok enteresandır, her beş yıl arayla yaptığımız araştırmalarda öncelikler de başlıklar da sık bir şekilde değişim arz etmiş. Dolayısıyla konuyu böyle tek bir araştırma, tek bir başlık altında ele almak mümkün değil, bu hızlı değişimi de süreç içerisinde biz gözlemlemiş olduk.

Yine, 15 Temmuzdan sonra Türkiye'de Bogardus Ölçeği'yle bir toplumsal mesafe araştırması yaptık, orada "aykırı gruplar" "eş cinseller" gibi farklı farklı başlıklarımız vardı. Asıl araştırma sebebimiz şuydu: 15 Temmuzdan sonra

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 74

Türkiye'de bir birlik ve beraberlik havası oluştu ve bu önemli oranda da toplumsal motivasyona yansıdı. Orada "Kürtlerle alakalı Türk toplumunun mesafesi var mı, yok mu?" diye bir soru sorduk. Şu verilere baktığınız zaman o kadar enteresan gelecek ki: Mesela "Yurttaş olarak Kürtleri nasıl kabul ediyorsunuz?" yüzde 91, "evinizde konuk olarak kabul ettiğinizde" yüzde 90 "iş arkadaşı olarak" yüzde 90 "komşu olarak" yüzde 89 "kişisel dost olarak" yüzde 86 "evlilik yoluyla" yüzde 75. "Ülkemizden çıkarılmalıdır." -ters bir soru- bir anda yüzde 10'a düşüyor. Aslında baktığınız zaman, tarih boyunca Türk toplumu ile Kürt toplumu arasında mesafe olmamıştır. Türklerle alakalı, farklı gruplarla alakalı bu soruyu sorsanız o da zaten yüzde 90 çıkar. Burada 15 Temmuz sonrasını zımni bir şekilde bir motivasyon aracı olduğunu görmekle beraber aslında bu veriyi bilerek seçtim, bir yönüyle Türkler ile Kürtler arasında derin bir uçurumun ve mesafenin de olmadığını gösteriyor.

Yine, en son 5 bin denekle yaptığımız araştırmada Kürtlere, doğrudan Kürt seçmene sorduğumuz bir soru: "Türkiye benim vatanımdır." "Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı hepimizin bayrağıdır." "Türkiye'de kendimi, düşüncelerimi rahatlıkla hissediyorum." Birinci soru yani "Türkiye benim vatanımdır." yüzde 96 -veri seti çok, seçerek birkaç tanesini söyleyeyim- "Kürt-Türk kardeşidir." yüzde 88 "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum." yüzde 95. Aslında baktığınız zaman, Kürtlerin bu ülkenin vatandaşı olmak, bu ülkede yaşamak ya da bu ülkenin bayrağıyla övünmek gibi meselelere baktığınız zaman neredeyse yüzde 80 ile 90 arası olumlu bir veri. Elbette ki biraz da ayrılıkçılık söylemlerinin ortadan kalkmasından, Abdullah Öcalan'ın da açıklamalar yapmasından sonraya geliyor bu veriler. Yine de hani bir masa kuruldu ve bir süreç yürütülüyor. Özellikle toplumsal temelde bu tür süreçlerin neye dayandığını ortaya koyan önemli veriler olduğunu düşünüyorum.

Yine, çözüm sürecinden... Biraz da şunu yaptık: Şimdi, elimizde onlarca araştırma, on binlerce sayfa veri vardı, bir hüküm koymak yerine bu araştırmalardaki bazı verileri aktarmayı uygun buldum ve aralarından da bazı veri setlerini seçmiş oldum. Çözüm süreciyle alakalı sorduğumuz sorular var. Biliyorsunuz, çözüm sürecinde kamuoyu desteği yaklaşık yüzde 70'lere, 75'lere kadar çıkmıştı. Yine, Kürt seçmene sorduğumuz bir araştırmada 2014'te yüzde 77, çok enteresandır, 2015'te de yüzde 87 oranında Kürt toplumunda, Kürtlerde

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 75

çözüm sürecine destek var. Tabii, bu aynı zamanda, yeni sürece gelindiğinde de çözüm sürecindeki hayal kırıklığı yeni dönemde vatandaşların, hem Türklerin hem Kürtlerin daha temkinli olmasına dair bir süreç ortaya koydu. Bu süreç başlar başlamaz biz sürece destek konusunu ve başarılı olup olmama sorusunu sorduk. Sürecin başarılı olma meselesi yüzde 38'lerden başladı, böyle yüzde 50 üzerine kadar geldi fakat sürece destek meselesi yaklaşık yüzde 55 ile 70 arası gidip geldi. Orada bazı değişimler oldu, o değişimlere de kısaca vurgu yapmak istiyorum. Öncelikli olarak sorduğumuz bir soru var: "Abdullah Öcalan'ın 'Tüm gruplar silah bırakmalı ve PKK kendini feshetmelidir.' önermesine katılıyor musunuz?" Olumlu bakanlar yüzde 57 fakat sürecin başarılı olup olmayacağına dair ya da PKK'nın silah bırakıp bırakmayacağına dair tereddüt o zaman daha yükseldi, silah bırakma görüntüsünden sonra bu oranda kısmi değişiklikler oldu.

Şimdi, önceden sunum yapan arkadaşlar da zikrettiler, milletin bu sürece olumlu bakma meselesinde kanaatleri çok olumlu "Başarıya ulaşır mı, ulaşmaz mı?" konusu bazı değişen olaylara göre farklılık arz ediyor. Bizim yaptığımız araştırmalarda halkın yüzde 55-56'sı sürece olumlu bakarken mesela partilerden de asıl yükü Milliyetçi Hareket Partisi, AK PARTİ ve DEM PARTİ çekmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi bu konuda tereddüdünü tam yenememiş ama son yaptığımız araştırmalarda radikal milliyetçi gruplardan Cumhuriyet Halk Partisi kendini adım adım ayıştırmaya başladı. Cumhuriyet Halk Partisinin kendi içinde zorlukları var, hem DEM'le geçmişte ortaklıklar var, diğer taraftan yürüyen süreçler var; onların tereddütlü olmasını da normal karşılamak lazım ama Cumhuriyet Halk Partisi masada durdukça, olumlu tavrı arttıkça Türkiye genelinde ben desteğin de yüksek olacağını düşünüyorum.

Diğer taraftan, Kürt seçmenle... "Seçmen" tabirini kullanıyorum "Kürtler" de diyebiliriz yani ülkemizde çok şükür böyle bir demokratik ortam oluştu, bunu da bir anekdotla zenginleştireyim. Biz Güneydoğu Anadolu'da 2000'li yıllarda bir araştırma yaparken -Mardin'de olacak zannedersen- bir esnaf arkadaşla konuşuyoruz, dedi ki: "Türkiye'deki değişimi ben bir hikâyeyle özetleyebilirim." Kendisi Mardin dışında bir esnaf arkadaşla bir yere gitmiş "Biz Kürtler olarak..." falan diye bir ifade kullanmış. Diğer arkadaşı kısık sesle demiş ki: "Ya, biz bu kelimeyi kullanabiliyor muyuz?" O da diyor ki: "Türkiye değişti, şartlar değişti, artık bağıra bağıra 'Biz Kürt'üz.' diyebileceğiz." Bu da çok dikkatimi çekmişti.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 76

Şimdi, Kürt seçmende yani Kürtlerde bir dönem oran böyle yüzde 90'ları aştı. Hatta bir araştırmada -çok ilginç gelmişti- sürece destek yüzde 99'lara gelmişti. Orada da şu yorumu yapmıştık -orada ufak değişiklikler var- demiştik ki: Aslında bu süreç başarıya ulaştığında en çok kimin hayatı etkilenecek? Daha çok Kürtlerin hayatı etkilenecek. Çözüm sürecinde biz bölgeye gittiğimiz zaman - az önce TEPAV adına turizmden bahsedilmişti- Mardin'de insanlar sokaklarda yürürken birbirlerini eziyorlardı kalabalıktan ama çözüm süreci bittikten sonra gittiğimizde esnaf sandalyeleri koyup kapının önünde oturuyordu.

Şimdi, özellikle de bu meselede Kürtlerin desteğini Suriye meselesi çok etkiliyor yani bir gün 90 olan bir veri, başka bir zaman 80'e, başka bir zaman 70'e düşebiliyor. Toplamda baktığınız zaman 3 partinin desteği çok fazla değişmiyor ama seçmenler içerisinde Kürtlerin durumu Suriye'deki gelişmelerden etkileniyor. Burada, hani, bizim hüküm koymamız yerine masadakiler Suriye meselesinin detaylarını, niteliğini ve yürütülme meselesini daha iyi bilirler.

Bugün meselenin Mecliste olmasına dair de bir anekdot aktarmak istiyorum. Biliyorsunuz, bu şehir savaşları olduğu zaman bölge halkı bir bakıma PKK'nın tavrını haneye tecavüz olarak algıladı ve bu olaydan sonra PKK'nın hiçbir eylem çağrısına cevap vermedi, HDP'nin mitinglerine gitmedi fakat çok önemli bir şey yaptı, yüzde 10'luk oy desteğini her zaman HDP'nin arkasında tuttu. Bu bir yıl, iki yıl, üç yıl, bugüne kadar gelen süreçte baktığınız zaman aslında şunu söyledi: "Çözüm Ankara'da, çözüm siyasette ve çözüm Mecliste." Aslında HDP seçmeninin bu basiretli tavrı, bir yönüyle, belki de bugün masanın kurulmasının da zeminini oluşturmuştur diyebiliriz.

Aslında bugünkü desteğe bakacak olursanız olumlu tablo yani Terörsüz Türkiye sürecine olumlu destek yüzde 50, 55, 59 arasında gidip geliyor; başarıyla alakalı, başarılı olup olmayacağına dair tereddütler de aynı bununla beraber devam ediyor.

Şimdi, konuyla alakalı yani "Şu süreçle alakalı vatandaş ne kadar heyecanlanıyor, ne kadar heyecanlanmıyor?" meselesini bazı araştırmacılar ve yorumcular bir tepki ve karşıtlık olarak yorumluyorlar. Ben aslında buna biraz "ilgisizlik" tanımını kullanmak istiyorum. Şimdi "Terörle alakalı Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?" diye bir soru sordüğümüzda, 2006'da yüzde 14'te

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 77

başlamış, 2011'de yüzde 60'lara çıkmış yani sorun olarak vatandaşın görmesi ve 2016'da yine yüzde 60'larda. Bugün sorun olarak vatandaşın tanımlaması yüzde 1'de. Yalnız, son dört, beş yıldır yüzde 1; 1,5; 2. Terör Türkiye'de yüzde 1 oranında ya da ülke gündeminde hiç yokken çözümün gündeme gelmesi aslında vatandaşlarda büyük heyecan oluşturmadi. Siyasi anlamda, entelektüellerin bakışı olarak, uluslararası ilişkilerde, büyük Türkiye'nin geleceğinde, Türkiye'nin bölgesel güç olmasında yani biraz paradigma üzerine çalışanlar için bu çok kıymetli, çok devrimsel bir süreç, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin 2'nci defa yeniden kurulması anlamına da gelir. Fakat baktığınız zaman, vatandaşın özellikle terörden canı yanmadığı için birinci derecede gündemi olmayan bir mesele siyaseten yürütülüyor. Ben bunu "karşıtlık" yerine "ilgisizlik" olarak tanımlamak istiyorum. Diğer taraftan da belki buraya bu teklifi sıkıştırabiliriz.

Şimdi, tüm siyasi partiler kendi meselelerini yükleniyorlar ve anlatıyorlar. Her siyasi partinin birinci önceliği kendi meselesidir. Aslında bu süreç yani Terörsüz Türkiye, kardeşlik süreci bir ülke meselesi, ülke meselesi olduğu için de birinci derecede siyasi partilerin iletişim alanına girmiyor. O zaman bu süreçte Komisyonun ve Komisyon Başkanı aynı zamanda teknik anlamda bilgilendirme yaparken diğer taraftan da sürece karşı olan partilerin dillendirmeleri var. Onlar da aslında... Toplumdaki küçük kafa karıştırıcı meselelere Türkiye'de bir meselenin çok entelektüel, çok birikime dayalı, çok gerçekliğe dayalı olması gerekmiyor, küçük küçük karşıtlıklar da toplumda kanaat oluşturabiliyor. Bir siyasi parti hüviyetinde olmazsa bile süreç kamuoyuna aktarılırken bu aleyhteki söylemleri de biraz bertaraf edecek şekilde bir dil kullanılması gerektiğini düşünüyorum.

Geçtiğimiz günlerde İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan bir ifade kullandı, dedi ki: "Aslında bölge ülkeleri ve devletleri olarak bilmeliyiz ki biz birbirimizin düşmanı değiliz, hepimizin düşmanı emperyalizmdir fakat biliyorsunuz, bütün devletler de milletler de bunu anlamakta zorlanıyorlar." Aslında bir yönüyle Pezeşkiyan bu cümleyi kendi devleti için kurdu, Ali Hamaney için kurdu ya da çevresi için kurdu. Baktığınız zaman, başta da zikrettim, Türkiye Cumhuriyeti devleti bir Apartheid rejimi olarak kurulmadı; İslamcılar, Kürtler ve farklı farklı gruplarının bu süreçte canı yanmıştır ve ağırlıklı olarak da yanlış uygulamalardan kaynaklı durumlar vardır. Kırk yıllık zaman sürecine baktığımız

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 78

zaman toplum ayrışma yönünde değil, daha çok bütünleşme yönünde adımlar attı. Batıya daha çok göç oldu, daha çok şehirlerde yaşayan Kürtlerin sayısı arttı. Hem aile düzeyinde hem ekonomik düzeyde ayrışma yerine birliktelik daha da güçlendi. Baktığınız zaman, aslında ne devletin yanlış uygulamaları ne PKK'nın çabaları Türklerin ve Kürtlerin yürüyüşüne dair büyük bir değişim oluşturdu yani kültürel bir ayrılıkçılık ortaya çıkmadı.

Sonuç olarak, derler ki: "Zamanı gelmiş bir fikirden daha kıymetli bir şey yoktur." Öyle zannediyorum ki bu Komisyon öncelikli olarak hukuki sorunları ele almalı ki bazı konular hukuka dayalı, bazı haklar meselesi var. Eğer pratikte bazı hukuki sorunlar çözülürse bunun yansımalarının çok olumlu olacağını düşünüyorum. Diğer taraftan, uzun vadede de memleketin bir anayasaya ihtiyacı varsa bu Türklük-Kürtlük, bizim içimize sokulmuş Alevi-Sünni, laik-antilaik... Bütün bu tartışmaların ötesinde bu millet cumhuriyet ve ulus devlet sistemini kabul etmiş bir millettir. Fakat bu anayasamızın sadece Türkiye'yi değil, bölge ülkeleri, Kürt'üyle, Türk'üyle, Arap'ıyla, Laz'ıyla ve dünyanın dört bir yanından gelen insanları kuşatacak şekilde bir imparatorluk anayasası inşa etmesi gerektiğini düşünüyorum.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Buyurun, tamamlayın.

GENAR ARAŞTIRMA BAŞKANI İHSAN AKTAŞ - Devletin aslında teknik olarak atacağı adımlar var fakat artık yeni anayasanın hukuk toplumuna geçiş ve bir aşama sonrası da rıza toplumuna geçiş temelinde oluşturulması lazım. Türkiye'nin ortaya koyacağı büyük vizyon, güçlü demokratikleşme ve kardeşlik bağının güçlendirilmesi... Belki de geleceğe dönük bir vizyon koymak geçmişe dönük birçok sorunu da kendiliğinden çözülecektir.

Ben teşekkür ederim, vaktimi zamanında tamamlamış olayım. Umarız ki memleketin bütün meselelerinde olduğu gibi bu meselede millet lehine sonuçlanmış olur ve biz de güçlü Türkiye, güçlü gelecek için, millet olarak ve vatandaş olarak bahtiyar oluruz.

Sağ olun, var olun.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 79

Böylece iki oturumda 10 değerli arkadaşımızın görüşlerini alma fırsatımız oldu.

Şimdi, söz almak isteyen, çok kısa, sadece soru sormak üzere söz almak isteyen arkadaşlarımız var mı? Yoksa, çok teşekkür ediyorum. Hakikaten en verimli toplantılarımızdan birini yaptığımızı düşünüyorum. Yani yüzlerce soru sorulabilir.

Son olarak -Cumhuriyet Halk Partili arkadaşlar bakıyor- şunu söyleyeyim: Allah için, bu Komisyon kurulduğu günden itibaren, içinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun, Cumhuriyet Halk Partili arkadaşlarımız da Komisyonun çalışmalarına olabilecek en yüksek düzeyde destek verdiler. Ben bunun kıymetli ve anlamlı olduğunu düşünüyorum. Burada bir kere daha ifade etmek isterim, bu kadar görüşmenin içerisinde belki bir iki ufak "Kayıtlardan silinsin." diye düşüneceğimiz konuşma dışında herkes de geldi buraya, fikrini çok açık bir şekilde, kendi siyasi duruşunu çok açık bir şekilde ifade ederek dile getirdi ve bunların üzerinden bir tartışma ortaya çıkmadı. Ben şahsen bu tür toplantılardan sonra Komisyonun doğru bir istikamette ilerlediğini, başlangıç ile bugün geldiğimiz nokta arasında olumlu anlamda çok büyük farklar olduğunu görüyorum ve bu meselenin en kısa süre içerisinde bitirilmesi için de sağlam bir iradenin Komisyon üyelerimizin tamamında var olduğunu görüyorum. İnşallah bu süreci de en kısa süre içerisinde tamamlayarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna sağlam bir raporu; bu Komisyonun çerçevesi, yasal düzenlemeler, diğer düzenlemeler başta olmak üzere, demokratikleşme, hukuk devleti konusundaki beklentilerimizi de ifade ederek sağlam bir raporu çerçeve olarak sunacağız.

Burada, tabii, hakikaten çok önemli tespitler oldu. Olumsuz tespitlerimizi de bir kenara bırakmayı tavsiye ediyorum. Bunlardan bir tanesi, sürece çok güçlü destek olmakla birlikte, duyguların aynı şekilde güçlü olmadığı ve birtakım tereddütlerin var olduğu şeklinde yaklaşımlar var. Bunları da çok fazla dile getirmemek gerektiğini düşünüyorum. Böylesine bir sürece Türklerin ve Kürtlerin kahir ekseriyetinin destek vermiş olması -rakamlar, arkadaşlarımızın rakamları değişmekle birlikte aşağı yukarı dörtte 3'ün üstünde bir desteği ortaya koyuyor- önemlidir. Rızanın artırılabilmesi ise sadece tek başına bu Komisyonun yapabileceği bir iş değildir. Siz değerli arkadaşlarıma da temsil ettiğiniz kurumlar dolayısıyla söylüyorum, sizlerden de özel ricamız; buraya gelen sivil

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 80

toplum kuruluşlarımızın, burada bu sürece katkı sunan "Evet, bu iş burada gerçekleşmelidir, bitmelidir, vakti gelmiştir." diyen arkadaşlarımızın hepsinin kendi çevrelerinde bu olumlu görüşlerini paylaşmaları ve toplumsal rızanın artırılması için kanaatlerin gelişmesini sağlamasını temenni ediyoruz.

Yine, burada birkaç arkadaşımız da ifade etti. Özellikle Kürt vatandaşlarımızın en temel beklentilerinden biri Kürt kimliğiyle ilgili tereddütlerin ortadan kalkması. Zaten kimliğine sahip çıkıyor ama aynı zamanda -yine, farklı, en az 3-4 arkadaşımız ifade etti- Türkiye'ye aidiyetin de Kürtlerin nezdinde çok yüksek oranda olduğunu biliyoruz, en büyük güvencemiz de burasıdır. Eğer zaten böyle olmasaydı elli yıl devam eden bu süreç bugün Türkiye'yi başka bir yere getirirdi.

Yine aynı şekilde, biz, PKK'nın silah bırakmasıyla birlikte başlayan bu sürece paralel olarak, bölge ülkelerimizin, komşu ülkelerimizin hepsinde de Türklerin, Kürtlerin, Arapların, Ezidilerin, Sünnilerin, Şiiilerin, Alevilerin hep beraber güçlü bir gelecek inşa etmesi üzerinde durmak zorundayız.

Şunu da ifade etmek isterim: Tarihî analizleri yapabiliriz. Bizim Doğu toplumlarının çok sevdiği bir şey geçmişi çok konuşmaktır. Geçmiş konuşabiliriz, bugünü de gayet güzel analiz edebiliriz ama esas mühim olan şey çok kuvvetli, güçlü bir geleceği birlikte nasıl kuracağımızın iradesini ortaya koyabilmektir. Ben bu Komisyonun böylesine bir iradeyi de her gün artırarak üretmeye devam ettiğini görüyorum. Bundan dolayı da gerçekten memnuniyetimi ifade etmek istiyorum. Çok teşekkür ederim. Bu sahiplenme duygusunu artırmak için sizlere de en az Komisyon üyeleri kadar sorumluluk düştüğünün altını çizmek isterim.

İnşallah önümüzdeki hafta Meclisimizin Genel Kurulu açıyoruz. Önümüzdeki haftanın programını arkadaşlarımızla da görüşerek oluşturacağız ve onları sizlere tek tek göndereceğiz. İfade ettiğim gibi, aşağı yukarı sizlerden gelen tekliflerle oluşturulan "Kimler, hangi gruplar dinlenebilir?" listesinin sonuna doğru geliyoruz. Bundan sonra yeni teklifler olursa onları da değerlendiririz ama ifade ettiğim gibi, sonuçta bunları tamamlayıp inşallah Meclise teklifimizi yapacağız.

Çok teşekkür ediyorum.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 24/09/2025

Sayfa: 81

Haftaya görüşmek üzere.

Kapanma Saati: 15.09